Flori de dor pentru Şalom
proză [ ]

- -

de Boris Druţă [Inereanu]

2006-06-29 | |

FLORI DE DOR PENTRU " ŞALOM!"

Boris DRUŢĂ

PREFAŢĂ

De multe ori trecînd pe stradela Ierusalim din Chişinău, pe lîngă monumentul jertfelor evreeşti al Holocostului mă cutremură emoţiile, amintindu-mi cele mărturisite de părinţii mei- - martori oculari în anul 1941 cînd în preajma tîrgului Teleneşti ziua în amiaza mare, grupări de soldaţi români şi germani au împuşcat sute de bătrîni, copii, femei—oameni absolut nevinovaţi…
Vin aici şi copiii mei şi încerc a le povesti evenimentele tragice petrecute pe pămîntului nostru, despre care nu trebuie să uităm niciodată. Le mărturisesc din ceia ce ştiu, conştient de faptul că am ajuns la ziua de azi şi nu putem obţine permisiunea autorităţilor de la Chişinău ca istoria Holocostului să fie studiată în şcoală. În timpul celui de-al doilea război mondial, pe tzeritoriul Republicii Moldova nici un popor nu a trăit o mai groaznică tragedie decît poporul evreu. Pornind de la aacest monument al durereiii le vorbesc urmaşilor mei şi despre poporul evreu, popor biblic, reprezentanţii cărora în trecutul nu chiar îndepărtat al istoriei noastre, pe teritoriul Republicii Moldova erau localităţi şi tîrguri întregi populate de oameni buni, ospitalieri, culţi, care au adus un prinos enorm la făurirea corpului intellectual al băştinaşilor. În ciuda faptului că în războiul din 1939-1945 au fost masacraţi peste 6 milioane de evrei, inclusive o mare parte din Moldova, acest popor, aidoma păsării phionix, a renăscut din cenuşă, şi îndată după război a contribuit substanţial la renaşterea intelectualităţii noastre autohtone. E ştiut că în războiul trecut au muriot sute de mii de intelectuali, altă parte a emigrat peste Prut, iar altă parte deportată în Siberia. În rezultatul acestei conflagraţii umane, pe teritoriul Moldovei , corpul intelectualităţii autohtone era anihilat. Şi în ajutorul ma au venit ca o mană cerească intelectualitatea evreiască ce s-au angajat ca pedagogi, profesori, medici,jurişti. Generaţiile mai vechi ţin minte cum la Teleneşti, Bricenio, Bălţi, Chişinău,Orhei, Călăraşi, Tighina, Comrat, Cahul, în orice centru raional, în slujba creerii intelectualităţii noastre stăteau evreii. Astafel ei au contribuit la crearea primului, al doilea, al treilea şi celelalte valuri de intelectualitate autohtonă. Apoi au venit sfîrşitul anilor 70, dar mai ales finele veacului XX, cînd evreii în masă au emigrat , cu preponderenţă în Israel, ţara lor istorică, lăsîndu-ne văduviţi de un patrimoniu irecuperabil, pomenindu-ne mai săraci şi mai orfani. Astăzi, drept monumente ale timpurilor cînd au fost aici această diasporă minunată, au rămas nişte edificii, ce nu avem tocmai grija cuvenită să le păstrăm cumsecade, precum şi zecile de cimitire evreieşti părăsite, în delasărare. Uneori mi se pare că locurile unde necesită a domina comemorarea şi omagiul, domină lacrimi de regrete… Despre aceasta le povestesc copiilor mei, îndemnîndu-I ca să facă tot posibilul de a păstra această memorie , despre poporul evreu…

Mi-a plăcut şi am admirat totdeauna caracterul evreilor: plin de hotărîre, insistenţă şi, multă multă pregătire pentru a fi profersional şi nu superficial în domeniul în care se activează… A vorbi despre un popor, a lua o atitudinea, chiar într-o carte este dificil, riscant, dar o fac cu sinceritate, conştient că noi, românii basarabeni trebuie să fim recunoscători de prinosul adus la prosperarea intelectului naţional.
Datorită evreilor printre românii basarabeni, au apărut scriitori, compozitori, artişti, businesmani, nemaivorbind de casta medicilor, juriştilor, inginerilor etc. Şi în educaţia acestui patrimoniu, am mai însuşit de la poporul evreu cumsecădenie, omenie, înţelepciune, virtute, pricepere de a adduce bine generaţiilor viitoare. Şi este un lucru durut a uita măcar pentru o clipă despre aceasta. Vitregia soartei, însă, a făcut aşa, ca în ziua de azi, să dispară sate întregi, iar înb oraşele şi orăşelele noastră aproape să dispară. Trista realitate a Basarabiei este că prin majoritatea acestor localităţi au rămas o sumedenie de cimitire care îngrijite, care părăsite uitate ale strămoşilor de evrei. Este un mare păcat de a uita binele pe care l-au adus evreii. Această cprţulie vreau să o dedic anume acestei recunoştinţe, exprimate atît de modest din partea celuia care a avut la temelie profesori şi îndrumători evrei. Cît de modest pot face ăentru păstrarea acestei memorii, dar o fac sincer, din toată inima…
Neînfricat, insistent, dîrz şi plin de virtute, cel care de la Dumnezeu şi-a avut menirea de a face mult bine şi de a suferi atîta rău pe planeta pămîntului, poporul evreu adeseori strîmtorat de frontiere, de graniţe, supus celor mai mari încercări ale destinului. Să nu uitpm că pămîntul Basarabiei e semănat cu oseminte ale miilor de evrei nevinovaţi. Noi, generaţia de azi, cea de mine să nu uităm că tragedia unui frate de-alături devine tragedia tuturora! Cel care a dat lumii personalităţi notorii,care a semănat şi seamănă în ziua de azi atîta înţelepciune şi căldură, unde şi unde este supus masacrului, prigonirii. Ecoul marii tragedii astăzi se exprimă prin acte de terorism mondial. Mi se crează părerea că fără a ne da seama, cel de-al treilea război mondial a devenit o realitate. Este durut şi regretabil că epicentrul acestei tragedii umane este amplasat pe pămîntul străvechii Iudei. Durerea noastră, durerea tuturor se răsfrînge evident asupra descendenţilor ierşiţi de pe pămîntul Moldovei. Cu toate-acestea, trecînd peste o lume a sălbătăciei evreii au devenit şi devin oameni mari în lume, oricîrt de departe nu ar zbura frunzele neamuluii desprinse de pe ramurile noastre. Trebuie să păstrăm cu sfinţenie ceea ce aparţine istoriei acestui multpătimit pămînt…Ciuma terorismului, ipocrizia, antisemitismul şi vrajba care se porneşte din ambiţia cuiva niciodată nu a creat învingători. Generaţia de azi, e datoare să lase acelei de mîine prevenirea, de-a nu permite să se declanşeze catastrofele, să nu ia amploarea unui nou Holocost. Prezenta carte constituie un semn de imensă recunoştinţă mormintelor anonime rătăcite, din păcate la mulţi din noi, în hăul în memoriei adevărate faţă de poporul evreu… Regretz că n-am avut prilejul pînă la ziua de azi să calc pe pămîntul sfînt al Făgăduinţei, de unde tot mai frecvent se aud ecourile ciumei teroriste, unde într-o epocă modernă, civilizată, grupe de terorişti fanatici scot din sufletul oamenilor nevinovaţi voci ca şi cum desprinse din zidurile “Genricăi” lui Picasso. Mîina morţii seceră vieţile a zeci, sute de oameni nevinovaţi evrei, arabi, alte naţionalităţi conlocuitoare ale statului Israel. Politicienii de înalt rang stimulează nebunia secolului, aducîndu-ne tot mai aproape şi mai apropape de prăpastia primejdiei. Cîte un fiurer în Austria, chiar şi România, în Asia, Rusia fac declaraţii antisemite, chemînd la violenţă vădită, punînd în pericol real planeta Pămînt, mai ales că aceşti oameni în nebunia lor, într-o bună zi pot avea acces la butoanele bombelor atomice care ar distruge cu siguranţă civilizaţia Pămîntului. De aici, nolens volens întrebi: Cărei generaţii de oameni i-a oferit Dumnezeu, Allah, Buda sau alt Dumnezeu să distrugă planeta Pămînt? Cine l-a împuternicit pe Om să distrugă această planetă din sistemul solar? Ceiea ce se întîmplă azi în lume, epicentrul căruia este Israelul, trebuie să pună în gardă umanitatea… O stăvilă în calea memoriei să fie amintirea despre marea nenorocire a Holocostului…

Veniţi arareori la monumental memoriei jertfelor evreieşti de pe stradela Ierusalimului din Chişinău, aplecaţi-vă frunţile pentru a nu permite repetarea dezastrului…Să nu permitem declanşarea masacrelor, urii, neînţelegerii printre cei care ne înconjoară. Şi acest colţ al memoriei să fie învăţătură în faţa tuturor timpurilor, conştienţi că acolo unde persistă binele, există şi răul, iar răul trebuie să-I pună în gardă pe oameni, indifferent de timp şi de ţară…
****
În acvească cărţulie doresc să vorbesc şi despre copilărie, despre prietenii evrei ai buneilor, părinţilor mei, despre cei care m-au îndrumat şi mi-au fost învăţători. La Teleneşti era o comunitate evreiască unde întîlneai o vorbă cu tîlc, o deşteptăciune şi un umor sănătos. Cînd glumeşte evreul pe seama prostiei lui, la fel e un farmec. Să ne deprindem de la evrei a cultiva cultul familiei, al dragostei şi grijii nemărginite faţă de rude, prieteni, faţă de copii, faţă de neamul, cultura lor. Să ne învăţăm insistenţa de a iubi Patria, indiferent cît de complicat în întortocheat ar fi destinul către integritatea lor.
Studiind istoria civilizaţiilor am descoperit că acest popor, la o anumită perioadă, este supus pustiirilor,masacrărului şi se pare că nu va mai avea putere să-şi revină vreodată.Dar, trece un timp şi, deoarece este un popor activ, mereu cu tendinţa de a descoperi şi de a găsi ieşirea spre marile descoperiri el, crează şi marea invidie în cercul unor personae reacţionare… Doar vîntul codrilor, florilor şi licărirea stelelor deplîng crimele săvîrşite acum 60 de ani, în jocul mare al nebuniei popoarelor civilizate. La ziua de azi, din păcate agresiaunea se cere cu multă insistenţă să vină la putere pereclitînd generaţii de azi şi de mine de a le lipsi de viitor…
Venind tot mai rar pe la Teleneşti (baştina mamei mele), trecînd prin vecinătatea cimitirilor vechi părăsite, date uitării, mi se pare că dinspre dealurile mănoase, cu aer mirositor de flori şi ierburi se preling lacrime de dor, nostalgie deplîngînd eternul faţă de acei minunaţi strămoşi ale pămînturilor noastre, plecaţi la cele veşnice…
Diaspora evreiască, face mult pentru menţinerea acestor locuri, memorabile deşi este de datoria noastră, a băştinaşilor, intelectualii, oamenii să facem mai multe la acest capitol, căci memoria sfîntă trebuie să fie păstrată şi de bunul Dumnezeu şi de norocul pe care-l poţi avea…
Păcat că diaspora enormă a evreilor a plecat în valurile istoriei. Nouă nu ne rămîne decît să păstrăm cu pietate amintirea despre ea. Copiii mei Daniela, Victor, Nelly, Veronica, Radu,Petrică, Elena, Sorin şi Nicoleta, vă asigur că vor cunoaşte…
Să ne învăţăm cultul cărţilor de la evrei! Să ne învăţăm cultul educaţiilor copiilor, dragostea soţilor faţă de soţii; să deprindem umorul acestui popor, care ştie cu o formidabilă măiestrie de a scoate în vileag propriile-I metehne, prin renumitele anecdote despre felul lor de a fi!
Volumul de faţă este o catre de memorii şi recunoştinţe faţă de acei care fac să se cunoască mai multe despre poporul biblic. Măria sa—Viitorul şi de trăinicia, liniştea are nevoie ca generaţiile de mine să nu devină o geneaţie ratată… În cosmos generaţiile de pe îndepărtatele planete sunt în zbuciumul căutării, de a ne descoperi şi nu este departe clipa cînd vom ajunge la ele în spaţiul infinit al universului. Şi-atunci , aş vrea ca oaspeţii cosmici să nu găsească pe planeta Pămînt cicatricele unor pîrjoluri, dar să găsească Frumosul vieţii omeneşti, aşa cum sunt îndemnate să le creieze oamenii; din timpurile vechi pînă la ultimile clipe ale existenţei…
Şi, dacă au plecat evreii în Israel, ei au plecat ca să-şi renască ţara, fiindcă ei au plecat, majoritatea din ei, avînd aici o bunăstare materială. Dar au mers pentru a se sacrifica. Prin felul acesta poporul evreu este miraculous!
Sper să faceţi mai multe pe făgaşul binelui şi frumosului unde avem a trăi chiar dacă mine zborul mi se v-a ridica spre cer, întruchipîndu-se într-o stea pierdută în imenisitatea sublimă a universului…
Dedica această carte oamenilor importanţi din viaţa mea ca Alexandru Cosmescu, Alexandru Gromov, Beniamin Kogan şi încă miilor şi sutelor, de felul lor…

Un astronom, cu telescop puternic cearcă a descoperi acel amalgam fermecător al poporului colos, pe filele istoriei.
Aud paşii acelor oameni gigantici ai biografieri mele, care parcă se află deplasaţi pe planeta îndepărtată şi nu se ştie cînd vom avea ocazia să-I revedem printre noi. Amintirea despre ei, suntem obligaţi să o păstrăm, s-o avem mereu în suflet, în universul înţelepciunii şi a bunului simţ. Este o istorie unde au crecut flori de dor şi această istorie necesită, în numele viitorului să renască mereu…Este cartea care demult trebuia să fie publicată şi consider că este doar un început de bun augur, fiindcă mii şi sute de intelectuali de la noi gîndesc ca şi mine: poporul evreu a lăsat pentru totdeauna în solul chinuitei noastre Basarabii seminţe de omenie şi înţelepciune sfîntă. Chem pe toţi să nu uite acest lucru, fiindcă poate fi doar un păcat faţă de ignoranţa care cineva ar îndrăzni s-o manifeste.Lumea cea trecută prin soarta, prin biografia mea, a lăsat amprentele unei memorii, care este vie şi va rămîne aşa ca lumînarea în conştiinţa spiritualităţii noastre cît v-a exista pămîntul cu legile lui în adevărata lume a frumosului.

Chişinău, 2004

Etlia Becker

Învăţătorilor din satul meu natal
şi celora din Teleneşti

«Căci Dumnezeu nu este nedrept,
ca să uite lucrul vostru şi dragostea
pe care aţi arătat-o pentru numele Lui, voi,
care aţi slujit şi slujiţi sfinţilor.»
(Epistola către Evrei a Sfîntului
Apostol Pavel. Cap. 6, versetul 10)

După acea zi de duminică, cînd deasupra tîrgului avu loc lupta aeriană, iar sub dealul Molnicului căzură două avioane sovietice incendiate de un «Messerschmidt», drumul ce ducea spre Nistru se umplu cu trăsurile evreilor puşi pe picior de evacuare. Caii încordaţi în grebănare opinteau la coviltirele pline cu bulendre, cu plozi şi femei pornite pe bocete. Feţele triste şi speriate ale oamenilor nimeriţi la necaz priveau îndurerate îndărăt spre locul unde au trăit o viaţă şi acum părăseau toate, numai să se salveze. Tîrgul îi petrecea cu pălălaia incendiilor lăsate de trupele sovietice care se retrăgeau şi ele în mare învălmăşeală. Cîte-o căruţă aproape goală trecea în goană pe lîngă convoiul de coviltire, pe lîngă oamenii ce mergeau anevoie pe jos, parcă ameninţată de urmărire. O parte din refugiaţi rămîneau în urmă, dar după ce se îmbrăţişau a despărţire, o apucau parcă haotic în urma convoiului, fără a şti încotro se îndreaptă, grăbindu-se să părăsească locurile natale. Ierburile înalte dintre pietrele cimitirului vechi din marginea tîrgului tremurau a tristeţe în unduirea uşoară a vîntului.
Bătrînul Nică avea mulţi prieteni printre evrei şi ieşise în marginea Ineascăi, satul care-i la o aruncătură de baţ pe unde trecea drumul refugiaţilor, să-i petreacă. O senzaţie tulbure şi neînţeleasă îi stăpînea cugetul, dar se împăcă cu gîndul că evreii au fost totdeauna informaţi şi, dacă bat în retragere, există un temei serios. Din acea populaţie evreiască, care vara trecută, în iunie 1940, îi întîmpina cu extaz pe sovietici la podul Ciulucului, nu rămăsese nici urmă.

Comandamentul sovietic părăsi şi el în grabă tîrgul, fugind de trupele germane, care le călcau pe urmă. Sprijinit în toiag, bătrînul urmărea acest calvar, răscolind fel de fel de bănuieli.
— Rămîi cu bine, căpitane Ion! îl trezi din gînduri vocea tristă a lui Mendel Şleizer, morarul tîrgului.
— Da de ce plecaţi, jupîne Mendel? Rămîneţi, fără voi moare viaţa dughenelor, încercă bătrînul să-l iscodească. Cum v-aţi împăcat cu puterea care pleacă, aşa o să vă împăcaţi şi cu cea care vine...
— Dac-ar fi aşa, căpitane Ion, îngînă trist şi rece Mendel, aducînd cu braţul spre sine pe cei trei copii — două fete mari şi un flăcăuandru roşcat. Căruţa lui trasă de un singur misir negru, cu un par în loc de o roată, era plină doar de tristeţe şi bocetele Fainei, jupîneasa lui slabă, cu ochii adînciţi în orbite şi părul despletit ca de mort.
— Trebuia să urci în căruţa lui Leiba Locş, era aproape goală, se miră bătrînul, cercînd să mai descarce atmosfera apăsătoare.
— Domnu' Ion, oftă Mendel căutînd zarea cu privirile tulburi. Dă-ne voie s-avem şi noi... potlogarii noştri!
Bătrînul Nică cerceta torentul de lume, poate-şi mai descoperă prieteni, care într-o singură zi deveniseră parcă alţii şi, oricît încerca, nu găsea cuvinte de consolare.
— Nu cumva te-a prins grija de ei? tună pizmătarnic Colea Hăitaşu, un bărbat balcîz, cu un singur ochi. Celălalt îl pierduse într-o încăierare, cînd fu prins la o muiere din Băneşti. Jidanii totdeauna ne-au jăcmănit, ne-au sărăcit... Iaca le-a venit şi lor ceasul răsplăţii...
Bătrînul îl privi lung – să-şi pună sau nu mintea cu el. Pînă la urmă, îi făcu semn să se facă mai aproape:
— S-o ştii de la mine, măi chiorule: o ţară este cu atît mai bogată cu cît poate să-şi apere evreii!... Evreul niciodată n-a vîrît nimănui mîna în buzunar!
Colea prinse privirile înţepătoare ale bătrînului. Avea barbă albă, ţepoasă, făcuse două războaie şi trecea ca gospodar la Ineasca.
Înspre noapte torentul de refugiaţi se mai rări. Dar a doua zi se află că la Malul Galben, Colea Hăitaşu cu încă doi complici au jefuit cîteva căruţe, lăsînd oamenii nenorociţi în pielea goală în mijlocul drumului. Iar cînd în Tîrgul Teleneştilor intrară trupele germano-române, şuvoiul de refugiaţi se curmă, lăsînd într-o frică teribilă evreii ce nu izbutiră să se evacueze...

* * *

Pe la mijlocul lui iulie se treceau cireşele. Vara veni tîrziu în acel an şi cît priveai deasupra târgului, roşeaţa lor se legăna în adierea vîntului, semănînd cu nişte pistrui sîngerii pe crengile arborilor. De cum se schimbase puterea, peste căsuţele şi dughenele sărăcăcioase ale tîrgului se prăbuşiră puhoaie de ploi. Noua orînduire a pornit întîi cu pogromul asupra evreilor: copii, bătrîni, femei, bărbaţi fură adunaţi cu forţa în ograda Mochilesei, locul unde se făcea tîrg de vite. În răgazul dintre ploi soarele dogoritor stîrnea nori de aburi pe care-i slobozea în văzduh pămîntul reavăn. Mirosul de balegă mai aduna încă tăuni, bîzoi, bondari. Captivii, grupaţi în mici familii pe veretcile răzmuiate de ploaie, îşi aşteptau din zi în zi destinul. Fuseseră arestaţi într-o singură noapte şi acuma stăteau sub cerul liber ziua şi noaptea, şfichiuiţi de ploaie, sleiţi de arşiţă, sub supravegherea santinelelor de după gardul de scînduri late, înnegrite de vreme şi sprijinite pe-alocuri de corlate cioturoase.
Ţăranii satelor din apropiere, obişnuiţi să vină la tîrg după cumpărături, găsiră dughenele închise. Şoapte înfrigurate îi făceau pe unii să zăbovească lîngă ograda Mochilesei, privind spre acel enorm ocol cu înfrigurare. Mînat de aceleaşi şuşoteli, bătrînul Nică trecu şi el pe la fostul iarmaroc. Printre lumea oropsită recunoscu pe Moşcu Becker, cizmarul, la care, cît timp i-au fost copiii mici, a cusut încălţăminte numai la dînsul. Moşcu n-avea faţă pe el. Căuta speriat în jur, negăsind să spună cuiva o vorbă. Alături de el, pe veretcă, Sara netezea în neştire părul unei fetiţe de vreo 13 ani şi legăna un cărucior din care se iţea un copilaş încă

sugaci. Văzîndu-l, Moşcu îi făcu bătrînului semn cu privirile să se apropie, cît să-i scape două vorbe:
— Căpitane Ion... Pe noi au să ne omoare... Sîntem ovrei... Te rog, pentru Dumnezeu! Copiii n-au nici o vină. Scapă-i de moarte, dacă poţi...
Bătrînul, la auzul acestora, se cutremură. Privi la cireşul din fundul ogrăzii, unde, între două crăci groase, îşi făcu culcuş şi punct de supraveghere o santinelă ce cînta mereu la muzicuţă melodii bavareze. Cînd se sătura să sufle în acel fluier străin, culegea cîte-o cireaşă sîngerie, aruncînd-o leneş în gură. Apoi scuipa sîmburii peste capetele năpăstuiţilor, stricîndu-se de rîs. Mai recunoscu pe Beniamin Kogan, rabinul, ce fusese arestat chiar în timpul rugăciunii, în sinagogă. Purta obişnuita-i tichiuţă pe creştet, alb ca neaua şi trist ca tăciunele, citea întruna Tora. Văzîndu-l şi el pe bătrînul Nică de la Ineasca, îi aruncă aceeaşi rugă:
— Salvează copiii, căpitane Ion. Vorbeşte mata cu autorităţile... Dumnezeul tău o să te răsplătească în vecii vecilor...
Năucit, nici nu observă cînd se apropie de el un locotenent tuciuriu, cu priviri încruntate. Iar peste încă o clipă se trezi între baionete, arestat. Locotenentul părea să nu ştie şepte.
— Pentru că încalci ordinea, se cuvine să te împuşcăm pe loc. Ştii de-asemenea lege?
— Războiul e război, dar omenia-i omenie, se îndîrji bătrînul să înduplece soldaţii. Eu mi-am trăit traiul, nu mai am ce pierde. Am făcut şi eu cătănie la Fălciu...
— E stare de război, tătaie, zise ofiţerul puţin mai domol, ştergîndu-şi sudoarea de pe frunte. Noi îndeplinim ordinul mareşalului...
Fu condus la şeful de post, un oltean cu o faţă rotundă şi trufaşă. Acesta îl măsură cu privirile-i pătrunzătoare, îi citi o lungă notaţie, apoi, mai stăvilindu-şi orgoliul, îl ameninţă:
— Nu glumi cu ţara, moşule. Caută-ţi de nevoi, dacă nu doreşti să paţi ca cei din ocolul de bovine. Prizonierii de-acolo nu sînt decît nişte vite, pe care le înghite abatorul războiului — bătrîni, copii, femei, fără importanţă.
Dar nu scăpă numai cu atît. Bătrînul fu escortat pînă la Ineasca, unde i se mai făcu şi o percheziţie. Pe drum, însă, mai prinse la îndrăzneală şi încercă să intre în vorbă cu locotenentul, mai marele pe cele două santinele.
— Oare n-aveţi deloc suflet, măi băieţi? Cu ce a păcătuit neamul nostru ca să ne batem joc de oameni nevinovaţi?
— E stare de război, tătaie, îi mai aminti o dată ofiţerul. Aşa-i politica, aşa-i ordinul... Multe nu le aprob nici eu, dar ordinul nu se discută, ci se execută!
Şi tăcu aproape tot drumul, absent la boscorodeala moşneagului.
— Da copiii ce vină au? Că-s suflete neprihănite încă, nu se lăsa bătut moş Nică.
După ce sfîrşi cu percheziţia, negăsind nimic compromiţător, ofiţerul îl trase deodată deoparte, ferindu-se de privirile megieşilor ce urmăreau înspăimîntaţi printre corlatele gardului procedura, şi-i zise cu tristeţe în voce:
— Acasă mi-au rămas muica beteagă, nevastă delicată în ţoale frumoase şi trei copilaşi... Sînt la datorie, tătaie! Ce pot face mai mult?... Mîine, pe la amiază, va avea loc executarea. Iar de la cel ocol pînă la marginea tîrgului, unde vor fi împuşcaţi, e un drum şi un podeţ...
* * *
Noaptea fu iar ploaie şi furtună. De dimineaţă însă ziua se arătă cu soare dogoritor. Pe drumul lunecos încă apăruseră o puzderie de culbeci. Bătrînul Nică nu închisese un ochi. De cum se opri ploaia, ieşi încă pe întuneric, pe cărări numai de el ştiute. Acuma stătea tupilat după un cătiniş înalt, urmărind cum dinspre tîrg vine, înşirată, coloana de oameni schiloditi şi sleiţi de puteri. O parte din bătrîni, care nu mai puteau păşi, erau aruncaţi într-un car cu loitrele însîngerate, tras de doi plăvani mari. Cei care abia puteau mişca picioarele, sprijiniţi de alţii mai în putere, îşi continuau drumul ghiontiţi din urmă de santinele. Glodul vîscos descălţa cîte-un picior, dar nimeni nu se mai întorcea să-şi încalţe din nou gheata. Cămăşile prizonierilor erau fără de nasturi, hainele numai zdrenţe. Dusă spre locul execuţiei, mulţimea

nu mai plîngea, nu se revolta. Feţele oamenilor exprimau absenţă şi crispare. Soldaţii cu armele în cumpănă urmăreau prudenţi fiece mişcare a deţinuţilor. Două motociclete cu ataş întrecură anevoios coloana, stropind cu glod convoiul lugubru. La văzul ofiţerului neamţ şi al mitralierelor montate pe ataş cineva dintre femei începu să bocească evreieşte, răspîndind jalea peste toate dealurile ondulate cu văluri albe de negară zvîntată. Bătrînul Beniamin, cu poalele halatului negru şi lung plin de noroi, citea întruna rugăciunile din Tora, arareori ridicînd mîinile către ceruri, cerînd îndurare şi iertare.
Alături de rabin păşea familia lui Moşcu. Cizmarul îşi sprijinea soţia cu ochii scăldaţi în lacrimi, descumpănit, neputincios. Calmă parcă, cu două gîţe îngrijit împletite, împingînd cu uşurinţă landoul, păşea Etlia, fiica lor. Pe faţa copiliţei părea să nu fie nici zdreanţă de primejdie. Frăţiorul Baruc era liniştit în cărucior, încercînd să muşte dintr-o cireaşă pe care cineva i-o rupsese din copacul lagărului. Încheia coloana locotenentul oltean, care purta acum armă cu baionetă lucitoare. Auzind bocetele stridente ale femeilor cuprinse de panică, ofiţerul îşi făcu pe furiş semnul crucii...
Cînd coloana ajunsese lîngă podeţul ce lega două maluri ale unei rîpe nu prea adînci, la numai o sută de paşi de apa Ciulucului, şeful coloanei strigă santinelelor din frunte şi din părţi să se oprească. Cîţiva soldaţi aleseră vreo zece bărbaţi mai în putere şi-I conduseră pînă în preajma podmolului abrupt al rîului. O mulţime de lipitori negre ca smoala se străduiau zadarnic să iasă pe muchia înverzită a malului. Celor scoşi din coloană li se dădură hîrleţe, lopeţi şi ordin să sape o groapă pătrată. Rămasă în drum, coloana primi alt ordin: să se aşeze pe pămîntul încă ud. Toţi urmăreau cu înfrigurare cele zece hîrleţe şi lopeţi.
...Groapa fu gata pe la chindie. Ofiţerul ordonă execuţia. Prizonierii aduşi de la mic la mare pe muchia gropii, înrămată cu un val de ţărînă neagră ca tăciunele, începuseră să strige disperaţi, să ceară zadarnic cruţare. Soldaţii aliniaţi în două rînduri — cei din faţă în genunchi, cei din spate în picioare — au dus armele la ochi. «Foc!» răsună scurt comanda şi oamenii, ciuruiţi de gloanţe, cădeau de-a valma în hăul gropii, cu fluturări de mîini disperate.
«Mare-i prostia ta, omule! Doamne, cum îngădui aşa ceva?, îi căina bătrînul Nică, tupilat, cu răsuflarea tăiată, sub podeţul din preajmă, urmărind masacrul evreilor. Oare ce-i trebuie omului ca să trăiască împăcat că pămîntul e dat de la Dumnezeu pentru viaţa oamenilor? Şi de ce omul trage în oameni, nimicindu-i, fără să aibă frică de Dumnezeu?...»
Mulţi din cei condamnaţi fuseseră doar răniţi. Căzuţi în groapă, se apucau disperaţi cu mîinile tremurînde de muchia gropii, ca de o speranţă la viaţă. Executorii se repezeau să-i lovească necruţător cu paturile armelor, iar cînd oamenii cădeau îndărăt, mai descărcau cîte un foc de armă... La o azvîrlitură de băţ, în susul apei, ofiţerul neamţ îşi ştergea calm lentilele ochelarilor cu o batistă parfumată, albă ca neaua. Alături, cele două mitraliere de pe ataşele motocicletelor erau de-a gata pentru orice eventualitate.
Pe la asfinţit groapa fusese acoperită cu ţărînă. Pînă se lăsă amurgul, dedesubtul pămîntului reavăn se auzeau gemetele oamenilor, iar gorganul de ţărînă părea că răsuflă...
Nimeni din cei care au urmărit pe ascuns tabloul bestial al execuţiei din acea zi n-a observat ca printre cei executaţi să fi fost Etlia Becker şi frăţiorul Baruc. Dar cui să-i pese — cu două-trei suflete mai mult sau mai puţin la o coloană de oameni...

* * *

Bătrînul Nică aşteptă în cătinişul de sub podeţ pînă căzu întunericul. Avu grijă ca cei doi copii să nu vadă execuţia, altminteri i-ar fi descoperit. Sub streaşina nopţii, tupilaţi printre ciritei şi tufe de cătină, au trecut dealul Ponoarelor, pînă au ajuns pe vale, în Fundătură la Ineasca, pe sub pădure, în Lunca ierburilor dese şi mustoase printre care erau mulţi spini. Aici, într-o casă veche, trăia Arefta, o bătrînă fără bărbat şi cu două capre la gospodărie de cînd o ţine lumea minte. Copiii erau obosiţi şi hămesiţi. Etlia privea mereu în aceeaşi direcţie şi părea absentă la toate. Simţea doar în mînuţele-i tremurînde cartea sfîntă a Torei, pe care o luase în ultima

clipă din braţele unchiului Beniamin... Micuţul, văzîndu-se într-o casă de oameni, acum scotea scîncete înfundate, buzele îi erau crăpate de foame şi de sete. De cum ajunsese în pragul casei, bătrînul strigă surorii să pregătească de lăutoare.
— I-ai scăpat de moarte, bade?! se miră Arefta cu ochi mai degrabă scînteietori a izbîndă decît alarmaţi. Ea încrucişă mîinile la piept şi, după ce-şi făcu larg semnul crucii, mulţumi icoanelor din colţ: «Dumnezeu e mare şi le vede pe toate!».
— N-a fost nimeni pe-aici? o mai iscodi bătrînul.
— Ziua s-a plimbat prin luncă Colea Hăitaşu, cu roibul său. Îl încearcă la călărie. E primar acum, avizuha, ce mai!...
— Ai în vedere, soro! O privi bătrănul pîndiş. Răspunzi cu capul de sărmanii iştia... De te-ntreabă cineva, spune că-s nişte nepoţi de la Sculuceni. Şi să nu-ţi treacă prin cap să te lauzi!..
Bătrînul lăsă copiii pe seama Areftei şi plecă la casa lui, în altă margine de sat, să afle din vorbele oamenilor ce se mai aude de masacrul evreilor, dar mai ales dacă nu i-a zăpsit cineva. Mulţumea în sinea lui ofiţerului... «De-acum nimeni nu-i mai omoară, îşi zise el liniştit. Am avut o casă de copii, le-am purtat tuturora de grijă, acuma-s cu toţii mari, la gospodăriile lor. Nu mi-a mai rămas mult să trăiesc, dar dă-mi, Doamne, zile să scap sufletele năpăstuite!...»

* * *

În vara ceea Etlia venise în prima vacanţă la părinţi. Era liceană la Liceul «Regina Maria» din Chişinău. Era o elevă ageră, silitoare şi veselă. Visa să devină profesoară de limba română. Recita cele mai bune poezii şi era îndrăgostită de flori, pădure şi stele. Faţa ei pistruieţică şi ochişorii ca murele imprimau chipului o paloare vie şi optimistă. I se părea că viaţa asta este numai frumoasă şi cu oameni buni. Asculta de mama, asculta poveţile tatălui, mergea la sinagogă ca toate neamurile, să asculte cu evlavie predicile unchiului Beniamin, cel mai respectabil rabin din localitate. Anume de la el deprinsese să citească Tora. Acum îi citea adeseori şi mătuşii Arefta rînduri din cartea sfîntă. Bătrîna fusese cîndva o femeie frumoasă, delicată la ale ei, dar anii o sluţiseră, n-avea mai nici un dinte în gură şi toată viaţa n-avu decît grija caprelor. Copiliţa, după vreo săptămînă, îşi reveni din stres şi-i povestea mereu cîte ceva din tainele frumoase învăţate din carte sau la liceu. Pe faţa bătrînei înfloreau în acele clipe scîntei de bucurie şi o rază de fericire. Părea că se schimbase ceva în sufletul ei. Dintr-un cufăr de vreme veche ea scoase o ie cam mărişoară şi o îmbrăcă pe fată. Băieţelului, care abia ajungea la un anişor, îi cusu nişte scutece din pînză de prosoape, ce şi le pregătise pentru moarte şi toată viaţa avusese grijă să nu scape moliile în ele. Nu uita nici pentru o clipă că fratele Nică o prevenise atît de aspru că răspunde cu viaţa ei de copii.
O vreme îi ţinu ascunşi într-un şopron. Le făcuse o saltea de fîn, îi hrănea cu lapte, le fierbea cartofi, mămăligă. După tragedia trăită, copiii îşi reveniseră. Îi lua cu dînsa prin pădure să pască caprele, să le păzească să nu-i mezdrească pomii din grădină. Casa ei era despărţită de restul satului printr-o rîpă mare, acoperită cu stufării şi brusturi. Mai în fiecare seară, trecea pe la ei moş Nică şi le aducea şi el cîte ceva de mîncare. În sat nu auzi nici un zvon. Doar Colea Hăitaşu, întîlnindu-l de vreo două ori în lunca de sub geana pădurii, mereu călare pe calul său roib, îi aminti să fie puţin mai precaut cu el, căci e primarul satului şi are drepturi mari!
— Mi-s dragi copiii iştia ca ochii din cap, zice bătrîna Arefta. Ian cată cît de frumuşei şi drăguţi sînt! De ce, Doamne, i-ai adus pe lume să vadă atîta nenorocire!?...
Micuţul Baruc avea un păr auriu, o privire vie, iscoditoare. Mereu căuta joacă şi aventuri. Prinse a merge; surioara Etlia îl ducea îndemnîndu-l de mînuţă, pe cărăruie, îl săruta cu dragoste după fiecare mică ispravă. Fata era ascultătoare, răbdătoare la capriciile frăţiorului, pricepută la trebi. Bătrîna o învăţa să tivească, să coase la canava, să mulgă caprele... Etlia le făcea pe toate cu o deosebită ascultare.
Odată se întîlni în Luncă cu nişte femei din sat şi nu mai ostenea să-şi laude nepoţii de la Sculuceni. Războiul plecase undeva departe-departe şi lumea cam punea la îndoială vorbele

bătrînei Arefta că rudele de la Sculuceni au lăsat copiii în grija ei. Dar bătrîna era cam răutăcioasă la mînie şi nimeni nu încerca să se pună în poară cu ea. Iar copiii într-atît îi schimbară viaţa Areftei, încît aceasta uită de poruncile aspre ale fratelui Nică.
* * *
După masacrul evreilor din Teleneşti, viaţa de-acolo parcă murise. Bătrînul Nică mergea totuşi la tîrg, mai mult să afle ştiri de pe front şi dacă nu cumva îl paşte vreo primejdie. La cîteva luni află cu mare spaimă şi sinceră durere că locotenentul care-l ajutase să salveze copiii a fost descoperit şi executat. Cineva îl pîrîse şi fu împuşcat pentru trădare de Patrie şi simpatie faţă de duşman.
Războiul intrase în al doilea an şi, după înfrîngerile de lîngă Moscova şi de la cotul Donului, nemţii se făcură mai răi şi chiar dacă întîlneai rar vreun ofiţer neamţ prin Teleneşti, acest lucru se simţea după dispoziţia şi comportamentul aliaţilor. Se încrîncenară şi cozile de topor. Colea Hăitaşu deveni mai agitat. Venea uneori pe la poarta bătrînului, îl sfredelea cu singurul ochi întreg, aruncîndu-i:
— Să nu crezi, boşorogule, că nu pricep unele lucruri... Sînt destul de hîtru şi priceput... Ai noroc că-mi eşti rudă...
Moş Nică nu zicea nimica, ci numai veni la soră-sa şi o preveni să-şi ţină limba în ocol.
— Va trebui să-i ferim o vreme de ochii lumii.
— Oare n-ar fi mai potrivit, frate,... să-i botezăm? Să-i dăm la legea creştinească şi-atunci vor cheri orice bănuieli.
— E o treabă, căzu de-acord bătrînul.
...În dimineaţa acelei duminici în preajma bisericii veniră bătrîna Arefta cu cei doi nepoţi. Îl luă pe Baruc, îl dădu părintelui Gheorghe, care făcu rînduielile şi-l trecu prin altar. Dar toată atenţia căzu pe surioara lui. Etlia era ca o lacrimă de frumuseţe. Zveltă, cu numai cîteva picături de pistrui pe faţa ei de codană fragedă, cu priviri fine, cultivate la liceul din Chişinău, încîntă lumea în numai o jumătate de oră, cît dură botezul. Femeile priveau cu admiraţie şi invidie comoara de care se bucurase, nitam-nisam, mătuşa Arefta.
— Deie-ţi în gînd că ea are aşa neamuri! Şi cît de delicată e nepoata, dragă! Ce nume frumos poartă!
— Da ce ie i-a cusut! Nici n-am bănuit că ai nepoată aşa de chipeşă la Sculuceni.
— E pricepută şi gospodină! răspundea bătrîna la laudele femeilor. Îi seamănă bunicii!
De la botez însă bătrîna veni acasă cu frica în spinare. La ieşirea din ograda bisericii dădură nas în nas cu Hăitaşu, cocoţat în şa, urmărindu-i cu aceeaşi ochi, de astă dată de după lentilele unei perechi de ochelari bulbucaţi, ce-i făceau privirea şi mai fioroasă.
— Ai minţit preotul, băboiule! se răsti la ea balcîzul. Zice lumea că-s nepoţeii matale, da-s prea roşcaţi. Seamănă a jidănaşi... La Sculuceni nu prea ai rude...
— Oare nu ţi-i destul că ţi-ai bătut joc de ei în noaptea ceea din an-vară? încercă bătrîna să-i ia apele, mai mult îmbărbătîndu-se pe sine. Dacă n-o să te-astîmperi singur, te-a astîmpăra Dumnezeu! Ce te tot zvîrcoleşti, parc-ai avea viermi în fund... Nu ţi-i totuna cum îşi poartă oamenii necazurile pe-aceste vremuri de pîrjol?
— Oamenii vorbesc, urechile mele aud, se mai ostoi Colea. Jidanii în orice vreme au tulburat apele peste tot. De-atîta oamenii se răzbună pe ei.
«Care oameni? Nişte rîsuri alde tine», vru să-l înfrunte Arefta, dar socoti la timp să nu-şi pună mintea cu nebunul satului. Şi dădu numai din mînă a pagubă.
— Oricum... În caz de ceva, pădurea ţi-i aproape, mai zise cu subînţelesuri în cele din urmă primarul. Să nu zici că-s rău de tot. Dac-ar fi altul, demult înfunda pădurea cu voi, cu tot cu nepoţi. Şi dădu pinteni calului...
Tot drumul de la biserică pînă la casa de lîngă pădure îşi strîngea la piept copiii, parcă voind să-i ocrotească pentru fiecare clipă de o eventuală primejdie ce-i poate paşte.

— Nu-ţi fie frică mare, îi zise pe neaşteptate într-o zi Etlia. La moarte e mai bine să nu te gîndeşti... Moartea vine atunci cînd omul nu mai există. Pe cît trăim trebuie să credem şi în frumuseţea vieţii, într-un viitor mai bun... În vara ceea de pînă la război, la liceul nostru a fost în vizită Ionel Teodoreanu, cel care a scris «La Medeleni»... E de prin părţile noastre şi scrie foarte interesant.
Apoi fata tăcu îndelung, parcă călătorind prin alte lumi decît cea din preajma pădurii...
Peste toamnă se aşternu o iarnă cu omături mari şi geruri aspre şi toate parcă se mai liniştiră. Lunca se scufundă sub o plapumă albă. Bătrînul Nică le aduse făină, brînză de oi şi mulţi cartofi. Venea pe la ei tot mai rar, să nu facă urme, să nu dea de bănuit. Abia cînd se desprimăvără, bătrîna Arefta începu iar să iasă cu odraslele prin pădure, mergea cu ei pînă în mahala. Etlia ştia multe, îi povestea bătrînei cîte şi mai cîte aflate de ea la liceu. Şi satul începu să deie mai des pe la Arefta. Veneau femei la Etlia ca să le citească ba o scrisoare sosită de pe front, ba să le ajute să scrie cîteva cuvinte celora aflaţi în depărtări... Cînd Lunca înflori, Etliei îi plăcea să se piardă cu frăţiorul ei prin ierburile înalte din poiană, să-i împletească coroniţe, aşezîndu-i-le pe frunte. Dacă venea la ei bătrînul Nică, aducîndu-le jucării meşterite din lemn, era cea mai mare sărbătoare în inima micuţului Baruc. Bătrînul observa că Etlia se făcu domnişoară bine, treptat-treptat de pe chipu-i se ştergeau parcă amprentele durerii trăite odinioară. Şi ofta adînc...
Maşina celui mai groaznic război răzleţi şi prigoni pe bieţii evrei cum numai o putură face doar barbarii biblici. Ticsiţi în lagăre şi crematorii, la acel mijloc de secol le rămăsese doar speranţa că va apărea un nou Moise care să-i călăuzească iar prin labirinturile destinului de popor sfînt, prin pustiul umanităţii spre un alt tărîm al făgăduinţei. Pînă atunci însă, într-o dumbravă a unui sat românesc, la streaşina unei căsuţe vechi, ţărăneşti o copiliţă, Etlia Becker, şi frăţiorul ei îşi depănau povestea vieţii, scurtă de tot încă, neştiind ce le va aduce ziua de mîine şi anul care avea să vină.
* * *
Noua putere încercă să arate că se stabilise definitiv şi pentru totdeauna, deşi veştile despre înfrîngerea aliaţilor la cotul Donului nu mai era o taină. Colea Hăitaşu apărea tot mai des călare pe cal în dumbrava Luncii, încercînd să o descoase pe Arefta. Acum devenise şi mai obraznic. Nu-i mai era ruşine să apară în plină lume în hainele jecmănite din căruţele evreilor, în cizmele din piele de box, lăcuite ale lui Mendel Şleizer.
— Ştii tu, băboiule, că locotenentul a fost executat de Curtea Marţială? I s-a făcut milă de jidani! Ancheta a descoperit că la groapă n-au ajuns toţi evreii...Vorbea zeflemitor, cu mîinile în şolduri, sufocîndu-se parcă. Pricep eu că ascunzi doi pui de jidovi... Ca să n-ai neplăceri, du-i unde te-ajunge mintea şi capul... Dacă nu doreşti să te jupoaie de piele pînă la buci...N-am să mă uit că mi-ai fost moaşă...
Înaltă, cu faţa mare şi braţele mereu desfăcute, gata parcă să-l înşface de beregată în fiece clipă, mătuşa înţelese că ultimele cuvinte sînt şi povaţă, şi prevenire... Încă în ajun fratele Nică presimţi pericolul care-i păştea şi-i spuse ca să fie mai prudentă.
— Să-mi iau tălpăşiţa de-aici, zici? îl luă Arefta în stilul bătrînului Nică, după ce privirile-i piezişe zăriră după poartă căştile a doi jandarmi. Copiii nu-s la mine, i-am dus acasă... Du-te de-i caută...
...În poiana din desişul pădurii, lîngă un lac mai puţin cunoscut de ineşteni, bătrînul Nică săpase un bordei. Pe laiţa de lemn mătuşa Arefta aşternuse veretci groase, adusese perne şi un iorgan. Pe copii îi aduse aici în ajun cu un car tras de un bou şi o vacă.
Seara, după ce mătuşa închidea animalele, pornea grăbită pe potecile şerpuitoare, printre copaci şi venea să doarmă la nepoţei. Uneori mergea să-i supravegheze şi bătrînul Nică. Într-o dimineaţă în căsuţa mătuşii au dat năvală soldaţii, cotrobăind peste tot. Colea Hăitaşu strunea pe fiecare ostaş, poate vor găsi ceva suspect. Dezamăgiţi, soldaţii au bătut în retragere, trăgînd cîteva împuşcături spre codru. Pădurea le răspunse doar cu ecoul cîtorva mlădiţe doborîte.

— Păzea! Urlă primarul la despărţire. A venit vremea cînd nici eu nu-mi mai aparţin. Aşa-i politica!..

* * *

În aceeaşi zi, pe la chindii, căsuţa de sub geana pădurii fu înconjurată de un pluton de soldaţi în uniformă verde. Doi bătrîni — o băbuţă înaltă, aproape fără nici un dinte în gură, şi un moşneag cu barbă albă, ţepoasă – după un scurt interogatoriu au fost scoşi la marginea Luncii şi împuşcaţi. Carul războiului întoarse oiştea din nou spre apus şi se apropia tot mai mult de lunca Ciulucului.

...Înspre amurg, Etlia Becker cu fratele ei Baruc de mînă şi ceva bulendre într-un cărucior hîrbuit ieşiră la marginea pădurii. După ce fetişcana se încredinţă că nimeni nu-i poate observa prin pînza întunericului, cei doi luară poteca pădurii în întîmpinarea stelelor şi a lunii care aveau să apară. Tot mai departe în urmă rămînea o Luncă cu flori gălbii, tomnatice. Odată cu plecarea lor din Luncă şi a celor doi bătrîni, pămîntul pentru încă multă vreme devenise parcă mai rece, mai trist şi mai sărac.

În aer plutea un iz de ploaie tomnatică şi mirosea a praf de puşcă.

Plăcut sau păcătos

Motto: „ Şi am găsit că mai amară decît moartea
este femeia a cărei inimă este o cursă şi un laţ şi
ale cărei mîini sînt nişte lanţuri; cel plăcut lui
Dumnezeu scapă de ea, dar cel păcătos este prins
de ea”. (Eclesiastul,7:26)

Stau şi nu-mi vine să cred că de acum sînt bătrîn: dacă mai trăiesc un an, fac cincizeci la număr, iar dacă mai trăiesc cît am trăit?.. Ce plăcut trecut şi ce păcătoasă perspectivă! Cine oare a spus că viaţa e unica şcoală în care se învaţă a muri?

Cîndva, dar parcă mai ieri, mă gîndeam doar la haine şi la notele de la şcoală, că pîinea şi untul le agoniseau părinţii pentru mine. Acum,vede Domnul, pictor, dar orfan cu penelul şi culorile, cerc să desăvîrşesc opera Atoatecreatorului, dar, de fapt, agonisesc unt şi pîine pentru copiii mei. Zice-se: asta-i creaţie. Întreb: o creiez ori mă crează? De ce, bunăoară, acum hainele mă interesează mai puţin? Doar nu umblu gol ca primitivii. În schimb sănătatea, aceasta se împuţinează văzînd cu ochii. Ia să desenez o femeie goală. Tînără sau mai în vîrstă? Dar ce importă, dacă eu sunt un tînăr bătrîn. Şi trăiesc un prezent mai mult păcătos decît plăcut. Geaba se spune că în faţă ni-i viitorul. În faţă ni-i prezentul, iar viitorul ni-i în spate. Zic şi eu, poate aiuresc! Cu sănătatea nu te joci.

Sclipuiesc prilej din timpul meu de lucru şi trec, în căutarea sănătăţii, de pe malul drept pe cel stîndg al Nistrului. E toamnă pitorească, chiar feierică, la casa de odihnă din Malovata. E plăcut să stai lungit în pat ori să te plimbi pe poteci şi să admiri gama de culori, oglindindu-se splendid şi romantic în apa Nistrului, îndeosebi, în orele de-amurg. Priveşte, omule, şi te minunează cum natura măreaţă, mustind de cuminţenie şi împăcare eternă petrece anotimpurile unul după altul, anii,secolele. Natura pare că se împacă chiar şi cu hoardele ruseşti şi ukrainene stabilite în Transnistria încă de prin 1990, şi-şi fac mendrele cum le vine lor la socoteală. Bieţii oameni din partea locului se revoltă, pentru că nişte venetici îi împiedică să-şi strîngă roada crescută pe ogoarele lor moştenite de la moşi-strămoşi. Şi cînd te gîndeşti că umilinţa românilor transnistreni se face cu aprobarea Kievului şi Moscovei, mai că-ţi vine să-ţi iai lumea în cap. Acum şi copiilor le-au luat dreptul la învăţăturăa în limba maternă. Cît cinism, cît fariseism la „fraţii ăştea mai mari”, care, pînă mai ieri trîmbiţau despre prietenia de nezdruncinat între popoare, mai numindu-se bastion al păcii mondiale! Şi eu, acum, ca toţi basarabenii de vîrsta mea, mai continuăm să trăim cu sensaţia că suntem lipsiţi de Patrie. Nu o simţim sub picioarele noastre. O avem, dar de-o veşnicie e în stare de

ocupaţie...Le vede oare pe toate bunul Dumnezeu? Ba bine că le vede şi măcar cu asta ne mîngîiem, sperînd într-un viitor mai bun.
Ca răsplată pentru grija ce Ne-o poartă va trebui să fac un tablou din nişte boieli noi şi să născocesc nişte figuri geometrice pe un fundal cu portrete de oameni, care să trezească românilor noştri nu cinism, nu fariseism, Doamne fereşte, ci, hai să-i zicem, solidaritate ori, dacă vreţi, dragoste de neam. Ceva asemănător o Mare Adunare Naţională, abilitată cu împuternciri absolute. Deciziile ei să fie prevalate doar de cele ale lui Dumnezeu. Ia democraţie ar fi! I-aş vedea eu atunci pe cazaci. Cum i-am văzut mai demult în Ukraina...
La Malovata, întins pe pat de sanatoriu, văd că îmbătrînesc mai încet şi prind a înţelege că viaţa omului nu-i decît un drum parcurs de acesta de la Dumnezeu la... Dumnezeu. Ideea vine din firea mea, altădată nepotolită, pururi îndrăgostită, iar acum gînditoare, ceva mai cumpănită. Aceleaşi gînduri mi le subliniază curgerea domoală a Nistrului, biserica singuratică cu două turle, de pe celălalt mal al Holercanilor. Cîndva acest locaş sfînt se afla în mijlocul satului. Dar cînd comuniştilor le-a venit să dureze hidrocentrala de la Dubăsari, sătenii au fost strămutaţi de pe vatra lor în deal şi numai biserica a rămas, litrosită, chiar pe malul rîului.
Acum şi eu sînt singuratic ca şi dînsa. E adevărat că în zilele de sărbători religioase i se luminează geamurile, iar cărăruşa ce şerpuieşte dinspre sat se umple cu cete de oameni. Bat clopotele, parcă în ritmul bătăilor inimii mele, iar spaţiul din jur e stăpînit de păsări albe, semn că Dumnezeu n-a părăsit-o. Mă rog de El, s-o ocrotească, fiindcă numai cît va fi ea se va şti că oamenii din părţile locului au nu numai viitor, ci şi un trecut. Trecutul e şi el o avuţie a noastră. Iar biserica e în măsură egală, cît trecut atît şi viitor. Ca şi viaţa omului, că nu porneşte de la unul şi nu sfîrşeşte cu cineva. Ia comoară, Doamne...
După ce trec procedurile şi lumea ia cina, iată că femeile venite la tratament ies pe terasa din faţa casei de odihnă şi cîntă. Demult n-am mai auzit femei să îngîne cîntece bătrîneşti de-o vîrstă cu mine. Dar vine degrabă orchestra şi cîntecele lor sunt înlocuite cu valsuri şi tangouri de metal galben-auriu. Ce cuvînt -- fanfară! Zic în gînd: „ Hai, fa, la joc!” Aşa se zicea pe timpuri la noi acasă. Dansează toţi: şi tinerii şi bătrînii. Mai bine zis, dansează moşnegii, fiindcă majoritatea celor veniţi încoace sînt oameni trecuţi de 50... Recunosc, eram între ei cum sînt exepţiile între legi. Şi trebuie să mai recunosc că nu eram unica exepţie. Printre picioarele celor trecuţi de vîrsta a doua puteai vedea perechi de glezne tinere, care, dacă nu făceau bine, apoi nici de prisos nu erau. Uneori o excepţie face mai mult decît o lege, mai ales dacă aceasta este adoptată de un parlament ales din greşală. Trăisem o vreme într-o rupere ordinară de familie, pomenindu-mă holtei bătrîn...Jurasem, la acea oră, că nu mai leg căsnicie cu nimeni. Nu doream, în acele clipe solitare să mă aventurez în vreo poveste de amor, chiar şi de scurtă durată. Anii m-au convins că nu am talent şi cap de familie. Sînt un terchea-berchea, altfel spus. Dar, din păcate, am ochi de văzut şi urechi de auzit şi o inimă... Cum aş putea picta preaplinul ori, să zicem, preagolul vieţii, cînd auzi că se cîntă cum tu cîndva ai cîntat şi cînd vezi că se dansează cum cîndva ai dansat şi tu. Sunt un orfan total: nici tu părinţi, nici tu cîntec, nici tu dans. Numai dragoste de toate. Nici tu familie, închegată ca la toată lumea. Constat că nici imaginaţie n-am. Da-s pictor. Asta-i comedia mea tragică. Mulţumesc, Doamne, de puţinul ce mi l-ai dat numai mie. Mititelul de mine! Plăcut sau păcătos. Comedie amestecată cu tragedie.
La nu ţin minte cîte zile de odihnă, se zvoneşte, că la staţiunea noastră a venit să se trateze un grup de cetăţeni din Israel. Erau, se spunea, foşti concetăţeni de-ai noştri, care emigraseră cîndva în Ţara Făgăduinţei. De îndată imaginaţia mea pîrdalnică mă aruncă în tîrgul unde-mi petrecusem copilăria, adolescenţa şi unde mi-a fost dragă o puicuţă din evrei, da-ia-r Domnul sănătate şi cuget să mai vină odată în cîmpul vederii mele. De cum aud vociele femeilor, trag fuga pe terasă, că totuna n-am ce face. Zăbovesc multă vreme, spriginit de un scoruş cu tulpina corogită. A venit şi fanfara, s-a anunţat valsul damelor şi, deodată, spre surprinderea

invidioşilor, de mine se apropie o domniţă cu părul negru ca antracitul, într-un costum la fel de negru ce contrasta nebuneşte cu un guleraş alb şi cu un accent plăcut în voce, că m-a ameţit pe loc. Lasă, Doamne, te rog, să-şi facă cazacii de cap în Transninstria, că eu mă prăpădesc acum în negru, în alb, în ciripit de păsări şi în voce de domnişoară, venită din ţarile calde. Aşa gîndindu-mă, vorbii cu totul altceva:
-- Nu e cumva momentul potrivit să-mi spuneţi numele, îi zic, mai făcînd-o pe ştrengarul. Pentru că, să vedeţi sau să auziţi, prin apropiere simţeam fosăitul unei puzderii de flăcăi, unul dintre care ar fi putut, în orice moment să fie mai tînăr şi mai frumos decît mine.
Domniţa nu se fîstîci. Dimpotrivă, mă măsură autoritar cu cele două bucăţi de antracit strălucitori şi mă îmbătă din nou cu vocea-i cristalină:
-- Talia îmi zice. Îţi place ori ba? Mama m-a numit aşa,dar putea să mă numească şi altfel. De-o pildă, mi-ar fi putut zice Ronit sau Peerli, Nehama sau Dorit, Geula sau Elişeva, şi chiar Ahuva mi-ar fi putut zice... Din vecii vecilor evreii au avut grijă să-şi numească femeile cu cele mai frumoase nume, mă convingea zîmbind zvăpăiata, de parcă ar fi fost dintr-un an cu mine. De parcă ar fi fost botezată cu mine într-o apă.
Văzînd-o cum vă spun că am văzut-o i-am spus şi eu numele meu cel de la părinţi. Fanfara-i zicea „La Nistru la mărjioară”, un cîntec străvechi şi lung, spre bucuria noastră. Şi pentru că eu nu-i puteam fi frate, iar ea mie nu-mi putea fi soră, i-am simţit braţele gingaşe pe grumazi. Clipele ce au urmat tremurau ca frunzele de pe ramurile copacilor mîngîiaţi de răcoarea toamnei. O ciudata senzaţie mă făcea să simt că domnişoara nu dorea să se despartă de mine. Dar cum aş fi putut să n-o las din îmbrăţişare, cînd de jur-împrejur, afară de frunze, mai tremurau privirile curioase ale femeilor de vîrsta mea şi cea ale flăcăilor de vîrsta ei...
A trecut el cîine-cîneşte secolul acesta de la „ La Nistru la mărgioară” şi pînă la urmă revenii la locul meu, unde l-am găsit pe Valentin, amicul de odaie. Văzîndu-mă rătăcit şi bîlbîit nu întîrzie să-mi spună că domnişoară mă urmăreşte mereu cu privirile... Dau să verific şoaptele amicului şi, cînd o găsesc pe Talia, mai-mai să cad jos de uimire – o văd aevea pe Bruria Goldman, colega mea de clasă, dragostea mea dintîi. O poveste veche, dar, uite, că abia începe... în parcul central din Teleneşti, unde cîntă orchestra lui Naum Kijner...Plăcut cîntă. Cînrtece populare moldoveneşti cu „Frumoaser-s nunţile-n kolhoz”, „ Struguraş de pe colină”, „ La kolhoz pe dealul mare”, „ Bun îi vinul ghiurghiuliu”...
Memoria prinde a răsfoi anii de şcoală. Pictorul de azi e di-abea elev şi, la o recreaţie, şi-a permis, ţin minte, să-i dea un zdupac în spate, fiindcă intrase în şcoală cu pîslele pline de zăpadă... Fata a început să plîngă, mă pîrî la cancelarie, aşteptînd nerăbdătoare să fiu pedepsit. Dar şeful de studii, Beniamin Moiseevici Kogan îmi luă apărarea, spunîndu-i Bruriei:
-- E un băiat silitor şi pictor talentat!. Te-a lovit din neglijenţă, fiindcă el e de serviciu pe şcoală... Vezi ce panglică roşie poartă la braţ?!
Bietul învăţător nu ştia cît face culoarea roşie în dragoste. Eu, pictor, ştiam. Şi poate că anume în numele acelei panglici roşii Bruria m-a iertat. Mai apoi, cînd mă întîlnea pe coridoare se ruşina de mine, dar niciodată n-a ezitat să mă ţină aproape de dînsa. Într-o seară, chiar m-a chemat la ea acasă şi mi-a cîntat la pian „Sonata Lunii”. Apoi m-a prezentat mamei sale, Şira, bibliotecara orăşelului. Aveam s-o îndesesc după aceea pe la bibliotecă, fapt ce mi-a cultivat dragostea de cartea artistică. Eu, fiu de ţăran, care nu prea aveam cultură elevată, vroiam să-mi însuşesc nişte maniere din familia Goldman. Las-că mă fac eu învăţător şi o să vedeţi voi cine-s eu! Mult timp avea să-mi pară rău că am obijduit-o pe buna mea evreică. Şi acum nu făceam decît să-mi răscumpăr vina...Compuneam poezii, pe care le dedicam nu numai Bruriei, ci tuturor evreicelor din clasa ei, numai ca să fiu iertat şi apreciat altfel, nu ca un bătăuş...
Poate e prea tare spus, dar n-am ce ascunde: lîngă Bruria şi în familia ei, anii de şcoală au trecut ca o epocă ilustră. Mărturisesc cu mîna pe inimă: cît am fost elev, nu mi-a permis o dată s-o sărut. Nu mi-a permis să-i sărut buzele nici în seara din ajunul plecării la armată. Dar nu m-a lăsat pradă disperării -- mi-a spus că are să mă aştepte...Poetul şi pictorul meu, mi-a mai

îngînat la despărţire Bruria, încît armata a fost pentru mine un iad mai lung decît iadul vieţii întregi.
La revenire din străinătate, într-adevăr, am găsit-o cum am lăsat-o. Atîta că se făcuse şi mai atrăgătoare. Doamne, ce frumuseţe de fată era Bruria! Am dansat pe terasa din preajma Pieţei colhoznice, cînd încă nu reuşisem să-mi schimb haină de aviator militar sovietic. Toată adunarea dansatoare îşi rupea capul după mine. Se cruceau, probabil, cum de un aviator sovietic le vorbeşte limba lor, dar dansează ca şi noi. Pe urmă ne-am plimbat seri la rînd pe străduţele pline de flori ce-şi şopteau vorbe dulci înde ele în locul nostru şi păreau ameţite ele, nu noi de lumina lămpilor de neon, dar şi de simfonia broaştelor din Ciulucul din preajmă. Hăt tîrziu Bruria mi-a demonstrat că este o povestitoare care te poate captiva. Povestea file din istoria milenară a poporului evreu, care ca şi noi, basarabenii, parcă are ţară, parcă nu. Moise, Solomon, David, Hristos, zicea dînsa sunt eroi din istoria noastră, dar nu sunt sigură că am să ajung să calc pe cărările bătătorite de dînşii. Cum n-au ajuns acei care au fost masacraţi în ultimul război stalinisto-hitlerist... Şi despre sărbătoarea sabatului mi-a vorbit. În istorisirile ei auzeam ecoul înfundat al scoicilor unei mări îndepărtate şi melodiile miraculoase ale unei ţări frumoase, dar despre care propaganda sovietică vorbea numai de rău. Ea, Bruria, m-a făcut să-l îndrăgesc pe Şalom Aleihem, Mark Chagal, Modeliani, Spinoza, Chearli Chaplin... M-a făcut să înţeleg altcumva unduirea plină de tristeţe a negarei ce mai creşte şi azi peste ponoare, în sînul cărora şi-au găsit odihna de veci străbunii ei împuşcaţi în războiul trecut. La sigur, Bruria, ştia mai multe decît mine, dacă lăcrima privind la ponoare, la negară... Încă de pe atunci mi-am pus în gînd să fac un tablou ce să reprezinte un clopoţel de domniţă, ca dînsa şi un clopot mare de adolescent ca mine. Ideea mi-a venit dinspre rochia ei roşie, cu poalele largi şi, de la invidia cu care ne urmăreau tinerii de seama noastră. Îmi vine în minte chipul lui Ihil Gherşfeld, care muşca din doi ştiuleţi de păpuşoi fierţi deodată, văzîndu-ne împreună..
Am rămas aşa nedespărţiţi mult timp, am fi putut face legămînt de inimă albastră, dacă nu chiar familie şi copii... Dar de ce, Doamne, niciodată în viaţă nu se întîmplă aşa cum aştepţi? Chiar într-o zi, cînd mă pregăteam de o nouă întîlnire aflu că Bruria a plecat în Israel. A fost vestea asta pentru mine ca un trăsnet în zi plină de soare. În anii ceea evreii plecau în ţara lor fără să anunţe pe cineva, parcă pe ascunselea, pe neprins de veste, fiindcă sovieticii n-aveau ochi să-i vadă şi le înmînau actele necesare cu ură şi dispreţ. Bieţii oameni, pentru a evita dezaprobarea din ochii prietenilor şi cunoscuţilor, o făceau aşa, să nu-i incomodeze. Dar pentru mine, ca şi pentru Bruria, probabil, a fost un stres adevărat şi acele lacrimi ale ei din ultima seară mi s-au întipărit în memorie pentru toată viaţa...
Şi numai timpul a trecut nemilos de repede. Cu vremea a dispărut casa ei, în pragul căreia cîndva ardea o lampă cu neon, luminînd coroanele zarzărilor şi vişinilor. De vechime s-a prăbuşit sinagoga, căci n-a mai avut cine s-o salveze, întrucît toţi evreii au plecat din orăşel, de parcă nici n-au mai fost. Doar două cimitire -- unul vechi-străvechi, aproape nivelat cu terenul adiacent al fabricii de cărămidă şi altul mai nou şi mai îngrijit, din preajma Mihalaşei -- mai păstrează într-o măsură oarecare, amintirea bogatei diaspore evreieşti din tîrgul de odinioară.
...Orchestra a început din nou să-i zică un vals. Logic, acum era rîndul meu să mă apropii de Talia şi s-o invit la un dans de răspuns, dar nu ştiu cum se făcea că cineva nevăzut, ascuns chiar în fiinţa mea, îmi şoptea cuvinte înţelepte, nu numai rostite, dar şi scrise de înţeleptul împărat al evreilor din toate timpurile, Solomon. Toate îşi au vremea lor şi fiecare lucru îşi are timpul lui sub cer. Naşterea îşi are timpul ei şi moartea timpul ei. Uciderea îşi are timpul ei şi vindecarea timpul ei. Plînsul îşi are timpul lui, şi rîsul timpul lui. Aruncarea cu pietre îşi are timpul ei, şi depărtarea de îmbrăţişări timpul ei. Iubirea îşi are timpul ei, şi ura timpul ei! Navigînd pe unda acestor gînduri solomonice, continuam s-o fur cu privirile pe Talia şi-mi părea că o văd întruchipată pe Bruria. Intuind şi ea probabil, gîndurile strămoşului ei, Talia nu rezistă ispitei omeneşti şi se rupse ca o flacără de foc din locul unde se afla, porni să plutească

şi ea pe undele valsului lin ca să mă mai arunce o dată în valurile lui. Plăcută şi, totodată, păcătoasă situaţie de viaţă trăiam. Ia să-mi încerc norocul, zic ca poetul şi-i rostesc la ureche celei ce mi s-a prezentat drept Talia:
-- Bruria, tu eşti?
-- Ba nu, de unde-aţi găsit-o? Eu sunt, cum v-am spus, Talia, fiica Bruriei.
N-am găsit cuvinte ca să umplu tăcerea ce se aşternu între noi. În schimb ea, Talia, deveni mai volubilă decît aş fi putut să-mi închipui. În chiar timpul acelui vals era să aflu că, după plecarea din orăşel, un timp Bruria Goldman a fost şi ea soldat în armata naţională a Israelului, unde s-a şi căsătorit cu un ofiţer, căruia i-a născut consecutiv trei fete. De trei ori a suferit de hepatită, după care a apucat-o ficatul. S-a tratat la Eliat, Qiryat Shemana, Tiberias, Ashqelon, apoi la Marea Moartă, între timp căsătorindu-şi şi punîndu-şi la casa lor primele două fiice. Talia îmi povestea pătimaş, totodată, strîngîndu-mă şi încălzindu-mă la sînii ei fierbinţi şi vîrtoşi. Ascultînd-o simţii că aburesc. Simţii nu ştiu cum că întineresc, că înţelepciunile lui Solomon nu mai sînt înţelepciuni şi că Malovata nu mai e Malovata, ci Ţara Făgăduinţelor, unde dragostea mea de azi era să se îngemăneze cu dragostea de ieri. Nu-mi doream nimic, decît să se termine odată şi odată acest vals fermecător, să scap odată şi odată de dragostele acestea blestemate. Lumea ştie că n-am talent şi minte să conduc o familie. Am tot ars timp de cincizeci de ani, m-am ales cu o droaie de copii şi acum, iată, dansez cu una dintre fiicele mele şi mă gîndesc că aş putea să am copii şi cu ea. Doamne, iartă-mă! Ce fac eu acum? Doar Solomon a zis că toate îşi au vremea lor. Nu cumva eu nu strîng pietrele, ci le arunc şi mai departe pe cele azvîrlite o dată? Oare n-am suferit de ajuns din cauza firii mele afemeiate de mă simt tentat să o iau de la început? În loc să mă gîndesc la moarte, eu mă înfierbînt de privirile şi sînii unei copile ce ar putea să-mi fie fiică. Cine sînt eu în faţa ta, Doamne? Un sfînt sau un păgîn?
Cînd tocmai începui să conversez cu Dumnezeu, mi-am dat seama că dorm, că nu mai dansez cu Talia. Timpul valsului trecuse demult şi venise timpul somnului, care acum trecuse şi el. Adică trecuseră toate, prefăcîndu-se într-un coşmar. Nici tu trecut, nici tu viitor. Acum vedeam din balcon apa limpede, parcă necurgătoare a Nistrului, mai vedeam cum luna îşi aşternea podul ei de lumină de pe malul stîng pe cel drept al rîului, iar stelele parcă se certau cu frămîntările mele pe oglinda apei. Mă gîndeam: De ce, Doamne, oamenii fac atîtea, dacă Tu le-ai făcut pe toate pînă la ei? Eram la balcon şi ţintuiam cu privirile depărtările sublime, care porneau de la Malovata, treceau peste apa liniştită şi se aşterneau, făcînd cale bătută prin ceaţa zorilor, încolo spre Basarabia românească.
După un somn fugar, m-am trezit într-o zi nouă. Am urmat procedurile, mi s-au administrat cîteva injecţii, apoi am luat masa şi, cum obişnuiam, pornii să hoinăresc prin împrejurimi, poate astfel ajung să cred că tot ce s-a întîmplat a fost doar un vis. A fost şi a trecut, slavă ţie Doamne! Mă las, aşadar, în îmbrăţişările toamnei, cînd totul este rod şi frunct împlinit pe parcursul unui ciclu agricol. Am coborît pînă la apele Nistrului, unde viţa-de-vie, cu strugurii copţi-răscopţi se desfăta în apa tremurătoare, iar eu cercam să arunc petricele peste oglinda uşor învălurată a rîului -- poate gust vin din roada nouă. Dar nu mi-a fost dat să simt gustul vinului. Izbutisem doar să aranjez şevaletul, să revin la culorile pînzei, impresionat de răcoarea zorilor, de păsările tinere şi bătrîne, care se ridicau nestingherite în înaltul cerului prin vălul subţire de ceaţă aşternut peste apele line, cînd deodată aud în spate vocea de aseară:
-- Şalom! Să ştii că ţi-ar sta bine paznic la vie.
-- Chiar crezi că aş putea-o scăpa de invazia cazacilor? nu găsii alceva mai ingenios să-i răspund.Dar nici ea nu se lăsă:
-- Desigur, cu ajutorul meu, cred, vei isprăvi atîta treabă. După care cu antraciţii ei, măsură cele pictate de mine în zilele anterioare. Arătă cu-n deget fin spre catargul bărcii singuratice din mijlocul rîului, abia conturat cu pensula şi-mi zise:Vreau să mă hîrjonesc cu tine acolo, la mijlocul Nistrului.

Am uitat să vă spun. Venise Talia pe urmele mele în adidaşi şi într-un costum sportiv, tot negru cu guleraş alb, curat ca al mamei sale cînd era şcolăriţă. Părul şi-l prinse oarecum năstruşnic în două gîţe îngrijite, ce i se coborau hăt mai jos de talie, iar în capătul lor împletise fundiţe, tot aşa cum purta în copilăria ei maică-sa. Pe creştet purta o bonetă de un galben pronunţat. Cît i-am admirat vestimantaţia, mi-a venit în gînd s-o întreb:
-- Vreai să ne plimbăm cu barca?
-- E visul meu de-o viaţă, zîmbi sincer domniţa mea şi adună în grabă un braţ de cimbrişor ce creştea ca peria în preajmă. Privi copilăreşte spre înaltul fără fund al cerului şi mă întrebă pe neaşteptate: Oare atunci cînd cade o stea, într-adevăr moare un om?
-- Moare, neapărat, moare dar nu peste mult timp reînvie ca să-şi împlinească destinul ratat în viaţa dintîi, o fac eu pe Solomonul evreilor. Talia n-a răspuns nimic. A prins mîna mea în mîna ei şi aşa, ţinîndu-ne de mînă am mers pînă la cheiul improvizat, unde în jurul bărcilor roia deja o gaşcă de flăcăi, care, evident, încercau stingheri să-mi sufle gagica. Talia, însă, luă la fel de grăbit vîslele în mîinile ei şi, aşteptînd să achit taxa, urcă în barcă şi ia-tă-ne la mijlocul rîului. Nu găseam capăt de vorbă şi nu făceam decît să ascultam plescăitul apei împinse în urmă cît noi înaintam înainte. Abia hăt tîrziu, domnişoara începu să cînte într-o limbă dulce şi plăcută:
-- Adama...Ani caşuva le koleh...
O ascultam şi nu ştiu de ce ameţeam. Nu-mi venea nimic în minte decît tot un citat din Eclesiastrul biblic: „Dulce este lumina şi este o plăcere pentru ochi să privească soarele.” Deodată, însă, Talia mă întrerupse cu o întrebare copilărească:
-- Cum apreciezi terorismul contemporan?
-- Ca pe o revoluţie dezlănţuită de revoluţionarii permanenţi, i-am răspuns mai mult mecanic decît logic.
-- Buni revoluţionari, vorbi ea de data asta neobişnuit de gînditoare. Ţara mea e mereu cuprinsă de război, dar poporul nostru nu va ceda niciodată. Dar stai, de unde am pornit noi revoluţia, dacă încă n-am vorbit de dragoste. Hai să ne drăgostim, căci numai ea este permanentă. Mama mea nu te-a uitat şi cu toate că a trăit cu altcineva, totdeauna a fost şi este şi astăzi cu tine în suflet...
-- La ce te referi, Talia? am întrebat-o.
-- La ce s-au referit toate femeile de pînă la mine şi la ce se vor referi şi cele de după mine, vorbi deja oarecum alintat domnişoara. Iar eu m-am pomenit din nou citindu-l pe Solomon: „Nevinovăţia oamenilor drepţi îi scapă, dar cei răi sînt prinşi în pofta lor.” Oare a cîta oară, m-am întrebat în gînd, cine sînt eu: un om plăcut sau un păcătos? Scap eu odată de laţul ce mi se întinde ori mă las prins de el? Iar Talia continua să mă ispitească. S-a lipit de umărul meu şi începu să-mi zumzăie ca o viespe la ureche că vrea să petreacă o noapte întreagă pe malul Nistrului. În Ţara noastră e peste măsură de cald, îmi spunea, şi eu vreau să mă satur, în sfîrşit, de mirosul ierburilor şi florilor de-aici, cuprinse de răcoare, pe care mama şi bunica şi buneii le-au savurat toată viaţa lor. Tot de la dînşii am învăţat şi limba română. Deosebit de frumos o vorbea bunicul Aron, fost profesor... Iar mama-mi spunea că eşti altfel decît mi te prezinţi mie...
-- Cum adică, altfel? o întreb după o pauză.
-- M-am lipit de tine, crezînd că ai să faci ceva să mă încălzeşti, că, uite-i seară şi aerul s-a răcit... De cîte ori ai încălzit-o pe mama?
Aş fi vrut chiar să-i răspund, dar nu-mi puteam aminti dacă am cuprins-o vreodată pe Bruria. Era mîndră, retrasă, cu un simţ al distanţei foarte dezvoltat. Ca mai toate elevele din anii mei de şcoală. Talia nu ştie ce gîndesc, dar mi se uită stăruitor şi şăgalnic în ochi şi-mi aşteaptă răspunsul. Îi răspund, în sfîrşit, dar tot printr-o-ntrebare:
-- Cîte clase ai, fetiţa mea?

Ea rîde. Rîde în hohote şi-şi lipeşte fără ruşinare buzele ei de buzele mele. După ce mă ameţi şi mă tot ameţi cu sărutul ei pătimaş şi dulce, vorbi, hlizindu-se:
-- Oare importă cîte clase am? Pot să am şi o mie. Nu există pe lume şcoli care să te înveţe a cere ce vreau eu de la tine. Pur şi simplu, nu s-a născut deşteptul, care să te înveţe aşa ceva... Vorbea, îndemnîndu-mă la păcat, nebuna. M-a dat gata fetişcana. Şi a făcut-o intenţionat, lăsîndu-mă fără replică. Ţin minte cum se dezlipi de la pieptul meu, se cotili spre capătul din faţă al bărcii şi începu să cînte o melodie pe nişte versuri pe care, sînt sigur, nici Nistrul, nici populaţia de pe cele două maluri ale lui nu le-au auzit vreodată:
Adama
Ani caşuva le cole-h
Adama
Tamid u lean şe ele-h
Adama
Haşvili bo esa hu şvile-h
Im-a-Adama-a-a
Adama
Reglaim ehahot ieheifot
Adama
Panaih hamot ve otfot
Adama
Inaim humot vi ţufot
Ima Adama
***
Adama
Notenet Pirieli le hulam
Adama
Tova u tmima le olam
Adama
Lamdi ma et bnei a haadam
Ima Adama.

Apoi, pînă hăt în amurg, mi-a explicat că Talia, numele ei, în română ar însemna roua lui Dumnezeu, care se aseamănă cu Patria ei şi a mea. O Patrie re-dobîndită după mii de ani de străinătate, o Patrie chinuită, hărţuită de războaie şi fel de fel de alte intemperii, în care unicul lucru ce nu poate fi zdruncinat este dragostea, ca simbol al continuităţii vieţii pe pămînt. A recupera Patria e ca şi cum ai crea-o din nou...Aici o ascultam, iar dincolo mi-am zis în sinea mea: „ Nu! Nu trebuie să admit infiltrarea aceste copiliţe în viaţa mea. Şi nici eu nu trebuie să mă infiltrez în viaţa ei. Doar Basarabia mea...ca şi Israelul... Domnişoara, însă, era oarecum mai emoţionată decît mine. Trecu, repede de la romantism la patetism, mi se aşeză pe genunchi şi-mi înconjură gîtul cu braţele ei incendiate:
-- Crezi că degeaba am parcurs calea din ţara mea pînă în ţara ta? În toţi anii aceştea mama n-a încetat nici pentru o clipă să se gîndească la tine. Cu ajutorul prietenilor zi de zi, află unde eşti, cum trăieşti, ce faci, ce necazuri înfrunţi în viaţă... Am înţeles-o şi mi-am pus scop să te găsesc acum. Şi nu am greşit. Adică, mama nu a greşit. Eşti un bărbat al vieţii ei neîmplinite, în dragoste. Îmi placi şi mie...Vreau să fac ce n-a reuşit mama, vreau să împlinesc visul tinereţei ei... În ochii fetei deodată apărură lacrimi şi am lăsat-o, după o pauză plină de emoţii, să continuie: Doar te-a iubit. Te iubeşte şi acum... Ea se topeşte, are cancer... Nu ştiu cum celelalte surori ale mele, dar eu una, nu mă las şi nu plec de aici pînă nu obţin ceea ce n-a putut obţine mama.
După mai multă chibzuială i-am vorbit ca un om bătrîn ce sînt:

-- Grea sarcină ţi-ai asumat, draga mea. Dar te sfătuie tatăl: nu te pripi, că ai să încalci nu legea, ci datina. Încălcînd o lege, poţi nimeri pe un anumit termen într-o puşcărie sau alta cu un regim sau altul; încălcînd datina, fie şi în numele unui scop nobil, nu faci altceva decît să deschizi cu mînuţele proprii uşa iadului în faţa ta şi a întreg neamului tău. Teme-te de Dumnezeu, fiica-mea!
Ea tăcu şi mă privi îndelung, după care începu să îngîne din nou fragmente din cîntecul de odinioară:
-- Ima Adama-a-a...
Eu, la rîndu-mi, am pus în funcţie vîslele, îndemnînd astfel barca înspre mal.
-- Am să vin deseară în odaia ta, zise fata, cînd ne îndreptam spre clădirea pansionatului.Am să-ţi arăt ce rochie mi-a cusut mama. Eu seamăn leit cu ea. Nu-i adevărat?
-- Am, îneles din chiar prima clipă lucrul acesta, i-am replicat, după care ne-am despărţit, dîndu-i de înţeles că o s-o aştept deseară în odaia mea.
Dar, de fapt, n-aveam să apuc noaptea la Malovata. În cursul aceleiaşi zile mi-am luat rămas bun de la Valentin şi m-am pornit spre Chişinău. C-am pe la ora cînd Talia trebuia să-mi intre în odaia de sanatoriu eu eram în drum spre casă. Îmi încheiasem tratamentul înainte de termen.
Lăcrimam involuntar în uruitul monoton al maşinii. Cel de la volan încerca să găsească un capăt de vorbă, dar nu-i ieşea nimic pentru că eu, cum spuneam, lăcrimam şi mă gîndeam la ale mele. Mă gîndeam, bunăoară, că toată viaţa omului nu-i decît o chemare, dar, credeţi-mă, nu o chemare înainte cum ne-am obişnuit să credem, nu în viitor, ci-i o chemare înapoi, spre origini, unde, printr-un miracol, te mai poate duce numai sfinţii şi Dumnezeu. Ce va fi mai departe, unul Dumnezeu ştie...
Talia, mă chema, răscolea, trezea din somnul dulce visul adolescentului din mine şi mă îndemna să sorb în continuare fericirea şi bucuria vieţii. Mi se părea că-mi şopteşte la spate: „Nu fi fricos, fii îndrăzneţ. Care este rostul omului pe pămînt?” Şi tot dînsa răspundea: „De a simţi că trăieşte şi, în această simţire să fie bucuros că e alături de dragoste, de oameni, de natură... Doar natura este dată pentru om şi, nicidecum omul pentru natură.” Încă multă vreme simţeam chemarea ei, care parcă-mi ramolea sufletul, îmi zdrobia cugetul, pomenindu-mă într-o capcană a păcatului de parcă intrasem într-un război adevărat şi era prea tîrziu, ca să ies teafăr din el...
Cîntecul domnişoarei se ţinea de mine, venea din urmă, îmi sună în urechi, şi mă gîndeam cum aş putea transpune povestioara asta într-un tablou pictural. Va fi plăcut sau va fi la fel de banal tabloul meu?
Plăcut sau păcătors?
Cimitire evreieşti părăsite

Curcubeie supărate
După ploi torenţiale
Peste pietre funerare
Îşi apleac-a lor durere

Au plecat pe val de soare
Neamurile--strănepoţii
Să le lase-n delăsare,
Pustiiriilor, nesorţii --

Dealuri plîng în Basarabii
Vîntul şuier-a pustiu
Peste-un mal de rîpă stearpă

Vremea macină un sicriu…

S-a înfricoşat Uitarea
Şi pe glorii şi pe jale…--
Curcubeie supărate
Plîng în ploi torenţiale!

PROFESORULUI B. COGAN

Rană sîngerîndă — străvechiul
Pămînt al făgăduinţei!
De ce popoarele care-ţi
păşesc huma,
adîncesc rana în ea?
De ce păsările tale
mereu zboară rănite pe cer?
De ce sinucigaşii jubilează
Prin acte teroriste în care
mor semenii lor?
De ce moartea pentru ei
e o sărbătoare în hora nebuniei?
Ce înseamnă pentru ucigaşii fanatici
dragostea de oameni?
De ce Marea Moartă e dorinţa
oamenilor de-acolo?
Precum Pitecantropului şi
Dinozaurului?
De ce atîtea semne de întrebare
Cad în delirul teroarei
la Un început Modern de secol?

Poeme pentru Iulia

Adolescenţa mea, trecută
Prin ochii tăi e visătoare
Dar, ne-mpăcată şi durută,
Alină vremea trecătoare...

E roua florilor ce-n zorii
Mediterani, aici, de-odată...
Se nasc fiorii, primi, fiorii
Cei intimi care ne îmbată!

O, nu-ntreba acum, iubire,
De-acel „ se poate?”, „ nu se poate?”—
Iubirea e-o nemărginire
Ce nu cunoaşte-n veci păcate...

Ce-i vîrsta mea? E-o nebunie

De ani care-au trecut ca norii,
Regrete mari vin să-mi învie
Ani mulţi trecuţi şi iluzorii...

Aşi vrea să-i uit... Căci lîngă tine
Mi-i tînăr visul, e fierbinte,
A-ntinerit bărbatu-n mine—
Şi magice te-ador cuvinte!

Am înţeles, gingaşă floare
Că viaţa-mi are rostul altul,
Că tu-mi eşti marea Sărbătoare
Că dată-mi eşti de Ceru-Naltul!

Speranţa mea de primăvară
Vin timpuri noi din constelaţii!
Vreau sufletu-ţi să-mi fie Înger
Eu Păzitor să-ţi fiu, nu altul...

Adama

Vocea ta, ca de poveste,
Mă chema cu „Adama”
Peste fulgi şi peste creste,
Peste vremuri, undeva...

Îmi zîmbeai, cum eşti, copilă,
Cu surîsul luminat
Vulpişoară?, de zambilă—
Viaţa mi-ai înseninat!

Eşti o rază, eşti scînteie,
Eşti ca Luna-n răsărit,
Mugur sacru de femeie
Rourat ce m-a vrăjit!

Tu eşti taina mea cea mare,
Eu – Romeo cel nebun!
Julieta – Iuliana –
Cum pe nume să-ţi mai spun?

„Adama” şi Iuliana –
Două păsări care-n zbor
Şi-au atins cu-aripa rana,
Rana lor ce-i numai DOR!

Iuliana, Iuliana,
Fericirea mea de vis –
Chipul tău Mediterana
Ce pe-un lotus l-a cuprins!

Ne vom revedea vreodată,
Ne vom recunoaşte noi?
Ochii mei care te cată,
Plîng acum pentr-amîndoi!..

Glasul tău clopoţel de-argint...

Glasul tău –
Un clopoţel de-argint –
Sună-n casa sufletului meu,
Este Steaua mea de Vineri
Pe căile destinului,
Diamantine:
Doar ea, această Stea
Îmi goneşte Melancolia
Despărţirilor
Atît de dureroase,
Doar ea-mi mai luminează
cerul acestei uriaşe străinătăţi
prin crae-mi rod aşteptările...
Vocea ta – renăscătoare oricînd,
Mă scoate din marea durere;
Tristeţea mea, la auzul vocii tale,
Devine-o poveste de iarnă,
miraculoasă...

Armonia privirilor tale fugare...

Armonia privirilor tale fugare
E ca floarea surîsului blondei Giocónde,
Surîs desenat pe val de mare,
Surîs desenat pe val de nisip...
În lianele anilor plini de candoare
Eşti demnă de binecuvîntarea
Zeiţelor antice,
Eşti pură la gînduri şi fapte
Lăcrimînd la porţile Ierusalimului...
Ştii tu că-n lumea mea atît de abstractă
Ai intrat ca o floare de tei –
Semn al iubirilor eterne...
Chemător ţi-e glasul, chiemător şi drag –
M-aş vrea de el legat cum de catarg
Ulysse, plutind printre sirene...
Mîinile tale – aripi albe de dor
Pletele tale blonde – razele soarelui
Căruia mă-nchin
Din zorii zilei pînă-n amurg:

Lumina Soarelui m-aş vrea –
Spre tine ca să pot s-ajung!

Sub stele mari, Mediterane

Depărtarea, depărtarea
Mi te lasă în absenţă –
Voi muri în abstenenţă,
Mă v-a îngropa uitarea...

Valul din Mediterană
Te-ar purta spre-o altă lume,
Tu, iubită năzdrăvană,
Afrodită-n albe spume...

Altuia vei aparţine? –
Ştiu, pedeaps-ar fi, zeiască –
Aş fi Tantal – trupu-ţi tînăr
Veşnic să ţi-l tot dorească!

Iuliana, nu „Adio!" –
Nici măcar „ La revedere!"
N-am să-ţi spun în zori de ziuă –
Eşti nebuna mea durere!

Stele mari, mediterane
Voi visa şi-n nopţi de gheaţă
Lîngă tine, Iuliana,
Nufărul de dimineaţă!

Îmi vei ţine-n chin mormîntul!
Eu nu mor cînd trupu-mi arde...
Te-oi iubi mereu cu gîndul
De-oi fi dincolo de moarte!

De ziua ta

Fericirea mea cea dulce
Mîndrul bobocel de floare
Eşti speranţa ce va duce
Spre o clipă de-nălţare!

Izgoneşte nostalgia
Treci în ceasul dăruirii
Şi cuprinde Veşnicia
Unde-ţi creşte trandafirii

Să te lumineze Cerul
Cu tot Crezul cel fierbinte,
Să te-nvăluie Misterul

Cu nebunele cuvinte!

Este vîrsta ta ferice
Noul cîntec ce se naşte
Doar o lume-ntreagă astăzi
Ar dori a te cunoaşte!

La Moldova să ai casă
Căci ea dulce leagăn este
Şi aici să fii mireasă
Cu un mire din poveste!

Voi chema atunci din zboruri
Ca să-ţi fie cîntăreţii:
Ciocîrliile pe ramuri
În livada dimineţii!

Să îţi cînte-o Odă sfîntă
Pentru-o viaţă minunată
Cum la nimenea pe lume
Nu i s-a cîntat vreodată!

FLORI DE DOR PENTRU " ŞALOM!"

Studiind cît de cît istoria Moldovei, am ajuns la concluzia că cele mai vechi popoare care au trăit umăr la umăr, înfruntînd greutăţile şi nevoile, bucurîndu-se de roadele acestui pămînt, au fost românii şi evreii. Totdeauna am constatat că noi, românii basarabeni, cunoaştem foarte puţin despre acest popor biblic, care-şi are obîrşia pe pămîntul străvechi şi veşnic tînăr al Iudeii, popor care, după multe împrejurări dramatice ale istoriei, actualmente îşi are ţara sa – Israelul, ţară care, mi s-a părut, din copilărie, că are pe harta politică a lumii configuraţia şi farmecul unui diamant mediteranian, despre care propaganda sovietică de mai ieri menţiona că e un stat de agresori etc… etc…
Sunt convins că acest popor a adus o enormă contribuţie la prosperarea poporului nostru în perioada cît ei au fost populaţie dominantă a oraşelor şi orăşelilor basarabene. Fiind elev la şcoala medie din Teleneşti, am fost învăţat şi instruit de talentaţi profesori în domeniul limbii române,matematicii, fizicii, astronomiei…care mi s-au întimpărit în memorie pentru toată viaţa.Dar au venit nişte timpuri neprielnice pentru Basarabia şi majoritatea covîrşitoare a evreilor au plecat cu traiul spre alte făgaşuri şi dintrodată oraşele, orăşelile noastre parcă au devenit pustii şi sărăcite. Populaţia care astăzi nu mai este printre noi, plecaţi în ţara lor de obîrşie, ne-a creat în decursul veacurilor intelectualitatea autohtonă, au dezvoltat comerţul, au făurit politica internă şi externă. Şi ce păcat, ce păcat că foarte puţin le cunoaştem obiceiurile, istoria, patimile şi tradiţiile, decît doar din operele vreunui autor evreu, care a avut odată ocazia să treacă prin vizită pe la noi…
Am discutat cu mulţi evrei de la Chişinău şi toţi mi-au spus cu dragoste şi dor că ţara lor nu e aceea pe care au prezentat-o mass-media sovietică, ci e o ţară bogată în istorie şi tradiţie, frumoasă, cu oameni harnici şi oneşti. M-am bucurat, desigur, dar cînd dorisem ca să aflu cîte ceva din istoria neamului lor, a ţării pe care astăzi poporul evreiesc o renaşte, am obnservat că

nici ei n-o ştiu chiar atît de bine. M-am convins că majoritatea evreilor, tineri mai ales, din Republica Moldova aproape că nu-şi cunosc istoria, obiceiurile, tradiţiile străbune. Exact cum nu le cunosc în profunzime nici românii basarabeni.
De aceea am hotărît să organizez discuţia la o masă rotundă cu un grup de intelectuali din Chişinău, membrii ai societăţii culturale evreeşti cu scopul de a afla lucruri care i-ar interesa pe oamenii din R.Moldova. Am fost susţinut în intenţii de către domnii Mark Gabinski, doctor, profesor în filologie la Institutul de Lingvistică al AŞ din R.Moldova, savant-poliglot ce cunoaşte şi vorbeşte 12 limbi de largă circulaţie ; Isidor Paladi, istoric-etnograf, docent, doctor în ştiinţe pedagogice de la Universitatea 'Ion Creangă' ; Arcadie Aptecari, directorul orchestrei de cameră din R.Moldova, diplomat ce îndeplineşte temporar funcţia de cvaziconsul al Statului Israel în R.Moldova ; Vladimir Bitkin, locţiitor al preşedintelui conducerii culturale a evreilor din R.Moldova ; Aleksandru Sokireanski, compozitor şi doamna Ana Fux-Ferenţ, conducatorea corului evreiesc de copii.

1.ŢARA 'CANAAN'

Boris Druţă : Dragi prieteni, aş dori să ştiu dacă poporul evreiesc are în lexicul lui analogicul românesc « domn » şi « doamnă », ce mi-ar oferi posibilitatea să mă adresez cu întrebările care mă framântă.
Ar.Aptecari : Puteţi să vă adresaţi către bărbaţi cu respectuosul « Adon », iar către doamne – « Gveret ».Sunt identice cu românescul « domn » şi « doamnă ».
B.D. : Deşi sînteţi născuţi în R.Moldova, am dori să ştim de ce ţara, unde astăzi este situat statul Israel, în manualele mai vechi de istorie universală, se mai numeşte Palestina ? Ce reprezintă poporul evreu şi cel palestian, care de zeci de ani nu pot găsi soluţionarea problemelor teritoriale înre ei ?
M.Gabinski : Acest lucru nu este cunoscut nici multora dintre evreii noştri din R.Moldova, ei fiind educaţi într-o ignoranţă completă în domeniul istoriei lor, dar şi de aceea că postul de radio israelian nu face propaganda necesară. Adeseori m-am revoltat împotriva emisiunilor lor. Emisiunile respective de foarte multe ori fac referinţă la nişte lucruri inutile pentru rezolvarea problemelor celor mai arzătoare ale Satului Israel. Ar cere prea mult loc să ne oprim asupra tuturor acestor greşeli ce se resimt la toate nivelurile, începînd cu vocile nepotrivite ale crainicilor (o mare parte a căror graseiază) şi terminînd cu lipsa ideii de randament maxim în emisiuni. Mai în toată ziua auzim, la postul de radio Ierusalim, relatări servile ale părerilor duşmanilor Israelului, fără nici o obiecţie şi nici chiar un comentariu. Deseori, dacă nu ţi-ar fi cunoscute de mai înainte vocile crainicilor, nici n-ai putea spune, dacă vorbeşte Israelul sau duşmanii lui. În cursul acestor emisiuni, pînă şi frazeologia referitoare la situaţia madio-orientală e în mai mare parte luată de la duşmani. Printre asemenea clişee figurează permanent « palestinieni », « poporul palestinian », « refugiaţii palestinieni » etc., adică noţiuni în acest sens al lor, pur fictive, puse în circulaţie exclusiv în scopul mistificării situaţiei, în dauna Patriei noastre, Israelul. « Palestinieni » ar trebui să însemne « locuitorii Palestinei » (cazul analog cu « basarabeni »), deci oameni de diferite naţionalităţi. Palestina, fiind o regiune geografică în care, în prezent, sînt situate două state suverane – Israelul şi Iordania (fosta Transiordania). Printre aceşti locuitori sînt evrei, arabi, druzi, adîgi, armeni, ş.a. Aşa se înţelegea cuvîntul « palestinieni » pînă nu demult. De la o vreme încoace însă mass-media au primit o instrucţiune să-i numească « palestinieni » numai pe arabi, ceea ce este o falsificare.
O falsificare şi mai mare este prezentarea pretinsului «popor palestinian» ca un popor aparte. Totodată, ca o parte a «naţiunii arabe». Această eronare este cusută cu aţă albă : oamenii nu pot face parte dintr-o naţiune şi să fie totodată alt popor. Aşa zisii «palestinieni» sînt arabi. Ficţia de « popor palestinian » le-a trebuit ca să poată înscena fiinţarea lor ca un popor ,

chipurile, « oropsit », « lipsit de patrie » etc. Acesta este scopul bine determinat al fabricării acestui « popor », care în realitate n-a existat niciodată. Să ne întrebăm : cui îi este convenabilă această înscenarea ? Ca să se poată spune că acele întinsuri colosale pe care le ocupă ţările arabe (mai precis statele Peninsulei Arabe, ale ţărilor arabizate), ţări cu o suprafaţă de 600 de ori mai mare decît cea a Israelului, chipurile nu le ajung, că le trebuie şi aşa- zisă «Palestină ocupată» ! Deci, ca să pretinzi la ea, trebuie fabricat un popor respectiv.
Dar ca să ne orientăm în această problemă, este necesar să ne lămurim bine ce este Palestina ? Acest toponim provine de la cuvîntul ebraic « peleştim» (pluralul lui «pelişti», de la colectivul « peleşet»), denumind pe unul din popoarele mării ce au făcut insursiuni războinice în mai multe ţări mediterane în sec.XII-XIII î.e.n. Aceşti «peleştim» (româneşte «filisteni») au ocupat atunci şi o parte a litoralului mediteranian la vest de Marea Moartă, fiind acolo oraşele Aşdod, Aşchelon, Ecron, Gat şi Gaza. Pe cît se ştie, filistenii îşi trăgeau obîrşia de pe insula Creta, dar nu e cunoscută nici limba lor, nici cum îşi spuneau ei înşişi. În curînd, însă, au trecut în limba ţării (cea canaanică, păstrată pînă în zilele noastre doar în forma ei ebraică), iar puţin timp după ce au fost învinşi în luptele cu Israelul (sec.XI-X î.en.), s-au asimilat cu populaţia israelită. În luptele cu filistenii, după aproape o mie de ani de legătură dintre noi şi ţara noastră, a fost întemeiat acolo statul nostru ce are deja 3000 de ani. Cea mai veche denumirea a ţării e « Canaan », după aceea s-a numit « Ereţ Israel » şi abia pe urmă de către apuşeni, « Palestina ». La străini a persistat şi toponimul « palestina », provenind de la mostrul « peleştim ». E vorba de Ţara Israelului şi Statul Israel. Grecii, cuvîntul « peleştim » l-au înţeles ca toponim, el extinzîndu-se mai tîrziu în Apus, asupra întregii ţări situate în jurul rîului Iordan şi a Mării Moarte. Extensii semantice de acest fel de topo- şi etnonime sînt obişnuite : ţara sau poporul e numit de către alţii cu denumirea celei mai bine cunoscute părţi geografice a lor. Astfel, grecii (ei înşişi spunîndu-şi « elenes »), cunoscuţi odată ilirilor după tribul vecin grec « graikoi » (pronunţat mai tîrziu « greki »), au fost numiţi şi de romani şi de mulţi alţii cu acest etimon. Cu toate acestea, în ebraică, grecii sînt numiţi « ievanim » (după denumirea tribului ionian). Aşa cun Rusia este numită în letonă « Krievija », după tribul vecin vechi rus krivicii. Germanii sînt numiţi în diferite limbi de la etimoanele aleman-saks-şvab-teuton ş.a., deci iar după denumirile triburilor respective.
Nici o populaţie pre-evreiască a ţării noastre (ca şi noi înşine) nu şi-a numit niciodată Patria cu acest nume.
Studiind atlasele istorice cu numele « Israel », şters de pe toate hărţile (chiar şi din manualele şcolare a fost smulsă complet istoria noastră) şi în locul lui, peste tot e « palestina », ne gîndim la următoarele : « Palestina », ţara noastră, au numit-o cotropitorii romani, ca să şteargă amintirea despre statul respectiv. Da, şi actuala Rusie tot romanii o numeau « Sarmaţia ». Apare, deci întrebarea : le-ar plăcea oare ruşilor ca în loc de Rusia pe hărţi să fie scris tot un toponim roman « Sarmaţia » ? Răspunsul nu e greu de ghicit. Dar cu noi se face astfel de falsificare, ca să se creieze impresia, cum că cea mai veche populaţie a ţării noastre sunt aşa-zişii « palestinieni », la care, după instrucţia actuală, sunt clasaţi exclusiv arabii.
Aşa se falsifică istoria mii de ani, în scopul atingerii unor obiective politice de azi.
Aşadar, cu sosirea în ţara a neamului celor trei generaţii, prezentate de Avraam Isaac şi Iacob (numit mai pe urmă Israel), la începutul mileniului al II-lea î.e.n., acest neam devenind aici populaţia principală, ţara capătă denumirea bine atestată în Biblie, de Ereţ-Israel (« Ţara lui Israel ») sau mai elevat ha-Areţ ha-Muvtaha (« Ţara făgăduinţei »), iar mai simplu ha-Areţ (« Ţara ») sau Israel.
În Apus, însă, precum am menţionat, se statorniceşte mai tîrziu denumirea Palestina, în special după înabuşirea răscoalelor evreieşti antiromane şi expulzarea majorităţii evreilor din Patrie (sec. I-II e.n.). La arabi, care au cotropit ţara noastră în sec. VII e.n., toponimicul « Palestina » a devenit « Falastin ». După cum arată litera « s » (nu « ş » e obişnuit în arabă),

cuvîntul a fost împrumutat de către arabi de la greci (care nu-l au pe « ş »), deci nu de la populaţia baştinaşă a ţării de origine.

2. O.N.U. IA DECIZIA

Cît despre însăşi noţiunea (nu denumirea) de Palestina, aceasta ramîne relativ neschimbat din antichitate (să nu ne amintim cel puţin de hărţile ce însoţesc de obicei Biblia). O denaturare radicală a noţiunii are loc în anii 1918-1921, cînd ţara este ocupată de trupele engleze, care exlud în mod samavolnic din componenţa ei marginea de nord (dînd-o francezilor) şi toată jumătatea situată la răsărit de Iordan şi Marea Moartă, unde formează statul-marionetă « Transiordania ». Aceasta din urmă, după ce a cotropit în 1948 o parte a Palestinei Apusene, s-a denumit « Iordania » (în 1949). După ce iar a pornit războiul asupra Israelului în 1967, a fost aruncată din nou peste Iordan, ocupînd de atunci doar Palestina Răsăriteană. Însă, această ţară, intenţionat nu se denumeşte astfel, oferind posibilitatea să se susţină mereu mitul, cum că aşa-zisul « popor palestinian » (adică arabii baştinaşi) este « lipsit de patrie », care chipurile, i-ar trebui restituită.
În realitate, arabii deţin şi acum cel puţin o jumătate a palestinei adevărate, ea fiind împărţită de englezi încă în 1921. Delimitarea frontierelor aşa-zisei Palestine la O.N.U., în 1947, este o caricatură, adică împărţirea doar a jumătăţii unei ţări deja împărţite în 1921, cînd au fost lichidate toate aşezările evreieşti la răsărit de Iordan. În 1947, pentru statul pe cale de restabilire – Israel, O.N.U. a rezervat doar trei raioane periferite ale Palestinei Apusene, unite în ordine de şah (deci o pradă uşoară pentru eventualii invadatori), fără Ierusalim, tot masivul central fiind dat arabilor. Ei, arabii, însă n-au vrut să recunoască nici această mică concesie făcută Israelului la O.N.U. şi au declarat imediat un război, ca să-l şteargă ca stat de pe faţa pamîntului.
Cititorul basarabean nu cunoaşte, probabil, că a doua zi după ce O.N.U. a declarat suveranitatea Israelului, recunoscută şi de marile puteri, arabii au pornit războiul cu scopul de a nimici tînărul stat. Despre acest lucru istoriografia sovietică tăcea. De atunci, din 1947, au avut loc 6 războaie de acest fel, urmări ale mitului « despre poporul palestinian », chipurile, « lipsit de patrie » (de parcă aşa-zisă Iordanie, adică Palestină Răsăriteană, nici n-ar exista). Adevărul este, însă, că arabii posedă 19 ţări, printre care şi Palestina Răsăriteană.
Adică inexistentul « popor palestinian » (chiar dacă facem abstracţie de faptul că e vorba de arabi, popor ce are 19 state) menţine de acum peste 70 de ani un stat în Palestina. Aşa-zisă « Organizaţie de eliberare a Palestinei », fondată de un criminal de război arab, unul din adepţii apropiaţi ai lui Hitler, muftiul Amin al-Huseini, este o haită de ucigaşi, al căror scop şi raţiune de a fi este nimicirea statului Israel şi a populaţiei lui... (vezi revista postsovietică « Novoe Vremea », nr.2, 1991).
B.D. : Da, istoria Israelului este, probabil, similară cu acea a Basarabiei de la 1812 încoace... Adon Gabinski, am mai dori să ne explicaţi în ce limbă vorbesc evreii în ţara lor şi în ţările lumii, unde i-a mînat valurile soartei, înclusiv în Basarabia ?
M.Gabinski : Poporul nostru a avut totdeauna o limba sfîntă de largă circulaţie (foarte bine cunoscută în lumea întreagă) – ivrit (ebraică). Ea constituie limba naţională a întregului popor evreu. Atunci, cînd situaţia ne-a mînat prin lume, poporul meu a adoptat în fiecare caz aparte limba poporului ţării unde s-a stabilit, totodată mai formînd şi un dialect specific pentru zona unde locuieşte diaspora respectivă. Pe bata unora din dialectele respective s-au născut parcă mai multe limbi evreieşti . Cea mai pronunţată şi mai răspîndită de acest fel a fost pînă nu demult idişul. În total sînt cunoscute aproximativ 30 de limbi evreieşti dintre care 6 indeo-romanice. Din acestea mai sînt vorbite iudeospaniola (sefarda) şi italiana, cu unele trăsături evreieşti.

Cît priveşte Basarabia, limba a majorităţii covîrşitoare a evreilor de aici a fost şi rămîne idişul. Limba culturii mai elevate şi a religiei este ebraica. De asemenea, precum afirmă savanţii Berg şi Butovici în cărţile lor despre « Populaţia Basarabiei », în sud unii evrei mai vorbeau la începutul secolului curent iudio-spaniola, vie şi acum în cîteva oraşe ale României, cît şi în unele ţări balcanice. În muzica idiş există şi un stil ce poartă denumirea de « Avlah », adică e localizată la valahi, la români.
Acuma, evreii basarabeni din R.Moldova vorbesc idiş, limbă care aici e pe cale de dispariţie. Ar fi bine ca noi, intelectualii, să facem înregistrări pre frumoasa, dulce limba a bâtrînilor evrei de-aici, care se adună zilnic în scuarul din faţa hotelului « Moldova » din Chişinău. Eu cred că ar constitui un monument istoric al idişului basarabean...

3. DIN TIMPURI STRĂVECHI

Arcadie Aptecari : Referindu-mă şi eu la problema limbii evreieşti, aş dori s-aducem mulţumire poporului român din Republica Moldova, Parlamentului, care, pentru prima oară în cadrul Uniunii Sovietice, a legalizat ivritul ca limba a poporului evreu şi a luat-o prin lege sub ocrotirea statului. Acuma, cînd există cadrul juridic, totul depinde numai de noi înşine...
B.D. : Adon Isidor Pilat, am luat cunoştinţă, zilele trecute, de exponatele Muzeului evreiesc, pe care l-aţi fondat la Chişinău, pe bulevardul Renaşterii nr.4. Aş dori să vă referiţi la unele file expresive din istoria poporului evreiesc, de pe teritoriul dintre Nistru şi Prut.
I.Pilat : Evreii în linii generale au avut şi poate mai continuă să aibă un destin tragic. Ei, cîndva, au fost nevoiţi să-şi părăsească patria de origine, care a rămas pentru multă vreme pustie, fără supraveghere, devastată de oameni străini. Abia în prezent a început să devină o ţară prosperă. În Tora, cartea noastră sfîntă, ce spune că Israelul va înflori din nou numai atunci cînd evreii se vor întoarce în Patrie...
Prima izgonire a evreilor din ţara lor ţine de anul 722 î.e.n., cînd Asiria a ocupat Israelul. În 586 î.e.n. Împărăţia Iudeilor a fost ocupată de cîrmuitorul babilonian Navuhodonosor al II-lea, acesta deportînd marea majoritate a baştinaşilor în Babilon. O altă mare dezgonire a evreilor a avut loc în anii 70 e.n., după răscoală împotriva romanilor. În anul 135 e.n., a avut loc răscoala lui Bar-Kahoba, care s-a soldat iarăşi cu o mare deportare a evreilor.
Oamenii s-au împrăştiat prin toată lumea. Astăzi trăiesc evrei în Africa, Asia, America, Australia, nemaivorbind de Europa.
Dacă e să amintim cum au ajuns evreii în Basarabia, apoi, odată cu migratorii greci şi romani spre ţărmul de nord al Mării Negre veneau şi negustorii evrei. Ei soseau din Genova (Italia) cu scopul de a face schimb de mărfuri. Încă nu exista Rusia Kieveană, dar evreii deja locuiau pe aceste pămînturi. Negustorii evrei soseau pe corăbiile pe mare, apoi urcau pe Nistru, ajungînd la ţărmurile Basarabiei. Primii evrei stabiliţi în Basarabia au fost sefarzii – proveniţi din Spania şi Portugalia, strămutaţi aici din ţările balcanice, Turcia şi Crimeea. Unii din acei evrei, precum am menţionat şi savantul M.Gabinski, comunicau într-un dialect al limbii spaniole – ladino, alţii – turca. Date despre aceşti evrei le putem întîlni în actele legislative ale domnitorilor moldoveni din sec. XIY-XY.
De exemplu, populaţiei evreieşti din acea vreme, de pe timpul domniei lui Roman I (1391-1394) şi a lui Alexandru cel Bun, i se permitea, prin uric, de a locui în Moldova. Evreii erau eliberaţi de impozite şi se bucurau de mari privilegii. Erau negustori iscusiţi, prin contribuţia şi concursul cărora Statul Moldav obţinea valută din afară hotarelor, iar cu banii dobîndiţi se putea procura armament modern al timpului pentru apărarea de invadatori.
Este stabilit documentar că evreii se mai bucurau de mari favoruri pe vremea lui Ştefan cel Mare (1457-1504), domnitor ce se considera un mare iudofil şi ocrotitor al evreilor. Ilustrul domnitor avea o sănătate şubredă şi era mereu lecuit de medici evrei. Evreul Isac ben Veniamin Şor slujea chiar logofăt la curtea Domniei sale. Precum menţionează Nicolae Iorga,

în lucrarea sa « Istoria evreilor din ţara noastră », hanul Crimeei Mengli Kirai i-a trimis lui Ştefan cel Mare, spre sfîrşitul vieţii sale, un evreu ca să-i uşureze chinurile la patul suferinţelor...
La începutul sec. Al XVI-lea a început migraţia masivă a evreilor în Moldova, din Polonia şi Germania. Aceşti evrei vorbeau idişul, ce se asemăna mai mult cu germana. Aveau obiceiurile şi cultura lor originală. Pe aceşti evrei îi numeau « aşchenazi » (cîndva Germania mai purta denumirea de « Ereţ-Aşchenazzi »).
În prezent, « aşchenazii »constituie 90 la sută din evreii ce lociiesc în ţările postsovietice. « Aşchenazii », ca şi sefarzii, erau nişte negustori neîntrecuţi. Dar această calitate a trezit mai tîrziu revoltă printre negustorii autohtoni şi, în 1579, domnitorul Petru Şchiopul fu nevoit să emită o lege, prin care evreii erau siliţi să părăsească Moldova. La începutul sec. al XVII-lea s-a schimbat situaţia politică şi evreii iar trec Nistrul şi se reîntorc în Moldova. Hoardele căzăceşti ale lui Bogdan Hmelniţki au dat atunci năvală în localităţile Transnistriei, înfăptuind pogromuri asupra evreilor, capturîndu-i pe mulţi în prizonierat. Cei scăpaţi cu zile plecau unde-i duceau ochii. Mai puţin au pătimit evreii în arealul dintre Nistru şi Prut. Satul Chişinău, pe atunci, se afla departe de centrele comerciale, fapt ce a stimulat emigrarea evreilor aici. Basarabia, la începutul secolului nostru, constituia un plai al înfloririi şi prosperării poporului evreiesc din zona de sud-vest a Europei.
B.D. : Dispuneţi de unele date privind numărul evreilor dinaintea celui de-al doilea război mondial ?
I.Pilat : Pînă în'40, în enclava Basarabiei locuiau peste 400 000 de evrei. Erau pe-atunci şi întregi localităţi evreieşti. Eu, bunăoară, m-am născut în satul Briceva, de lîngă Donduşeni, populat în exlusivitate de evrei, cu peste trei mii de locuitori. Acolo aveam şcolile noastre naţionale, cărţi în ivrit şi idiş, 12 sinagogi. Evreii din Chişinău şi celelalte localităţi basarabene îşi aveau şcolile lor, ziarul « Unzer Zait », cotidian cu un tiraj de peste 10 000 de exemplare, publicaţie liberal independentă. Numai la Chişinău existau peste 70 de sinagogi şi case de rugăciuni, iar în toată Basarabia – circa 366. Dar în'40, de cum au venit ruşii, şcolile s-au închis, a început deportarea masivă a poporului evreiesc în Siberia. În centrul satului nostru soldaţii sovietici au aprinsun foc mare şi au ars cărţile în idiş şi ivrit. Ziceau că e o literatură cu conţinut ostil regimului bolşevic. Nu s-au ars doar cărţile ilustrului scriitor Şolom Aleihem.

4. COADĂ DE TOPOR

B.D. : În muzeul, pe care l-aţi fondat şi-l conduceţi, nu am văzut nici un exponat dedicat unor asemenea revoluţionari bolşevici cu renume, precum au fost evreii Lev Troţki, Haia Livşiţ ş.a. Printre românii basarabeni bîntuie părerea că aşa-zisă putere sovietică a fost importată prin exportul de revoluţie efectuat de foarte mulţi evrei...
I.Pilat : E o adevărată scornire neruşinoasă. Comuniştii şi ideea lor nicicînd nu a avut susţinere şi sprijin în mijlocul evreilor din Basarabia. Satul meu natal, Briceva, îşi trăia viaţa sa firească, majoritatea locuitorilor fiind credincioşi şi doar comuniştii, care, e adevărat, erau cîţiva inşi induşi în eroare, nu frecventau sinagoga. Persoanele în cauză erau desconsideraţi de toţi. Răsfoiţi paginile ziarului « Unzer Zait », care a apărut între anii 1918 şi 1940 şi vă veţi convinge că n-o să întîlniţi acolo nici un articol despre comunişti. Puterea sovietică a adus cu sine o mare năpastă pe capul evreilor.
Despre Lev Troţki. Ce fel de evreu a fost el, dacă ne-a ignorat deschis şi vădit neamul din care îşi avea obîrşia, limba şi nici n-a vrut să audă despre noi. Coadă de topor. Am scris în ziarul « Vocea noastră », ce apare acum la Chişinău, că anume Troţki a instigat primele pogromuri evreieşti după revoluţie în Rusia, cu scopul de a-i atrage pe evrei de partea puterii roşii. Acest lucru este confirmat şi dovedit documentar.

Cît priveşte revoluţionară Haia Livşiţ, din Basarabia, ea nu constituie mîndria poporului evreiesc şi mă mir că pînă ieri, în Chişinău o stradă atît de frumoasă îi purta numele...

5. CIMITIRILE DISTRUSE

B.D. :În etapa actuală aţi putea spune cu exactitate cîţi evrei locuiesc în Republica Moldova ?
Ar.Aptecari : În 1988 erau peste 65 de mii de evrei. În Chişinău, în acea perioadă, -- 37 de mii de evrei.
I.Pilat : Desigur, în prezent, această cifră este cu mult mai mică... Aş vrea să mă refer la holocausul hitlerist, cînd evreii au fost stîrpiţi în masă. Dacă în 1941-1945 au murit în toată lumea, peste 6 milioane de evrei, apoi numai în Basarabia, în acea perioadă, au fost masacraţi circa 80 de mii de evreii. Muzeul nostru dispune de numeroase dovezi ale masacrării evreilor pe acest teritoriu. Am dori ca oamenii mai în vîrstă să ne furnizeze date despre cazurile de nimicire în masă a evreilor în războiul trecut. Deja am descoperit mai multe morminte comune în raionele Călăraşi, lîngă Bălţi, în pădurea de pe malul Nistrului, lîngă satul Cosăuţi, Soroca...
În procesul cercetărilor am stăbilit şi fapte de eroism ale românilor basarabeni, care au contribuit la salvarea evreilor de la moarte.. Oamenii baştinaşi au făcut-o atunci, expunîndu-şi pericolului viaţa. Un exemplu elocvent este cazul cînd cetăţeanul Simion Bădărău din satul Crinăuţi-Raia, Ocniţa, în anul 1941, l-a salvat, riscîndu-şi viaţa, pe Iaşa Rafalovici de la exterminare sigură... Acesta din urmă îi zice pentru totdeauna « tată ».
Ulterior ne-am adresat Guvernului Republicii Moldova cu rugămintea ca cimitirile vechi evreieşti să fie luate sub ocrotirea statului.
(*Notă. În ziua de azi, Codul penal al Republicii Moldova, art. 221. Distrugerea sau deteriorarea intentionata a monumentelor de istorie si cultura.
Distrugerea sau deteriorarea intentionata a monumentelor de istorie
si cultura sau a obiectelor naturii, luate sub ocrotirea statului,
se pedepseste cu amenda in marime de la 500 la 3.000 unitati
conventionale sau cu arest de pina la 6 luni.

Iar articolul 222 spune următoarele:
(1) Profanarea prin orice mijloace a unui mormint, a unui monument, a
unei urne funerare sau a unui cadavru, precum si insusirea obiectelor ce
se afla in mormint sau pe el,
se pedepsesc cu amenda in marime de pina la 300 unitati
conventionale sau cu munca neremunerata in folosul comunitatii de la 180
la 240 de ore, sau cu inchisoare de pina la 2 ani.
(2) Aceleasi actiuni savirsite:
a) de doua sau mai multe persoane;
b) din motive de dusmanie sau ura sociala, nationala, rasiala ori
religioasa
se pedepsesc cu amenda in marime de la 400 la 600 unitati
conventionale sau cu inchisoare de la 2 la 5 ani.B.D.)
V. Bitkin : E o temă foarte dureroasă. Doar sînt cunoscute cazuri cînd, din îndemnul nu se ştie al cui, multe cimitire de acest fel au fost şterse de pa faţa pamîntului, iar pietrele tombale de morminte – folosite la pavarea drumurilor... Prin anii'60, în vacinătatea fabricii de încălţăminte « Zorile », exista un cimitir străvechi evreiesc. Şi iată că, din îndemnul ateiştilor, el a fost distrus cu dinamită, ca să se facă în locul cela parcul de cultură şi odihnă cu denumirea... « Prietenia » ! De atunci, după legea noastră evreiască, nici un evreu de bună-credinţă nu calcă pe-acolo.

I.Pilat : Ne bucură că Guvernul lui Mircea Druc a trimis societăţii noastre un răspuns cu nr.1110-524 din 24 iulie 1990, prin care se comunică : « Organelor de administrare locală, Ministerului Culturii şi al Cultelor din Republica Moldova. Dat fiind faptul că toate mormintele vechi evreieşti constituie monumente de istorie şi cultură, vă expediez chemarea Societăţii evreilor din Moldova să se organizeze investigaţiile de rigoare şi luarea lor sub ocrotirea statului. Vă obligăm să organizaţi prestările de amenajare, reparare şi restaurare a cimitirilor evreieşti... »
Ar. Aptecari : Ceea ce nu putem menţiona despre Mihail Gorbaciov, care nicidecum nu se pronunţă împotriva organizaţiei antisemite « Pameati ». De parcă nici n-ar şti de ea. Ceea ce a întreprins Guvernul Republicii Moldova este salutabil. Sperăm că noul prim-ministru va avea aceiaşi atitudine faţă de societatea noastră.
De asemenea dorim ca Guvernul R.Moldova să se pronunţe în privinţa ocrotirii sinagogilor, caselor de rugăciuni, care, pe timpul comunştilor, au fost transformate în diferite edificii de menire socială, dacă nu în latrine şi depozite...
V.Bitkin : În prezent dorim să inaugurăm o nouă sinagogă în Chişinău.
B.D. : Aţi putea constata cîte sinagogi există azi pe teritoriul R.Moldova ?
V.Bitkin : Sunt deja multe. La Bălţi, Tighina,Cahul,Teleneşti (apropo , aici ea n-a fost închisă,demolată nici chiar pe vremea comuniştilor), Soroca, Tiraspol, Orhei...
B.D. : Se vorbeşte că sunt deschise noi case de rugăciuni, sinagogi. Nu există un pericol ca, în vreme ce mulţi evrei ne părăsesc ţara, aceste locaşuri să devină pustii ?
Alexendru Sokireanski : La evrei se spune, că în locul unde mai locuieşte un singur evreu, respectivul trebuie să dispună de toate cele necesare pentru dezvoltarea lui spirituală. La noi există o tradiţie salvatoare pentru cei care vin într-o localitate şi nu au pe nimeni şi nimica cunoscut. Primul lucru pe care-l face evreul în asemenea situaţie, el vine la sinagogă, unde este cel puţin hrănit, cazat, etc. Iată de ce diasporele evreieşti din lumea întreagă sunt trainice şi unite. Am dori ca în viitor şi Republica Moldova să aibă o diasporă evreiască pronunţată, bogată în tradiţii, pentru a contribui la prosperarea ţării, unde ne-am născut şi ne sunt toate viţele de rubedenie.

6. SOCIETATEA CULTURALĂ EVREIASCĂ

B.D. : Ce se face şi care sunt, deocamdată, realizarea ecestei Societăţi culturale în Republica Moldova ? Pînă mai ieri se creia impresia că în această privinţă realizările sunt minime...
Ar.Aptecari : Activăm mai bine de doi ani. Am izbutit să legalizăm limba poporului nostru, ebraica. Au existat mari divergenţe în această privinţă, deoarece lumea nu putea face deosebire între idiş şi ivrit. Chiar am avut dificultăţi cu intelectualii distinşi, care nu doreau să ne înţeleagă. Astăzi am organizat cursuri de studiere a ivritului şi idişului în Chişinău şi în alte localităţi. Am fondat două ansambluri etnofolclorice ; avem un trio reuşit din care fac parte un declamator, un vocalist şi un muzician – Serghei Benghelsdorf, Irina Mişura şi Nelly Kameneva. Ia naştere un ansamblu folcloric « Vinder » şi mai avem un cor de copii, condus de către Gveret Ana Fux-Ferenţ.
Am obţinut deja spaţiu la emisiunile TV din Moldova. E vehiculată ideia de fondare, la Chişinău, a unui gimnaziu român-ivrit. Deocamdată, am dori să să deschidem o şcoală duminicală, dar nu dispunem de încăpere... Printre evreii basarabeni, în ceea ce priveşte cultura şi obiceiurile naţionale, se observă existenţa a două tendinţe. Prima e că evreii trebuie să plece în Israel şi acolo să contribuie la renaşterea ţării făgăduinţei. A doua e să rămînă şi să contribuie la renaşterea ţării istorice, R.Moldova.
Un sprijin considerabil îl primim astăzi din partea ziarului « Vocea noastră », cu un tiraj total de peste 20 de mii de exemplare, ce se difuzează nu numai în ţara noastră, dar şi pe alte

meridiane ale lumii. Un aport considerabil întru ameliorarea vieţii noastre este şi fondarea întreprinderii comerciale mixte moldo-israeliene « MOIS », ce are o perspectivă bună.
Am vizitat Israelul în repetate rînduri şi m-am convins că oamenii de afaceri de acolo manifestă un viu interes pentru o colaborare reciproc avantajoasă cu republica Moldova. S-au făcut deja şi unele lucruri bune. « MOIS » va întreţine legături comerciale cu firme din Olanda, Franţa, Anglia, S .U.A. etc. Se vor construi întreprinderi de prelucrare a pielii, s-au încheiat contracte de colaborare cu întreprinderi din R.moldova. Bunăoară, în satul Gîrbova, Ocniţa, se construieşte o fabrică de producere a sării de lămîie...
Al-dru Sokireanski : Se depun eforturi pentru a deschide o linie aeriană directă între Turcia şi Chişinău. După cum se ştie, evreii pleacă din U.R.S.S. prin intermediul companiilor aeriene din România, Polonia, Ungaria. În locul companiei române « Tarom », transportarea evreilor în Israel, astăzi, o efectuează compania israeliană « Eli-Ali », dar pentru comoditate ar fi bine să se mai deschidă ruta Chişinău-Tel Aviv. Aşa, precum deja există ruta : Tbilisi-Tel Aviv.
Ar. Aptecari : Israelul însă nu vede clar poziţia diplomatică a Moscovei faţă de Tel Aviv şi apoi suveranitatea de jure nu corespunde cu cea de facto a Moldovei. În această privinţă, desigur, mai există probleme de ordin financiar, organizatoric şi tehnic...
B.D. : Şi totuşi , care este aspectul politic al Societăţii în colaborarea de perspectivă între evreii din R.Moldova şi Israel ?
Ar.Aptecari : Ani în şir presa sovietică, înclusiv cea comunistă de la Chişinău, prezenta Israelul şi poporul ei ca pe o sperietoare mondială. Aşa era politica şi noi eram deprinşi cu asemenea stare de lucruri.
B.D. : După cîte cunosc, Moldova e un loc liniştit, pacific şi, Doamne fereşte, n-aş fi de-acord dacă mi-aţi spune că aici există problema antisemitismului...
Ar.Aptecari : Totul este relativ în această lume. Nu-mi este clar de ce astăzi insinuările continuă în unele organe de presă ; ce-i drept multe articole sînt preluate din presa moscovită. Astfel, articolul « Sovieticii sînt de-acord cu de toate... », unde se vorbea despre prostituatele israeliene de origine sovietică, a fost publicat în ziarul « Chişinău. Gazeta de seară », la 10 ianuarie 1991. Oare nu avem noi alte probleme cu mult mai strigente despre care ar trebui să vorbim acuma ? Care este scopul acestora ? Oare ziarele n-al spaţiu pentru a aborda lucruri frumoase, necunoscute cititorilor despre ţara Israelului ?
Mă îngrijorează, de asemenea, exploziile antisemite ce au loc uneori. Nu demult, la Orhei, au fost profanate 40 de morminte din cimitirul evreiesc. Criminalii au fost depistaţi, condamnaţi, dar mă nelinişteşte faptul că justiţia a calificat acele acţiuni drept acte de huliganizm, pe cînd eu văd o tentativă la egalitatea naţională, o acţiune rasială, crimă prevăzută de articolul 71 al Codului penal al Republicii Moldova.
Cu vreo jumătate de an în urmă, în sectorul Botanica din Chişinău, pe pereţii blocurilor de locuit cineva a scris lozinci insinuante la adresa prim-ministrului Mircea Druc, precum şi la adresa poporului evreu. De asemenea, aceşti infractori au fost identificaţi. S-au dovedit a fi toţi nemoldoveni, dar organele M.A.I. au decis să claseze dosarul penal, menţionînd că acţiunile răufăcătorilor nu pot fi considerate drept infracţiune. Astfel, mîine-poimîine te poţi aştepta şi la pogromuri...
V.Bitkin : Este cunoscut faptul că la Chişinău, în 1903, a avut loc un pogrom antisemit, care a zguduit, prin cruzimea lui, întreaga opinie mondială. El a fost insinuat de către naţionalistul de origine sîrbă P.A.Gruşevan (1885-1909). Deci, precum se vede în acest domeniu sînt « tradiţii »...
Ar.Aptecari : Am studiat mai mult timp documentele de arhivă cu privire la acel măcel, în care au fost omorîţi circa 40 de evrei, şi afirm cu toată răsponsabilitatea că pogromul din 1903, de la Chişinău, a fost săvîrşit de către aşa-zisele « grupări ale clasei muncitoare », în componenţa cărora nu era nici un român basarabean.
Evreii şi moldovenii totdeauna s-au înţeles şi susţinut reciproc.

7. SUSŢINEM ASPIRAŢIILE MOLDOVENILOR

B.D. : Care este poziţia politică a Societăţii evreieşti faţă de renaşterea şi aspiraţiile românilor basarabeni ?
Ar. Aptecari : În această privinţă avem poziţia neutralităţii active. De ce ? Probabil, istoria ne-a adus multe învăţăminte. Au fost cazuri cînd evreii se încadrau activ în lupta politică a statului, îndeplineau rolul de consilieri. Dacă biruia majoritatea , apoi se pomeneau slăviţi, încoronaţi de laude şi slavă, iar dacă învingea opoziţia – neapărat se declanşau pogromurile. Doar şi astăzi se afirmă precum că revoluţia din octombrie 1917, din Rusia, au săvîrşit-o... evreii. Atîta timp cît U.R.S.S. a prosperat, despre revoluţia în cauză şi înfăptuitorii ei se vorbea ca despre nişte martiri. Dar o dată ce criza a pătruns în toate sferele sociale, hai să se caute vinovatul ! Şi l-au găsit.
Astăzi, societatea « Pameati » a declarat oficial că izvorul tuturor relelor sînt evreii. Aceşti ideologi spun, cică, să nu se admită plecarea evreilor în Israel pînă nu vor fi judecaţi pentru faptul că au adus Rusia pe marginea prăpastiei. O demagogie mai mare nici nu putea exista. Poate de aceea noi, astăzi, ne mărginim, deocamdată, la renaşterea autonomiei culturale.
Noi, desigur, susţinem aspiraţiile românilor basarabeni. Dar nu o facem oficial. Închipuiţi-vă, pentru o clipă, că ei dau apă la moară separatiştilor din Transnistria sau că Partidul Comunist aderă la Frontul Popular. Cine poate garanta că la Tighina sau Tiraspol va fi linişte şi pace deasupra caselor evreieşti ? Tocmai de aceea şi susţinem poziţia neutralităţii active. Chiar dacă cineva din evrei ia cuvîntul la vreun miting, asta înseamnă că acest individ îşi expune ordinea lui de idei, ceea ce e firesc şi nicidecum nu înseamnă că ea este în deplină concordanţă cu poziţia Societăţii noastre culturale...
M.Gabinski : Locuind în R.Moldova, printre băştinaşi, trebuie şi este necesar să însuşim limba de stat, să avem stimă sacră faţă de istoria, simbolica poporului care ne găzduieşte.
B. D. : Întrebarea este adresată dlui Ar.Aptecari. Ştim că sînteţi coordonator între Ministerul de Absorbţie din Israel şi cel din R.Moldova, soluţionînd repatrierea evreilor. Aveţi multe dificultăţi în această privinţă ?
Ar.Aptecari : Mă nelinişteşte munca prestată de serviciul de evidenţă a populaţiei şi paşapoarte din Chişinău, birocratizat pînă în măduva oaselor. Dacă organizaţia similară din Rusia soluţionează problema vizei într-un termen de 3-4 luni, apoi la Chişinău, respectiv, 8-9 luni. Legislaţia federală îl jupoaie pe om de bani. Evreul care pleacă în Israel trebuie să plătească 500 de ruble pentru obţinerea paşaportului respectiv şi 200 pentru faptul că îl lipseşte de cetăţenie. E adevărat că, la insistenţa noastră, aceasta din urmă s-a anulat deja. Organizaţia « Sahnut » din Israel îşi asumă cheltuielile cu privire la repatrierea evreilor. Ea a emis o directivă, care limitează cantitatea de bagaj ce o poate lua cetăţeanul cu el. Familia de evrei, ajunsă în Israel, nu-şi poate aranja dindată traiul : apartamentul, locul de muncă etc. şi, provizoriu, depozitează bagajul pe contul organizaţiei « Sahnut ». Bagajul ocupă mult loc şi necesită mari cheltuieli. De aici şi restricţiile respective.
B.D. : Se spune că mulţi evrei perfectează documentele pentru a pleca, chipurile, în Israel, dar de cum trec frontiera U.R.S.S., o iau razna.
Ar.Aptecari : Nu-i adevărat. Cei care pleacă în Israel, cheltuielile şi le asumă « Sahnut », iar cei ce emigrează în alte ţări, documentele şi le perfectează prin intermediul ambasadelor ţărilor respective. Alternativă în această privinţă nu există.

8. « CASA BASARABIEI »

B.D. : Mulţi evrei, descendenţi din Basarabia, locuiesc deja în Israel. Cei stabiliţi acolo mai poartă vreo amintire despre locul unde s-au născut ?

Ar. Aptecari : Probabil puţini cunosc că în Israel locuiesc circa un milion de evrei, descendenţi din România şi Basarabia. Evreii aceştia au sosit în Israel încă la începutul sec.al XX-lea. La Tel-Aviv există un centru cultural « Casa Basarabiei », unde se adună lumea, amintindu-şi de ţara în care s-au născut. În curînd şi românii din R.Moldova vor vizita Israelul. Degrabă va avea loc şi premiera filmului documentar « Evreii Basarabiei », creat în colaborare cu cineaştii israelieni. Dorim să mai încheiem un contract de colaborare între Universitatea de Stat din Chişinău şi cea evreiască din New York. Reprezentantul Universităţii newyorkeze deja s-a întîlnit cu omologul său de la Chişinău şi au pus bazele unei colaborări de perspectivă.
B.D. : Ce ne-aţi mai putea spune despre viaţa politică a Israelului la ora actuală ?
Ar.Aptecari : Ca în orice afacere, probleme sînt destule. Ţara este miraculos de frumoasă şi interesantă. Oamenii de acolo au izbutit din deşert să facă pamînt fertil, pentru ca să cultive cîte trei roade pe an. E o ţară capitalistă, liberă, democratică. Acolo orice lege s-ar adopta, totul este supus criticii vehemente. Unde se contrazic doi evrei, neapărat există trei puncte de vedere, toate diametral opuse. Unde sînt contraziceri, acolo există mişcare. În Israel sînt două limbi de stat : ivritul şi arabă. Programele de televiziune, radio se transmit cu subtitre sau traduceri sincronizate. Arabii cu evreii se străduiesc să trăiască în bună înţelegere şi numai propaganda de la noi induce în eroare opinia publică. Multă daună aduce OEP-ul, ce are orientare vădit antisemită. În rest, copiii învaţă în şcoli şi ivritul şi araba.
Acuma acolo se repatriază evreii din toate ţările lumii, care au trăit sute de ani în mediu străin, dar nicăieri nu am observat discriminare rasială, sau ceva de felul acesta. Israelul este ambianţa evreilor din întreaga lume. Ţara e mică, dar are tocmai 6 zone climaterice(cea mai potrivită pentru evreii români e clima din zona Ierusalimului). Această dragoste neasemuită faţă de pamîntul străbun, cred eu, că s-a păstrat mai mult datorită religiei, faţă de care evreii totdeauna au avut colac de salvare de-a lungul impulsului său pelerinaj.

9. VECHIUL TESTAMENT

B.D. : Adon Bitkin, purtaţi pe cap chipa, un atribut al slujitorului cultului evreiesc religios. Ce mai înseamnă pentru poporul evreu Sfînta scriptură ?
V.Bitkin : Cartea sfîntă a poporului meu se numeşte Tora, sau Vechiul testament. Acolo este scris că fiecare evreu trebuie să ştie a citi. Dar ce înseamnă a fi obligat secole întregi să poţi citi o carte sfîntă ? Înseamnă a fi om cult. Evreii în toate timpurile au fost ştiutori de carte şi slăviţi învăţăcei. Evreii au case de rugăciuni, care în ivrit se numesc BET-CHESET. În aceste locaşuri se mai află şi centrul cominicăţii evreieşti din localitatea concretă, unde oamenii hotărăsc cele mai diverse chestiuni ale vieţii cotidiene. Toate molitvele evreieşti se fac în ivrit şi arameică, considerate drept sfinte. Iisus Hristos, de exemplu, a fost purtătorul limbii arameice. Iudaismul este o religie autohtonă, iar centrul lui se află la Ierusalim. Iudaismul are mai multe ramificaţii. În Basarabia evreii propovăduiesc iudaismul ortodox, dar printre ortodocşi mai sînt şi aşa-numiţii HA-BAD.
B.D. : Tineretul evreu de astăzi are vreo atitudine faţă de iudaism ?
V.Bitkin : În ultima vreme situaţia parcă a început să se amelioreze. La Chişinău am creat şcoli religioase. Una e deschisă în cadrul sinagogii, pe care o conduc şi în fruntea ei se află cetăţeanul Israelului Rabbi Zalman Leib, care activează deja al doilea an. Aici învaţă copiii, care vor să studieze religia. A doua ieşilă (şcoală) este rezultatul unei colaborări între Israel-U.R.S.S. şi S.U.A. Oficial ea se numeşte Centrul de învăţămînt evreiesc din Chişinău « THIEA ». Actualmente, aici învaţă 16 băieţi şi 7 fete. Nu avem rabini, de aceea îi chemăm sistematic din S.U.A. şi Israel. Aceştia aduc o mare contribuţie la trezirea dragostei faţă de religia autohtonă printre tineret.

Cea mai sfîntă sărbătoare pentru poporul evreu este Sîmbăta sau Sabatul. Religia spune că după ce Dumnezeu a zămislit lumea, lucrînd 6 zile, la a 7-a s-a odihnit.
A doua sărbătoare evreiască însemnată este PESSAH-ul, ce simbolizează renaşterea poporului după subjugarea lui de către egipteni. Aceasta este învierea esenţei spirituale. În această zi, în sinagogă, se manîncă maţa – o pîine sfîntă făcută numai din apă şi făină. Altă sărbătoare este Şavuot – dăruirea Torei ; Roş-ha-Şana e Anul Nou evreiesc, dar care se face fără de pomul de iarnă ; Iom-Chipur e ziua cînd omului în ceruri i se stabileşte cîte zile va mai trăi în anul care vine. În această zi evreii parcă uită de griji şi se dedică întru totul iertării păcatelor – 24 de ore se interzice să bei, să mănînci, să te speli, să foloseşti cosmetică (femeilor, desigur), să porţi încălţăminte de piele şi să ai relaţii intime cu soţia. La această sărbătoare, în sinagogă, se citeşte izcorului, cei care-şi au părinţii în viaţă părăsesc locaşul, iar cei a căror părinţii au murit, îi plîng... Postul la sărbătoarea cu pricina ia sfîrşit o dată cu venirea întunericului, cînd pe cer apar stelele.
Aş dori să mai aflaţi că evreii îl slăvesc atît pe Dumnezeu, cît şi pe Moisei, evreul care, din dorinţa Atotputernicului, a scos neamul din robia egipteană... David a fost împăratul care a izbutit să unească pămînturile strămoşeşti într-un stat unic. Nu în zadar pe drapelul Statului Israel stă simbolul Maghen David – stemă ce are peste 5 mii de ani şi simbolizează unitatea celor 12 triburi străvechi ale evreilor. Pe drapelul naţional al Statului Israel mai este un simbol heraldic Menora – un sfeşnic sfînt cu o istorie nespus de interesantă, ce ţine de anul 365 î.e.n. şi simbolizează victoria iudeilor asupra grecilor şi sirienilor...
B.D. : O calitate demnă de invidiat a evreilor este unirea care-i caracterizează. Această unire de neam, probabil, îşi are la fel obîrşii religioase ?
V.Bitkin : Religia ne-a menţinut integritatea de neam şi obîrşie totdeauna. Dar o dată cu scăderea numărului de credincioşi, mai ales în ţările Europei şi Americii (în Asia asimilarea a decurs mai lent), am avut şi noi, evreii, multe pierderi. Să nu vă faceţi iluzii, avem şi noi în rîndurile evreilor oameni de toată mîna...
Ar.Aptecari : Cred că e cazul să amintesc spusele unuia din fondatorii sionismului, odesitul Zeef Jabotinski, care, la vremea lui, s-a exprimat în felul următor : « Domnilor, permiteţi-ne s-avem şi noi potlogarii noştri ».
Ana Fux-Ferenţ : Am întîlnit şi astfel de evrei, care, în decursul întregii vieţi, au agonisit sume fabuloase, dar cînd pleacă peste hotare, neavînd posibilitatea să-i ia cu ei, îi nimicesc, în loc să-i jertfească la sinagogă sau în fondul copiilor.
Al-dru Sokireanski : Cu toate că avem evrei bogaţi, mai avem mulţi bătrîni singuri, să le acordăm ajutorul necesar...
B.D. : Grevet Ana, ce ne puteţi comunica despre activitatea dvs. ?
Ana Fux-Ferenţ : Sînt chişinăuiancă get-beget ; conduc corul evreiesc de copii. Am prezentat deja vreo70 de concerte în faţa oaspeţilor din Israel, S.U.A., cîntînd cîntece în ivrit şi idiş. Cîntăm imnul de stat al Israelului Haticva, ceea ce înseamnă Speranţa. Mai interpretăm imnul de salut Ose-Şalom ! Cuvîntul « Şalom » are foarte multe sensuri : « Salut ! », « Bună ziua !», « Bine aţi venit ! », « La revedere ! » ş.a. Mă mîndresc cu faptul că sînt evreică. Vreau să contribui la renaşterea culturală a evreilor aici, la Chişinău. Copiii mei, care cîntă în cor, se simt cu adevărat evrei şi aceasta e o mare bucurie pentru mine...
B.D. : Grevet Ana, aş fi curios să ştiu cîte ceva din secretele bucătăriei evreieşti.
A.Fux-Ferenţ : Am învăţat cîte ceva de la bunica. Îmi place să pregătesc bucatele tradiţionale evreieşti « Ţîmis », fasole fierte cu carne ; « Ştrudn » -- un fel de ruladă din făină albă, cu miez de nucă, coaptă în rolă, sau « Beigîlî » -- bucate din aluat cu multe straturi şi brînză de vaci ; « Creplah », « Hala tradiţională », «Latex » -- un fel de clătite din cartofi. Dar ce copturi aromate sînt « Homentaşii » ! Îmi place să pregătesc şi « Golden iuh » cu « Mondalî » -- bulion de găină cu tăieţei de casă, ori « Daghim Mînulaim », ceea ce în ivrit înseamnă peşte umplut.

Bucătăria evreiască este foarte variată şi gustoasă. Cred, va veni o zi, cînd, la Chişinău, vom avea un restaurant cu bucate evreişti.
Personal, cu familia, nu mă gîndesc să părăsim Moldova...
Este regretabil că noi, moldovenii, atît de puţin cunoaştem istoria evreilor. Mi-a lăsat multă impresie ţara Israel, pentru care nutresc gînduri nobile că vreodată voi avea fericitul prilej de a poposi, pe un răstimp cît de scurt, pe litoralul mediteranian, să depun la poalele acelui pămînt multpătimit flori de dor şi să pronunţ în semn de mare recunoştinţă : « Şalom Ereţ-Israel ! Şalom Am-Israel ! »
Moldova suverană, 1991

INEŞTENILOR
Voi muri într-o noapte cu stele
Voi muri într-o gamă de flori
Şi în toate speranţele mele
Nu vor fi „lăturaţii” feciori...

Voi muri iar pe ceafă o chipă
Voi avea ca un falnic evreu
Doar avut-am Etlia bunică
Cu tot neamul la sufletul meu !

Solicit o totală ignoranţă
Din partea bunilor semeni
In schimbul comemorării istorice
Ale bunilor predecesori...

Doar pentru pace asta eu aş face
Căci totul este pentru copii mei
Doar liniştea eternă să dăinuiască
Printre bunii mei evrei...

Iar ignoranţa semenilor nu e moirtală
Pe cît există soarele şi cerului de stei
Căci totul este mult recuperabil
Cînd este multă muiltă pace printre evrei.

Să nu ne temem de-a păstra tăcere
Atunci cînd visul este-ngîndurat
Evreii sunt amicii mei de-o viaţă
Cît soarele şi luna nu m-au uitat.

Obrăjorii pistruiaţi ai Sarei

Fulguşor şi păpădie
Sara, dulce copiliţă
Surîdeai a mîngîiere
De sub măr,din grădiniţă.

Te chemam cu-a mele vise
Să tot zăboveşti în lume

Să nu trăieşti după culise
Ci-n al zilnecilor glume...

Din orice situaţie există
O ieşire cît de cît
E nevoie de răbdare
Să stimezi un bun cuvînt

Teleneşti, 1972

Trecutul în prezentul viitor
Ne leagănă în plasa vieţii mici
Suntem cu toţii frunze căzător
Cu paşi haotici din gicant pîn la pitici
****

Plîngeau şi stelele în zori
Cînd tragedia nemiloasă
A poposit la noi în casă
Să sfarme clumbele cu flori

Rafale d-automat pe-o coastă
De deal în hăul din ponoare
A răstignit şi Ursa Mare
Cu lacrimi pasărea măiastră !

Cădeau bărbaţii din picioare
Femei, bătrîni, copii plîngeau
Pietrind un chip madonic—hau
Durerea nu-i sfîrşit de mare

Popor evreu, ce tristă soartă
Iţi presură-n destin istorii
Ca să renaşti din crematorii
Si binele în vis s-arată

Popor evreu ! Slăvit ţi-e neamul
La dorul visului cel trist
Te-ntruchipezi în al tău Crist
Pe cît exită pamul !...

În zbuciumul de piligrim
La marea Moartă tu revii
Să-i chemii pe toţi ce vor de vii
La poarta ta, Ierusalim !

Ianuarie 2004.

Regina nopţii mă îndeamnă

Să mă întorc la al tău vis
Cîn aripile umezite
De roua dimineţii
Zăbovea pe faţa dragostei
Si tu mă chemai, mă chemai...

Am fost educat printre evrei...

Dragii mei prieteni !

Cu o deosebită plăcere urmăresc cele publicate în ziarul « Mahalaua evreiască ». Prefer rubrica « Ai noştri-acolo », unde am aflat despre pămînteanul nostru Avigdor Liberman, apoi despre alt chişinăuian, Roman Ghişer. Ce minunat e că pămîntenii noştri sunt capabili de a depăşi grandioasele greutăţi pe Pămîntul Făgăduinţei, cucerind mari rezultate nu numai în business, dar şi în viaţa politică din Israel. Cuvintele rostite de către Roman Ghişer pot deveni profetice : « Eu, totdeauna sunt mulţumit pentru ceia ce primesc şi nicidecum din cauza că nu am primit ceia ce mi se cuvenea. », « ...pămîntul nostru restituie cu adevărat datoriile celora care o iubesc. » Cît este de frumos ! Citesc cu un deosebit interes publicaţiile corespondentului Dvs în statul Israel Grigorii Trestman. Plecăciunele mele de recunoştinţă ! În genere, pe lîngă volumul miniaturial al ziarului,este evident : colectivul redacţiei depune tot sufletul pentru a atinge diversitatea problemelor cotidiene care frămîntă diaspora evreiască din Moldova.Acordaţi, pe bună dreptate, o mare atenţie istoriei minunatului popor evreu. În decursul a cîtorva secole reprezentanţii poporului Dumneavoastră, au adus o contribuţie deosebită la prosperarea intelectuală a basarabenilor. Aportul poporului evreu în această privinţă este enorm şi eu sunt deosebit de recunoscător,, ca şi miile de intelectuali din Moldova... Din anii copilăriei am fost încîntat de reprezentanţii poporului Dvs, figuri de geniu ca Enştein,Feihtvangher,Lincoln şi o mulţime imensă de personalităţi notorii, faţă de care umanitatea trebuie să fie mereu recunoscătoare.

Eu m-am născut şi am copilărit în vecinătatea apropiată a orăşelului Teleneşti, petrecînd alături de familiile evreilor. Am văzut cum trăiau nu numai evreii bogaţi dar şi cei săraci. Am văzut cum evreii îşi respectau obiceiurile, datinile, cum ei au cultul educaţiei copiilor, al păstrării focului blînd al familiilor ; atitudinea faţă de femeie, de mamă şi bunică ; cum ei respectau atitudinea sacră faţă de religie, deşi în perioada sovietică, această tendinţă era persecutată de către comunişti. Cu toate-acestea, la Teleneşti exista una din puţinele sinagogi din republică.

Învăţătorii mei la şcoala medie din Teleneşti, de asemenea erau profesori evrei, cu carte românească. Erau nişte profesori de marcă, cunoscători profunzi ai limbii şi al culturii române. Dragostea lor faţă de literatură, faţă de istoria artei populare dînşii se străduiau a le cultiva în inimile copiilor moldoveni. Am devenit scriitor datorită şi pedagogului meu de limbă română din Teleneşti—Beniamin Moisei Kogan. Ştiu că dînsul este născut la 1915, apoi a emigrat în Israel, la începutul sau sfîrşitul anilor 70, al secolului trecut. Din păcate mai mult nu cunosc nimic despre soarta lui de-acolo. I-am dedicat cîteva poezii, am scris numele lui în bucăţile mele de proză. Dacă cineva dintre cititorii « ME », are vreo informaţie despre acest remarcabil om din soarta vieţii mele, vă rog să mi-o comunicaţi şi voi fi deosebit de recunoscător.

Am condamnat totdeauna Holocaustul. Consider că este corect, atingîndu-se problema în cauză, iar istoria acestei mari Catastrofe a omenirii, necesită a se studia în şcoli. Tragedia care a trăit-o poporul evreu în timpul celui de-al doilea război mondial, este tragedia şi lecţia de

istorie a întregii umanităţi. Din păcate, la ziua de azi, nu toţi cetăţenii înţeleg acest lucru. Atacurile teroriste pe pămîntul Israelului, nu constituie un conflict local, ci este o primejdie mondială. Este necesar de a înţelege acest pericol şi de a-l explica generaţiilor viitoare, pentru a nu admite un nou Holocost.
Îmi exprima admiraţia pentru aceia că publicaţia Dvs acordă un mare interes cimitirilor vechi evreieşti. Doar ele sunt un moment al istoriei, în primul rînd, pentru generaţiile de mîine.Recunoştinţa şi mulţumirile mele pentru grija faţă de aceste locuri sfinte... Şalom !
Ziarul « Evreiskoe mesteciko », 20 decembrie 2003

O perlă a cîntecului evreiesc din Basarabia
(în semn de omagiu şi recunoştinţă)

Întîmplător am ascultat un CD întitulat „ JEWISH MELODIES OF BESSARABIA" (cîntecul evreesc din Basarabia), realizat cu concursul Joit din Chişinău şi, deodată m-am pomenit imaginar într-o lume îndepărtată a străzilor tîrguşoatelor din îndepărtata mea copilărie, cînd diaspora evreiască de la noi le cînta. Aceste melodii , ca nişte perle aduc în conştiinţa mea acel farmec, acel miracol ce domnea cîndva printre diaspora evreiască şi de la Teleneşti, unde mi-am petrecut copilăria.
M-a impresionat profesionalismul şi măestria de selecţie aa cîtecelor, poleite, presurate, parcă, cu ecou de romantică, printre frunzele toamnei, printre fulgii iernii, printre florile primăverii şi lumina verii copilăriei mele. Cît farmec şi cît suflet constituie aceste melodii săltăreţe, vesele, melancolice,triste, ca întreaga noastră viaţă.
Ele Fantezie on Jewish de Oleg Negrutsa, Edineţ... Welcom to Capreşti, care ne demionstrează că în trecut, în Moldova în tîrguri domnea o viaţă pestriţă şi plăcută. Melodiile mi-amintesc de-acele căsuţe mici, cu geamurile luminoase, ale evreilor, încăperile dughenelor deodată, vorba evreilor în idiş , apoi sfaturile lor, îndemnurile lor spre omenie şi înţelepciune, dorul lor faţă de patrie, tînguirile şi amintirile despre catastrofa trăită de poporul evreu în vremea Holocostului. CD în cauzpă constituie o filă mică din marea istorie a diasporei poporului evreu ce a trăit prin orăşelele şi oraşele noastre, dar despre care acum a rămas doar amintirile nostalgice. Acest buchet muzical m-a îndemnat să cred că va veni un timp, cînd oamenii de cultură de la noi vor contribui şi mai mult la studierea şi cultivarea folclorului evreu, care, cred eu, nu poate să dispară fără de urmă. De rînd cu acest disc vreau să mai cred că Guvernul Republicii Moldova va găsi mijloace ca să contribuie la publicarea multor cărţi, pe care deja le-au scris şi le-au publicat în Istrael, evreii descendenţi din Basarabia. Cei care s-au născut şi şi-au trăit toată viaţa aici, printre noi. Îmi este cunoscut faptul că în Israel s-a publicat şi o enciclopedie a evreilor născuţi la Teleneşti, la Orhei, Edineţ... Pe acele file este descrisă istoria noastră în idiş şi ivrit. Noi, din păcate nu cunoaştem conţinutul acelor cărţi. Ele, neapărat necesită să fie traduse în română şi aduse acasă. Aşa cum sunt aduse printre noi aceste melodii fermecîătoare de pe CD. În încheiere doresc să mai menţionez că la realizarea acestui disc şi-a dat concursul renumira compozitoare, muzicologul de la noi, omul de cultură Zlata Tcaci, care şi-a adus o enormă contribuţie la dezvoltarea artei în Republica Moldova. Căldura şi nostagiea, dorul şi tristeţe, chinuitele drumuri de peregrinare, durerea şi veselia. Aşa cum este un popor în valul istoriei sale: al infinitului al dăruirii de sine. Nouă nu ne rămîne decît să ne exprimăm admiraţia şi mulţumirea faţă de cei care fac parte din istoria noastră comună.

„Literatura şi arta",25 noiembrie 2004

Interviu cu intelectualitatea evreiască de la Chişinău

ARABESCURI

Naum Locş

În toamna anului 1970 am mers la şcoala medie din Teleneşti, să termin studiile medii.Atunci l-am cunoscut, apoi şi m-am împrietenit cu unicul fecior al mătuşii Golda. Mama lui era o fire liniştită, cu ochii parcă cicatrizaţi de durere şi necaz. În război a pierdut părinţii şi ceilalţi copii. Apoi, după revenirea la baştină, într-un accident nefast, cînd s-a aprins moara , a murit în incendiu Leiba, soţul ei. Naum era o fire aprinsă, mereu ingenios, mereu în căutarea aventurilor. La Ineşti învăţasem numai 8 clase.Pentru mine orăşelul deveni îndată un miracol. Zilele erau însorite, în cortea şcolii domina o atmosferă de creaţie.pe străzile orăşelului, mai ales odată cu lăsarea seriii ieşeau la plimbare de la mic la mare evreii, care vorbeau între ei altă limbă. Bătrînii erau foarte atenţi cu cei tineri şi acei tineri, la rîndul lor – atenţi, cu cei vîrstnici. Îmi plăcea să urmăresc această lume dintr-o parte. Trecînd pe lîngă casele lor, cu garduri de ştachete, vedeam cum în ogrăzile mari, acoperite cu iarbă de troscot, femeile scoteau primusurile şi făceau demîncare. Profesorii mei David Bronştein şi Beniamin Kogan, aveau acasă vie şi mă luau la ei să culegem strugurii. M-am împrietenit cu Naum Locş, un băiat josuţ, isteţ şi bun jucător de fotbal.Purta un lanţujel de aur la gît, mereu zîmbitor cînd mă vedea. Eram prieten cu el, deoarece alături de dînşii locuia familia lui Leiba Gorodeţchi, cel care rechiziţiona de la moldoveni fasole şi alte produse cerealiere, iar el avea o fiică ce era mai mică decît mine cu un an şi, în suflketul meu se trezise un fior neînţeles, căci mereu o păşteam cu privirile pe cea copiliţă...Naum deşi era în clasa rusă paralelelă, cînta foarte bine la ionică şi, multe din concertele, nunţi şi cumătrii se desfăşurau în orăşel, el cînta foarte bine cu orchestra lui... El cînta la acordeon, la ionică, apoi la chitară, dar cel mai iscusit la saxofon. Slobozea nişte sunete de-ţi era mai mare dragul, iar domnişoarele înţepeneau, admirîndu-l. Toate domnişoarele se topeau după el şi această ademenire nu l-a făcut prea rezistzent pe Naum...S-a îndrăgostit de o fată mare, el fiind însurat. Fata era încă şcolăriţă. Era înaltă, făcută, rumănă, bălaie, cu o gîţă lungă. Cea mai frumoasă domnişoară din tot tîrgul ! El o plimba cu maşina şi, într-o zi se auzea că l-a prins femeiea lui cu acea domnişoară în fîşia de pădurice din preajma dealului Molnicului...

Era un adevărat zvăpăiat în cuvinte, dar şi în fapte. Mişunau diferite bîrfe din cele mai mari năzdrăvănii care poate să le facă un june cu sîngele fierbinte, nesocotit.Depistat de către rudele fetei el a fost adus pe banca acuzaţilor, pentru raporturi sexuale cu un minor... Mama lui, Nana, falnică şi măreaţă, cu asemănătoare perfectă cu Dolores Ibaruri, mereu venea la mama şi zicea chinuită :

-- Nu vă uitaţi că eu mai trăiesc şi mă ţin pe picioare. Nervii la om vii, ori cînd el strigă şi ţipă, sau atunci cînd el îi retrăieşte în sine... Ceia ce păţeşte băiatul meu. Nu aş vrea să se întîmple nici cu puiul cel de şarpe. Fata a vrut plăceri şi el i-a dat. Dar acuma ea vrea ca eu cu bărbatu-meu să-i asigur viitorul ei şi al neamurilor pe care le are... Nu-i adevărat şi nu-i cinstit deloc...Dar cu nebunii şi cu legea ţării să nu te pui în poară niciodată.

Vreo cîţiva ani despre âNaum nu am prea auzit pe la Teleneşti. Tatăl lui, fiind vînzător, umbla mereu mîhnit şi mai mult tăcea decît trăia. Dacă cineva îi amintea despre fecioru-său, dînsul îşi încrunta frunte, silea şi mai tare tăcerea, pentru ca să se ţină pe picioare mai mult din motivul că este om şi, necesită de a avea demnitate. În cele din umră Naum a revenit acasă. La

închisoare nu a stat, dar durerea şi scîrba din inimile părinţilor şi-a găsit reflectarea. Numai la cîteva luni de la sosirea lui, în orăşel s-a răspîndit vestea că vînzătorul magazinului a decedat. Mamă-sa abea abea se mişca pe picioare, mergînd şi spriginindu-se în două cîrje deodat. Bunelul Nică, venind odată de la Haia , mama lui Naum, a zis :
-- Cea mai grea scîrbă pentru un om este scîrba care vine de la copilul lui...
Trecea vremea. Durerea se alina cu timpul, plecînd în istorie. La Teleneşti tot mai puţină lume îşi amintea despre fapta lui Naum. Doar acea domnişoară se afla cea mai îmbrăcată şi mai asigurată dintre toate părietenile ei…
Revenit acasă, Naum îşi continuă activitatea sa artistică. Întro măsură oarecare tînărul evreu se schimbase spre bine. Adusese cu el din depărtări nişte cîntece magnificea, atrăgătoare pentru toţi tinerii de la terasa de dansuri din mijlocul tîrgului, mereu înclinat să plece din această ţară necăjită, precum zicea dînsul. Şi el a plecat, lăsînd în viaţa culturală a orăşelului o amintire vie, strălucitoare de care mi-am amintit toată viaţa, pe care nu op pot uita nici pentru o clipă. Dar firea lui huliganistică şi-o păstrase, căci cînd îl şi vedeai alături avea cîte o duduiţă gingaşă şi suavă. Mătuşa Etlia, cu care mama spunea că suntem rude îndepărtate, făcea ce făcea şi ofta, privind cum Naum nu se poate nicidecum însura şi zicea :
-- E bun băiat , nu am ce spune ! Aur nu alta..., dar uite că are boala femeilor. Şi ce pot eu să-i fac, dacă nicidecum nu se poate ogoi şi astîmpăra...

Moisei Penchis
Nu departe de moară era dughena lui Penchis, un munte de om, care aveam impresia că este mai mult a sculptură decît a om viu. El avea magazin de vîndut var, care era adus cu maşinile de la Orhei. Bătrînul, se vede că era foarte bolnav, dar ieşea în fiecare zi la uşa magazinului, punea cîntarul, ajutat de un nepot al său şi îndemna trecătorii să procure producţia. Era colbăraie, murdărie, dar el răbda pe toate şi vindea. Era o fire taciturnă, privirile lui urmăreau pieziş realitatea şi se asemăna cu un leu din urma unei înbcăierări crunte, care mai are putere, dar este evident că nu-i va fi suficient să supravieţuiască şi să învingă în alte încăierări. El semăna de multe ori cu un munte de zăpadă, încît de uimeau ineştenii de puterea lui , tăria lui de a munci la acea muncă de catorgă, cînd mereu îi dărea varul în ochi... Cînd vedea vreun moldovan doi că nu pot ceva împăca el, zicea :
-- Măi, voi sunteţi fericiţi că aveţi ţara voastră, nu ca noi. Pe ţara noastră trebuie abea s-o refacem ! Tbuie să ne dezicem de toate ale noastre şi, noi evreii să mergem la ţara noastră, ca s-o facem cea mai bună şi mai puternică din lume.
Mai apoi am aflat că moş Penkis a fost un ilegalist înflăcărat pentru instaurarea Puterii sovietice, în Basarabia. În 1940 a fost stegarul, unul din primii care au întîmpinat armata roşie la Teleneşti. Dar cînd s-a început războiul , a scăpat doar el din familia sa, s-a salvat tocmai în oraşul Oş din Kirghistan. Altfel avea să fie executat, precum au fost împuşcaţi mulţi dintre evreii nevinovaţi rămaşi să zăbovească cu credulitate că nu se v-a întîmpla cu ei nimic niciodată.Mama, cînd îl vedea se cuprindea de milă şi de jale, cum el lucra, mereu umblînd prin acea ogradă, alb de var, ca un munte de zăpadă, tot dirijînd afacerweea. Unori, cînd mama scotea din cuptor, mă trimetea să-i duc cîte o plăcintă, cîte un varzar. El mă privea cu ochii lui severi, cu genele albe de var şi nu-i venea a acerede că cineva mai are grijă şi de el. Surîdea necăjit, aşternea un ziar pe o ladă întoarsă din uşa magaziei, înfuleca din plăcinta adusă de mine, bea o cană cu apă dintr-o cană de aluminiu. Tot timpul tăcea. După ce mai punea dînsul foamea la cale, mă întreba cine sunt şi al cui. Îi lămuream şi dînsul nu ştia cîne sunt părinţii mei, cine sunt, cum de am venit la el.La despărţire încerca să-mi deie cîteva copeici, dar deoarece mama mă smotrea înainte de aceasta, spunîndu-mă să nu eu un ban de la moş Penchis, eu fugeam de el, plecînd spre Ineşti, mulţumit, că moşului i-a fost bine şi va vinde var, cu o şi mai mare dorinţă de viaţă...Şi aşa muncea zile, seri întregi, fără de opfihnă :

-- Cum de poate rezita atîta muncă, omul ista, se mira mama. Nici tu zi de odihnă, nici tu viaţă liniştită...Iaca ce înseamnă să lucrezi şi să nu ştii de odihnă !
-- Am luptat şi mai întîi de toate am făcut şi greşeli. Aşa-i omul. Să facă şi mult bine şi multe gafe. Fără de ele viaţa nu-i interesantă. Dar de trăit trebuie, nu-i aşa, măi băieţi ?!...
Bătrînul muncea foarte mult. Uneori,spre sfîrşitul zilei totul era alb.Şi hainele şi faţa şi nasul şi ochii. Aveai impresia că este moş ger, în toiul ernii. Un om alb de făină, de zăpadă. Se depărinsese cu meseria asta, probabil din copilărie, căci nu se înfricoşa cînd adia vîntul şi praful de var intra în toate crăpăturile de te usturau ochii, nările, pielea... El avea rezistenţă, imunitate la toate...Dar cel mai groaznic era atunci cînd dădeau frigurile, îngheşurile. Deşi nu prea se realiza varul, moş Penkis îmbrăca o cufaică mare, de culoare cachi şi stătea zile întregi în păicioare, înghiţind la colb usturător, aşteptînd din cînd cîn cîte un cumpărător, pentru a-şi cîştiga un ban cît de cît. Era sever la priviri la mişcări şi, pe chipul lui se profila o nemulştumire de viaţa la care l-a pomenit soarta. Dar nimeni nu-şi închipuia ca la acea tejghea să steie altul decît moş Penkis...
În toamna ceea moş Penchis a murit parcă din picioare, lîngă o grămadă de var. S-a prăbușit ca un ma şi viaţa noastră, a copiilor parcă deveni mai pustie. Numai pe cer mi s-a părut că mai apăruse o stea mîngîietoare, care ne îndemna la clarviziune şi bunătate. A fost înmormîntat moş Penchis la cimitirul din drumul ce ducea spre Mîndreşti, fără a avea fericirea ca el să vadă pămîntul făsăduniţei.
Numai la o depărtare de vreo 10 ani după moartea lui, s-a auzit că unul cîte unul, evreii din Teleneşti au început să plece spre Israel...
Beniamin Kogan
Era profesorul meu la română. Un bărbat înalt, spătos, cu o frunte lată, lunguiaţă, priviri agere, parcă îmbătate mereu de înțelepciune.Mereu citea cărţi şi cînd venea în clasa noastră, toţi stăteam cu gurile căscate ascultînd lecţiile de literatură română a secolului XIX : Eminescu,Creangă, Alexandri... Era şeful de studii a şcolii şi, biroul său de lucru se afla la etajul doi. Seara, încîntat de cele ascultate la prelegerile lui, veneam în parcul din preajma acelei clădiri din bolţari suri, cu două nivele şi priveam îndelung la acel geam larg, cu lumină de neon, unde muncea pedagogul drag. Într-o săptămînă de toamnă, mă hotărîsem că voi deveni în viaţa mea...scriitor. Voi scrie versuri ca şi Eminescu, iar Beniamin Kogan, nu este altceva decît Aron Pumnul pentru noi toţi. Toţi ineştenii îl iubeam şi rămîneam încîntaţi de el. Învăţătorul prefera să facă cu noi ore facultative, de literatura clasică română din veacul XIX : Alecsandri, Creangă , Eminescu. El ne oprea după lecţii şi foarte clar, cu intonaţii ne citea toate scrisorile marelui poet, « Luceafărul », « Călin » şi poeziile de dragoste...Ne dădea lămurir amănunte despre figurile de stil, metaforelel folosite de Eminescu în creaţia sa , îndemnîndu-ne a lua aminte frumuseţea slovei şi al limbii noastre române.Odată am mers la el acasă. M-a chemat să-i ajut... a barte la teasc. În spatele casei avea o vie rodită, o culesese şi în cada din pragul uşii ferbea mustul din poamă aligote, şasla şi busuioacă. Aveam impresia că mă aflu într-un templu al înţelepciunii. Casa lui, avea o bibliotecă bogată. Am tras la teasc tot vinul, apoi, dînsul s-a aşezat pe un scăunel lîngă cada deşeartă, a tras cu mine un păhărel şi eu am îndrăznit să-i povestesc că am îndrăzneala ... să scriu poezii. M-a ascultat cu multă răbdare, cu luare aminte, apoi mi-a spus :
-- Poezia se scrie cu sufletul băiete ! Să o ştii de la mine. Numai cu sufletul şi nicidecum cu stomacul...
Ce o mai fi şi asta nu am stat a clarifica. Am absolvit şcoala şi am plecat în lumea mare. După ani, cînd învăţam la universitate, întorcîndu-mă odată acasă, l-am întzrebat :
-- Lectorii noştri spun că Lev Troţki este originar din Teleneşti. Este adevărat ?
-- Nu este chiar aşa, băiete. Cînd în Rusia domnea reacţia, a fost încarcerat Leon Berştein, alias Troţki şi el în ancheta sa , chipurile o fi scris că s-a născut în sudul Rusiei. Pentru Rusia,

sudul cuprindea Caucazul, Ukraina, inclusiv şi Basarabia... De acolo a pornit şi versiunea. În realitate Lev Troţki a fost un mare cărturar şi apărător al ideilor lui...
Pe iubitul meu pedagog îl întîlneam adeseori prin Chişinău. El venea la fecior, şi totodată făcea navete de a vizita un film sau un spectacol la vreun teatru şi, dacă aveam ocazia să discutăm cu el, dînsul îmi povestea pasionat cum a înţeles el cutare sau cutare specatcol sau cutare film, rugîndu-mă să-i spun părerea, sau întrebîndu-mă pe mine, dacă el are dreptate în aprecierea ce o face. Îmi trezea o mare cvuriozitate să mă conving că Beniamin Kogan este omul, care îşi poate permiote să facă o călătorie de 100 de kilometri, la Chişinău, numai ca să viziteze o instituţie culturală. Incredibil, dar acesta era un adevăt în toată legea, ca un bărbat de peste 60 de ani să facă acest lucru... Revenit de la capitală el ne mărturisea despre filmele, spectacolele, expoziţiile de pictură ale lui MihaiGrecu. Ne povestea cu lux de amănunte despre toate simţămintele lui, despre cele ce-l emoţionau şi, ni se crea impresia că sentimentele lui sunt şi ale noastre pentru ziua de atunci, pentru totdeauna. El, ca toţi profesorii evrei, aveam impresia că sunt prea mari, pentru acel colţ de provincie, pentru acel hău al lumii noastre, unde se dezvolta germenii intelectualităţii basarabene de mîine...
Cînd prinsesem a publica primele mele stinghereli literare, întîlnindu-mă cu el, îmi strîngea mîina şi mă încuraja :
--Scrie, nu te lăsa. Dar, fă o pauză. Cîţiva ani consacră-te lecturilor. Citeşte cît mai mult. Numai după ce vei acumula pregătirea cuvenită, începe să scrii. Vei vedea c-o să reuşeşti.Vor ieşi fluid operele din pana ta.. Talent ai cu carul ! Principalul e să nu te risipeşti. Să nu iai în seamă că cineva te va sfătui să nu scrii despre cutare sauz cutare temă. Ce e val ca valul trece. Trebuie să scrii cu îndrăzneală totul ce te doare, totul din suflet... Neapărat vei avea rezultat dacă o să munceşti cu rîvnă, insistent. Eu cred în puerile tale, băiete ! Nu tînji... Şi mai ia amintre un lucru important. Cît vei trăi, la fiecare etapă a vieţii, să fii determinat : ce doreşti să realizezi, care este reperul tău... Ai înţeles, dragul meu Boris. Şi să iubeşti oamenii, să nu delimitezi oamenii după naţionalitate şi după rasă. Este foarte important acesat lucru pentru un umanist, un om de creaţie, cum vei deveni tu cîdva. Pentru a fi scriitor este nevoie, în afară de o pregătire teoretică, precum o faci acuzm. Doar tu o să scrii în limba ta. Şi acuma îţi spun lucrul cel mai important : Poezia trebuie să o scrii... cu sufletul ! Nu-i aşa ?
--Desigur, murmuram fără a înţelrgr cu adevărat cele rostite de Beniamin Moiseevici.
-- Ei, dacă ai priceput cele auzite, apoi să ştii că dorinţa ta de a deveni poet este legată de o mare...sărăcie materială. Eşti sortit la sărăcie ! Dar tu, să mergi înainte, conştient că doreşti realizarea visului. Pentru a deveni poet, sau literat adevărat, mai este nevoie de o bogată experienţă de viaţă, să călătoreşti cît mai mult, ca pe la 30 de ani să ai o biografie vastă, interesantă. Să te lupţi cu copilul din tine, dar niciodată să nu-l alungi din viaţa ta. Copilăria te menţine pe aripile romanticii, dragostei. Aceste calitpăţi ,, precum şi îmncă multe altele deloc nu sunt străine unui scriitor adevărat.
Beniamin Moiseevici mereu accentua acest cuvînd « scriitor adevărat »v şi, mi se crea impresia că dînsul glumeşte, mă ia în zeflemea...Pînă a ajunge scriitor era o cale infinit de lungă...El, parcă ghicea neliniştea mea, surîdea împăcat şi mă liniştea :
-- Totul trece foarte repede. Mîine deja vei avea 27, apoi 37 de ani...Nu privi pieziş şi plin de neîncredere la ai tăi 17.Din urma ta vin şi vin generaţii...
Am încercat odată să întreb cîte ceva din plitică. El m-a privit necăjit şi mi-a spus, că nu doreşte să comnenteze unele lucruri săvîrşite de el la 1940. E o durere a mea, dragă... Au fost greşeli cumnplite. Au fost şi acte de trădare mişelească. Doar în viaţa de toate zilele se pot întîmpla multe. Istoria unui popor îşi are legile lui : cu avînt şi cădere...El ela de o bunătate deosebită, loial faţă nu numai de mine, ci de toţi colegii mei, dorind ca tot ce ştia dînsul să însuşim. El ne îndemna să fim prietni ai cărţilor, al galeriilor de tablouri,să frecventăm filmele, pe cît este de posibil să mergem la teatrele din Chişinău. Şi în afară că privim, citim sau admirăm, este necesar de a înţelege, a lămuri şi altora cum şi ce înseamnă opera de artă.

Devenind deja student, veneam la el şi vroiam ca să aflu părerea lui faţă de încercările mele literare stîngace.
Am vorbit atunci şi de politică. La Universitate, lectorii de-atunci vorbeau cu insistenţă că Lev Troţki, Berştein, chipurile s-a născut la noi, la Teleneşti. Ca şi Golda Meier. L-am întrebat pe bunul meu profesor, să-mi explice, la care el mi-a răspuns liniştit :
-- Despre Troţki... NU este adevărat. El nu s-a născut la Teleneşti. Este o minciună... Cît despre Golda Meier. Este un martir al Israelului. Ca şi Ben Gurion. Ea, din păcate sau nefericirea noastră, tot un este născută la Teleneşti...Nici părinţii ei nu s-au născut aici.
A fost ultima noastră întîlnire. Pe la sfîrşitul anilor 70 a emigrat în Israel. Nu am avut fericirea ca să-l văd vreodată. Nici nu-mi închipui unde i se aflâ mormîntul. În sufletul meu a rămas ca un ecou al înţelepciunii, de unde sună nestingherită romantica copilăriei mele ,petrecute la Teleneşti.Mereu gînditor, mereu cu o carte în mînă, tot savurînd plăcere din cele slove ale patrimoniului limbii române, căruia el i-a slujit cu pietate şi credinţă în decursul îndelungatei lui cariere pedagogige. Se mîndrea şi cu monografia lui « Distracţii, plus cunoştinţe », al cărui autor era. Niciodată nu voi uita acel zîmbet înţelept, uşor ironic , cu îndemnul de bunătate de a ne dedica cît mai serios învăţăturii, care o să ne aducă un suport neînchipuit de valoros în viaţa personală.
El de fiecare dată, scotea basmaua din buzunar, ştergea sudoarea de pe fruntea lată. Bombată, slobozea parcă ieşită din cornul de abundenţă a bunătăţii, acel zîmbet feieric, enigmatic şi mă primea prieteneşte, cu căldură. Acasă, la Ineasca, nicidecum nu puteau crede că eu, cel timid şi, unul din cei mai slabi la învăţătură, am mers la Teleneşti, la şcoala medie şi , prin felul meu de a fi, am reuşit ca Beniamin Kogan, şeful de studii al şcolii internat, să dialogheze cu mine de la egal la egal. Era ceva de necrezut, oricît de străduitor aş fi fost eu pentru a-i convinge că anume acesta este adevărul.

David Bronştein

Toţi elevii de la şcoală aveau frică de el.Ne preda matematica. Era un omulean chel în frunte josuţ, iute la mişcări, sever, mereu cu ţigara în dinţi.La sărbători, pe vestounul lui de culoare sură, anina nişte medalii, cu care s-a întors de pe frontul sovietic, dar ele parcă erau un atribut de prisos pentru el şi le anina, doar că aşa cerea etichetul, la ceremoniile solemne. El trăia cu gîndurile lui, în cu totul altă lume...Severitatea lui ne îndemna să însuşim formulele, ceea ce pentru mine era un adevărat chin.Nu-mi plăceau matematicile, dînsul înţelegea acest lucru şi-mi zicea :
-- Cîndva o să mă pomeneşti. Matematica se cere peste tot...Eşti băiat capabil şi trebuie s-o însuşeşti. Pentru viaţa ce te aşteaptă înainte ! Moldovenii e de-ajuns cît au dormit în hibernare.Trebuie să ajungeţi şi băieţi şi fete deştepte.Numai aşa o să fiţi apreciaţi :De la Ciulucul bîhlit pînă la Oceanul Pacific... Voi sunteţi un popor mic, pe fonul planetei. Liliputţi adevăraţi, care doriţi s-aveţi slavă şi recunoştinţă ! Adică, sunteţi, ambiţioşi, ca să vă cunoască lumea. Dar cum o să vă cunoască, fără cunoştinţe de carte !? La muncă, băieţi şi fete mari, zicea el, ca în colţul gurii să i se plofileze un zîmbet şiret. Nimic n-o să vă salveze pe voi, decît cunoştinţele profunde de carte.
A trecut o mulţime de ani şi am înţeles că profesorul a avut dreptate. Dar ce s-a întîmpălat cu David Bronştein mai departe nu pot să ştiu. I-am pierdut urmele în vîltoarea anilor.
Dar şi azi, parcă dintre ramurile umbrite ale vremii, răzbate spre mine vocea lui, neînfricată, care ne îndemna :
-- Învăţaţi fete şi băieţi ! Nu vă daţi , învăţaţi, căci voi muri dar o să mă pomeniţi.
De la el mereu mirosea a cărţi vechi,înţelepte, a bibliotecă, a înţelepciune şi învăţătură. Era pasionat de lumea motoarelor, de tehnică. El deseori ne spunea că maşinile nu sunt numai nişte aparate care parcurg pe drumurile de piatră ci şi nişte motoare moderne.Uneori, în cursul

zilei, cînd noi elevii plecam la cămin, el rămînea singur în clasa pustie şi pînă seara tîrziu stătea la tablă, murdar de cretă rezolvînd,rezolvînd formule matematice. Pedagogul era mereu cu regretele în ochi, că nu are posibilitatea de a se ocupa cu marea ştiinţă, într-un centru de matematică din Moscova,Kiev sau leningrad. Avea, însă o soţie grăsană, oloagă de picioare, pe care mereu avea grijă s-o scoată în stradă sau să iasă cu dînsa la plimbare prin orăşel. Din cauza că la Teleneşti erau alde el, tîrgul mustea de intelectualitate, de înţelepciune omenesacă, de cumsecădenie. Doar unii tontălăi, care nu bungheau ochii ce mană cerească au moldovenii, nu puteau şi nu erau în stare să observe. Dar David Bronştein le sesiza pe toet în conştiinţa sa şi sufletul lui se rupea spere marele limanuri care se numesc centre ştiinţifice ale lumii. Nouă, cînd se enerva, mereu zicea cu multă nemulţumire :
--Prin ce sunt eu mai rău decît Kurceatov, Keldîş sau landau ca să mă ocup ca şi dînşii cu matematica. Ce nave cosmice ar zbura după proiectul meu ! El privea disperat către cer, părin geamul cu sticla crăpată pe diagonală din fundul clasei, creînd impresia că iatîă-iată se va uita acuma prin telescop ca să vadă cum decurge viaţa civilizaţiilor de pe planetele îndepărtate…În cele din urmă se adresa către noi, parcă simţind realitatea crudă sub picioare :-- În genere…Totul se petrece ca în tîrgul de cremene în ţara asta ! Evreii trebuie să meargă la studii tocmeai în Celeabinsc sau Orienburg, să înveţe de veterinari, şi ingineri, fiindcă la Chişinău nu li se permite... Şi de ochii lumii se ascunde adevărul ! Oare cum se poate una ca astza. Americanii au aterizat pe Lună, dar la noi se tace, de parcă am trăi pe altă planetă. Ce neruşinare !
Aveas pantalonii lagi şi o asemănare cu Landau. Părul lui negru şi lung, parcă nu iera potrivit în orele de mînie şi revoltă cu statura-i mică. Dacă ar fi posibil, aş lansa o rachetă cosmică de pe cîmpia Ciulucului, zicea dînsul. Ce păcat că nu am avut curajul ca să plec la învăţătură mai departe, îndată după război, cînd m-am întors din evacuare...Cît de mult regret. Iar voi, se adresa el către noi, cu ochii plini de învinuire.Aveţi , absolut toate posibilităţile ca să uimiţi lumea, şi vă lăsaţi pe tînjală, motivînd că nu vă place matematica... Ce neruşinare, dragii mei, continua el, aprinzîndu-şi îndîrjit ţigara « belomor». Ce păcat şi cît de tare mi-i ciudă pe voi, puturoşilor ! Tinereţea nu se repetă, dar ce ai pierdut azi, mîne o să-ţi pară rău, fiindcă nu vei mai găsi...Şi îmi va părea sau nu, totuna nu pot face multe, căci realitatea şi posibilităţile sunt aşa provinciale, precum le vedeţi...
Dacă cineva încerca cumva a deveni nepriceput, dîd semne că nu le înţelege pe cele ale lui, profesorul, se spriginea de speteaza scaunului, al băncii din parc lăsa chinuit mîinle obosite în jos şi făcea nespus de nedumirit :
-- Nicidecum nu pricepeţi, ce mniracol şi fantastică există în domeniul ştiinţelor exacte : în fizică, chimie, matematică superioară... Aţi auzit voi măcar odată ce este Teleportaţia , despre care Einştein a făcut descoperiri senzaţionale? Peste numai cîţiva zeci de ani, ne asigura el cu vocea exaltată, omenirea va face nişte descoperiri epocale, dar ce folos c-o să le facă... fără de mine. Eu sunt sortit să zac în această îngrămădire de obligaţiuni. Cînd sosi luna iulie 1969 şi toată omenirea era zguduită de aselinizarea primului om pe lună a lui Neil Armstrong, mai văzînd că televiziunea sovietică transmitea acerastă veste cu mari rezervă, din cauză că americanii le-a şters nasul, David Gheţeleievici se declanşă ca o furtună, tunînd şi fulgerînd în gaţa clasei noastre :Gata ! Pîn-aici ! Voi muri doar ca îngrăşăîmînt mineral...mai departe pentru mine s-a stins totul ! Totul s-a stins... De ce trebuie să se întîmple cu mine aşa ceva... Nu-i dreptate pe Pămînt, dacă se procedează aşa cu oamenii care pot face multe, dar nu li se oferă posibilitatea. De ce nu m-am născut oare cu vreo 20-30 de ani mai pe urmă ?..Aş avea asemănarea cu un şoim în plină tinereţe, dar care oricît nu ar fi dorit nu putea să zboare, deoarece i se tăiese mişeleşte aripile. Soţia lui, deşi era oloagă, avea sănătate în trup şi nu-l slăbea pe David nici pentru o clipă. Dînsul o iubea, mereu stătea alături de ea, şi pe foi de hîrtie desena formule, sau uneori pe nisipul drumului fcăea nişte circumferinţe, discutînd mereu cu soţia, cum s-ar putea de găsit o rezolvare logică...Alteori îi netezea fruntea, mîinile ei şi o

plimba prin parcul de pe aleia eroilor căzuţi în războiul trecut. Nu aveau copii, locuiau într-o casă, dintr-o mahala pitorescă a Teleneştilor, cu mulţi vişini tineri, dar plini de rod la poarta de scîndură. Era o curte curăţică, cu bordura clumbelor de flori văruită, cu o măsuţă şi două scaune , dar soţia lui adeseori, ieşea cu căruciorul la poartă ca să-l petreacă sau să-l întîlnească cînd el se întorcea de la şcoală. Soţia pentru el era o mare autoritate, căci era de ajuns ca ea să-i facă un semn şi el se apropia de ea cu atîta grijă şi căldură, cu atîtea cuvinte frumoase,încît femeile care auzeau, începeau să se vaicăre că şi ele nu au un asemenea bărbat, care le-ar putea numic u astfel de epitete lirice...Dar David Gheţeleevici era cu gîndurle la ştiinţă.Răsfoia o carte după alta, în care erau formule în etaje şi pentru mine era doar un chin ca eu să înţeleg care este plăcerea de a înnota în acele ecuaţii cu multe necunoscute, cînd pe tablă scrii nilioane de formule, apoi le simplifici, le anulezi, ca în rezultat să obţii aproximativ munis 0,0001 ? Ce o mai fi şi aceasta, mă întrebam eu şi atunci, învăţătorul încerca necăjit să mă lămurească :
-- Are o primordială însemnătate, dragul meu. Fără de aceste calcule precise nu s-ar construi clădiri, nu ar pluti corăbiiole în mare nu ar zbura avioanele, nu ar circula trenurile, nu ar fi construite automobilele... Tu, azi nu ai purta îmbrăcăminte, încălţăminte, dacă nu ar exista matematica superioară, formulele precise...Totul este foarte necesar. Toate aceste se încep la Teleneşti, iar tu, cu anii tăi, poţi ajunge cîndva la centrele ştiinţifice ale Rudisie, Canadei., Germaniei sau Fraţei...
Ultimile lui cuvinte se răspîndeau ca un val de regret şi jale nu numai pentru ziua prezentă, ci pentru zilele celea din ajun şi pentru cel ce aveau să vină. Pentru el, pentru totdeauna !
Nu a mai izbutit David Gheţeleievici să plece în lumea mare a ştiinţei. În numai doi ani a murit secerat, chiat în curtea şcolii de un atac de cord. Iar peste cîteva luni a decedat şi soţia lui. Acuma, cînd trec pe la Teleneşti, văd două monumente cu inscripţii în idiş, şi două chipuri de oameni. David Gheţeleievici mă priveşte cu ochii lui, ingenioşţi, dornici, plini de regret că nu se află printre savanţii lumii, ca să continue lupta pentru cucereirea spaţiulkui cosmic. Deşi, poate viaţa lui, la momentul nostru, fără să ne dăm seama , continuă pe făgaşul altor planete, alături de buna şi scumpa lui consoartă. Au trecut de-atunci foarte mulţi ani. Un mileniu. Dar nicicînd nu mă pot linişti că oamenirea a pierdut un savant, care în virtutea intemperiilor timpului, a rămas fără să fie cerut de către posteritate. Cine ştie ? Poate datorită lui, acuma am fi avut mari descoperiri ale omenirii.
Sunea Ţehman

Era un june, care absolvise şcoala medie şi lucra la noi în şcoală, în calitate de laborant. Tatăl lui era şeful Raionoului. Sunea era un băiat blînd, bine dispus şi, mereu juca cu noi fotbal în curtea şcolii.În Mexic se petrecea campionatul mondual la fotbal, ediţia 1970, la care lua parte URSS şi statul...Israel. Presa sovietică trecea cu tăcerea acest lucru şi, Sunea, mereu era încîntat de joaca fotbaliştilor israelieni, care dobîndise un rezultat de egalitate cu selecţionata...
-- Vezi ce se întîmplă, ne spunea el ? Au făcut o remiză cu însăşi... E un stat care are una din cele mai puternice selecţionate din Asia...
Apoi, cînd am mers la şcoala medie din Teleneşti, Sunea într-o zi m-a chemat cu el în centrul orăşelului. La raion sosise o delegaţie a partidului comunist din Israel. În centrul tîrgului s-au oprit mai multe limuzine de marca « Volga » de culoare neagră, din care au ieşit bărbaţi şi femei, binevoitori şi ne-au vorbit cine sunt. Pe atunci, în URSS, inclusiv şi în Moldova despre statul Israel se vorbea numai în culori negre : că este un stat fantomă, agresor etc...
-- Sunt minciuni scrintate, dragul meu amic, îmi zicea Sunic. Israelul este o ţară ca oricare. Va trece timpul şi tu o să înţelegi multe despre el...
În multe dintre zile Sunea ne aduna într-o gloată mare de elevi din clasa 8 şi mergeam împreună pe dealuri ca să instalăm prin copaci nişte antene, pentru a instala aparatul de radio.

Apoi, tot el ne învăţa meşteşugul fotografierii, deprinzîndu-ne unul cîte unul cum să ne purtăm cu aparatul de fotografiat, apoi cum se bobinează şi cum se developează pelicula.Ne ţineam roi de el, şi atunci cînd ne formasem într-o echipă de fotbal, el explicîndu-ne, că în afară de reguli generale ce le cunoşteam că şoară flăcăii satului pe teren, mai este şi multă tactică, strategie, el ne explica celelalte reguli de care se conduc arbitrii la întîlnirea echipelor mari pe stadioanele lumii...
La uşa laboratorului, mereu ne îmbulzeam cu toţii şi Sunic ne citea uneori din aventurile lui Şerloc Holms...Dacă maie era în buna dispoziţie ne chema alături de un schelet al omului şi ne explica cît de interesantă este medicina. Era pasionat de medicină, fiindcă în biroul lui erau o sumedenie de exponate cu diferite configuraţii ale corpului omenesc....
M-am întîlnit ultima oară în 1972, cînd se petrecea Olimpiada de vară la Munhen. Terorişrii împuşcase mişeleşte pe membrii delegaţiei sportive ai statului Israel. Era în doliu o lume întreagă. Numai presa noatră, precum îmi explica Sunea, nu prea dă mare importanţă acestui flagel...
-- Iat-aşa, amice! Uite, la ce poate ajunge o neglijenţă... Dar această tragedie se putea întîmppla cu orice delegaţie sportivă... Oare oficialii noştri nu-şi dau seama despre asta... Ce mîrşăvenie! Ce neghiobie! Oare cum se poate de trăit în această ţară, ce nu are suflet?! Nu se putea astîmpăra bunul meu prieten. Şi nici eu nu aveam prea multe argumente ca să-l pot consolida. Îmi părea rău de toate şi mă durea inima...
Aşa s-a întîmplat că el a devenit medic, peste ani. Îl întîlneam adeseori prin Teleneşti, cînd se întorcea de la învăţătura lui, în vacanţă, la părinţi şi-mi spunea că va veni timpul şi el o să ajungă să se scalde în apele Iordanului.Iar acolo, el va adera la asociaţia sportivă Maccabi, asigurîndu-mă cu toată încrederea că selecţionata naţională a statului Israel v-a deveni curînd finalista campionatului mondial de fotbal.Doar a rămas o singură formalitate ca UEFA să accepte ca sportivii izraelieni să participe în întîietatea sportivă în cadrul ţărilor europene. În scop de asigurarea securităţii generale. Iată, doar după aceia s-a vedea cît de puternici pot fi sportivii evrei...
După ce a plecat în Israel, Sunic îmi trimitea de-acolo scrisori şi fotografii în color. Mi se părea că prietenul meu a întinerit, şi părea frumos în costumul sportiv bogat, cu inscripţii impozante pe el. Peisajele din spatelşe lui muntoase ale Galilelei, precum şi feţele vesele ale compatrioţilor de-alături, creau o impresia plăcută. Am început să mă mîndresc, chiar să îl invidiez, cît de bine se trăieşte în occcident şi, cît de fericit este acel Sunic, necăjit de ieri. Numai că într-o zi a venit la mine o persoană, care s-a prezentat că este de la securitate. A luat fotografiile celea colorate şi mi-a spus c-au să fie de azi înainte la el. Aşa cere legea. Iar despre părerea lui, mi-aspus fără să clipească:
-- Nu este chiar aşa cum prezintă evreii ţara lor. Este o pură propagandă... În realitate ei se cer ,majoritatea înapoi, căci acolo nimeni nu-i aşteaptă cîini cu colaci în coadă...
Pe Sunic nu l-am văzut demult. Dar sper că ,deapărat o echipă de club sau chiar selecţionata Israelului să se molipsească de proorocirea lui Sunic Ţehman şi să devină o mare forţă fotbalistică măcar în Europa dacă nu chiar în lume...
-- Va veni el ziua cînd drapelul ţării noastre se va înălţa triumfător şi, se va declara că Israelul este campioană mondială la fotbal! Te asigur amice, că vom ajunge să trăim acele clipe pline de fericire pentru poporul evreu!

Sara Ţimmerman

La ea mergeam împreună cu mama. Era o femeie lată în şale, cu o faţă grasă,ochii mari, vii, nasul lung, coroiat, acvilin chiar, cu pomeţii ieşiţi, rotundă la chip, dar cu o voce vie, cristalină ca de fată mare. Avea deja mulţi ani, se mişca greu, spriginîndu-se în cîrjă şi, cînd ne vedea, ruga să venim aproape de ea, fiindcă auzea greu. Mama venea la ea şi atunci cînd

avea bucurie şi atunci cînd avea scîrbe. Trăia în mahalaua gloduroasă, pe drumul ce ducea spre Mihalaşa...În casele lor erau multe covoare vechi şi multe cărţi.Totdeauna mi-a rămas în amintire, că în tindă , la orice casă ardea primusul, fierbîndu-se ceva demîncare.Mătuşa Sara îndreptîndu-şi mergelele mari, galbene aranjate în jurul capului, îşi netezea cărarea de păr din moalele capului, descoperindu-şi o faţă ovală, senină, cu ochii mari, ce demonstra că a fost o domnişoară de o frumuseţe rară. Mama îşi spunea că au învăţat, în copilărie într-o clasă şi băieţii se chinuiau să o aibă de prietenă şi, Sara în anii ceia scria poezii şi, cînta frumos la armonicuţă... Acuma, pe chipul mătuşii Sara se aşternuseră mulţi ani, amestecată cu multe dureri şi retrăiri, încît o asculta răbdătoare pe mama, considerînd-o o veche şi blajină prietenă, îi netezea mamei părul pe creşted şi surîdea:
-- Veruţă ! Să nu crezi că mie mi-i uşor. Am fost şi la Vainştoc şi la Bleahman, medici parcă buni, dar mi-au spus că mai mult decît a da Dumnezeu n-am să trăiesc. Nici în bucurie nici în scîrbă. Îm,pacă-te şi tu cu ceiea ce este.
Mătuşa Sara producea o impresie plăcută asupra mamei, care se întorcea spre casă destul de liniştită şi împăcată. Tata cînd o vedea, de la poartă, simţea că a fost la prietenile ei evreice din Teleneşti şi o repezea cu vorba :
-- Se vede că te-ai jeluit de toate lor. O să fiu blestemat de rabin...
La noi în sat, cînd păcătuia cineva şi supăra pre vreun sătean, acela îl îngrozea, că va plăti slujbe rabinului, drept urmare va avea mult de pătimit. Mama, însă, pe alocuri neînţeleasă de tata mergea la ele să-şi amintească mai mult despre anii de copilărie şi anii de şcoală pe care dînsa le petrecuse împreună cu această femeie.
--Dar ce a păţit ea, făcea mama. În 1941 a scăpat ca prin urechile acului de la moarte. A scăpat-o nişte oameni de la Ineşti, care au ascuns-o în pod, într-un ştiubei cu pene. Apoi noaptea, au dus-o la Nistru,m au ajutat-o cu barca să treacă spre Butuceni, iar de acolo ea, a ajuns tocmai la Kazahstan...Mare durere a mai tras această femeie. Din cauza fricii ea s-a îmbolnăvit şi a îmbătrînit mai repede decît mine....Scîrba îl înfrînge mai tare pe om, decît vîntul, gerul şi arşiţa, luate la un loc....Omul moare de scîrbă mai repede decît secerat de gloanţe. Toată viaţa, din cauza scîrbei şi acelei scîrbe, nu am avut nici uşurare,nici linişte, dar numai zbucium, de parcă am fost şi sunt urmărită încontinuu.Doamne, fereşte !
Femeile adunate în pragul acelor case lungi, cu ferestre şi geamuri în şiraguri, ale caselor cu deregi, acoperite cu stuf, parcă nesfîrşite,, şi glumeau şi plîngeau despre nişte vremi sălbatece, pomenindu-i pe cei morţi în războiul trecut... Mama plîngea de rînd cu ele şi după ce se împărţea cu ele din toată durerea, înţelegeam că la un necaz acele femei nu sunt singure...
Mătuşa Sara apoi scotea pe periţelul cerdacului renumitele ei humantaşi şi cîte-o strachină cu beigîlî. Îmi plăceau nemaipomenit de mult acele bucate naţionale ale evreilor, precum zicea mama. Femeile, tot văzînd că îmi place mîncarea îmi mai aduceau, promiţîndu-mi că la întîlnirea viitoare, neapărat vor mai pregăti aceste bucate şi mă voi înfrupta, precum o făceau copilandrii sau nepoţii lor...
Cînd mama avea vreo durere ori că se certa cu tata, ori că se îmbolnîăvea mergeam la acele femei de pe drumul ce mergea spre Mihalaşa. Acele femei, de departe, văzînd-o se apropia, o înconjura şi toate o ascultau mai întîi cu multă răbdare, apoi, se uitau toate în direcţia mătuşii Sara, care pînă la urmă se pune pe poveţe.
-- Nu ştiu cum se întîmplă îmi zicea mama ducîndu-mă de mînuţă, atunci cînd ne întorcream spre casă, dar e deajuns să vin aici, să stau cu femeile acestrea de vorbă şi parcă mi-i uşor pe inimă, pardcă, mă face mai blajină, mai liniştită…
Şi eu mă bucuram împreună cu mama, cu florile, ierburile înalte ale drumului şerpuitor din ponoare, şi ne întorceam acasă veseli, înaripaţi de dornici ca mîine să avem o zi mai luminoasă şi o dorinţă cît mai mare faţă de viaţă…

Esfira Goldman
În clasa IX , fiiund la şcoala internat, am fost siliţi cu toţii să mergem la cor. Adunaţi grămadă, fete şi băieţi, un oarecare Botezatu se ocupa cu noi, tot muncindu-ne să învăţăm pe de rost un cîntec în limba rusă despre zborul hulubaşilor păcii. Tîrgoveţii, aşa le spuneam, copiilor orăşeni, cunoşteau bine limba rusă, iar noi de pe la sate, superficial.Eu am pus ochiul pe o fetişcană cu ochii negri ca tăciunele, cu părul scurt şi creţ, care cînd mă vedea zîmbea feeric, cutremurîndu-mă- Eram încă mic de a răspunde sentimentelor , dar îmi plăcea să-i admir privirile, ţinuta şi felul ei de a se comporta în faţa mea.Esfira parcă era un top model de azi. Se îmbrăca în multe haine frumoase şi era fermecătoare , foarte elegantă şi curăţică. Coafurile ei trezeau mare vîlvă printre colegile noastre, chir printre fetele , domnişoarele din tîrg.
Odată, cînd am fost chemat să cîntăm la un mort, s-a dovedit că era mama ei.Adică murise mama ei şi, copiliţa izbucnea în lacrimi şi strigăte deznădăjduite, frîngînd inima de jale tuturor celora adunaţi la poarta mortului.
Peste o primăvară, aveam să dăm concert la scena din pădurea Budăilor şi mie îmi lipsea Sabina. Ea abandonase corul şi, îmbrăcată în rochie neagră, stătea în faţa scenei cu ochii mari, de o frumuseţe uimitoare în marea ei tristeţe.
De la o vreme observasem că ea prefera să iasă mai în sus de stadionul şcolii, şi să deseneze pe un şevalet peisaje. Peisagele ei mi se păreau destul de mîhnite şi triste.Dînsa îmi spunea convingător că peisajele de pe tabloul Gocondei, se aseamănă în mare parte cu acele din jurul Teleneştilor şi al Ineştilor.
-- Nu poate fi aşa,. Rteproşam eu. Aici, pe tablou doar se vede un rîu. La noi nu este un rîu...
-- Ce vorbeşti, amice? se mira Esfira. Dar Ciulucul ?
--Păi, el e o gîrlă puturoasă. Apa lui nu este albastră ca pe tabloul Goconei.
-- Nu ai dreptate, zicea dînsa gînditoare. Ia aminte. Mona Lisa , din orice parte nu ai privio, ea te priveşte pe tine... Iar rîul, îl facel albastru. Doar unite cîte culori am. Măiestria este doar să le poţi alege. În aceasta constă măiestria, dragul meu Boris...
Oricît de mult nu m-am străduit s-o văd veselă, ea nu şi-a revenit parcă pentru o veşnicie...Stăteam uneori în campania ei şi nu puteam auzi o vorbă. Era atît de concentrată şi atăt de minuţioasă în lucrările ei.Alteori mă aşeza în faţa ei, chipurile să mă picteze, dar cînd mă apropiam de şevaletul ei, vedeam nişte frunze căzătoare, un cer albastru şi un hău peisagist, care amintrea văgăuna unde odihnea mama ei, în cimitir…Părinţii mă puneau să muncesc la cîmp, sau să pasc vaca în Ponoatrele de asupra Teleneştilor. Ea, mă invită odată la ea acsă, şi m-a aşezat pe o bancă din preajma ei, ca să ascuilt cum dînsa cînta la pian. Cu o graţie deosebită, în acea zi însorită, în verandă, Sdabina îşi purta pasionată degetele ei sprintene pe clapele pianului, înterpretînd Sonata lunii. Am, încrmenit în faţa ei, mirîndu-mă cum de axcel lăstărel de fată, este în stare atît de convingător să cînte la pianul negru cu clapele de fildeş, care stătea în clasa noastră de meditaţie de la Teleneşti...Într-o zi, cînd peste orăşel coborîse ploile cerului, ea mă chemă în sala cea mare şi pustie şi mi-a spus că este încîntată de nuvela despre Ghiceardi, şi Bethoven, în urma dragostei căreia , s-a născut Sonata lunii. Avînd un caiet de note înaintea ei, pe pupirtru, ea m-a fermecat prin melodia acea de paradis, întrebînd dacă mi-a plăct. Eram încîntat, fericit. Ochişorii ei scînteietori, melşancolici, plinî de o umbrîă a durerii, legate de pierderea mamei, Ea mă lăsă iarăşi cu multiplele mele sentimente neîmplinite. Vroiam doar ca ea să fie mereu, mereu alături , să îmi povestească filele despre o dragoste mare, dintre un compozitor surd, rom,antic şi o fată orbitor de frumoasă. Acasă, am venit. Înfloreau vişinii,. Iar de-asupra ramurilor,. De pe chiscul Lipăgăului se ridica triumfătoare luna. Satul era acoperit de o feerie nocturnă, cu un miros de umezeală, de pămîntul reavăn, de flori, cînd albinile plecaseră obosite la culcare. Iar « Sonata lunii » plutea în auzul meu, în imaginea mea, orientată undeva în vîltorarea istoriei,

unde stătea pe o bancă într-un parc din Germania un compozitor surd şi o dmnişoară ce avea, în conştiinţa mea, chipul Ei...
După încheierea şcolii fata deveni vînzătoare la magazinul de cărţi din centrul Teleneştilor, lucînd împreună cu o mătuşă de a ei.Mergînd de fiecatre oară la magazini, ea mă duce pe la stilajurile cărţilor deficitare şi-mi spunea că are rezervat şi pentru mine un exemoplar.Mă bucura nespus..Ea, mereu îmi spunea, cînd mă vedea drept cumpărător, cîte cărţi au tainele. Mamă dragă ! ea era o cititoare pasionată şi eu o asiguram cu tot dinadinsul că va veni timpul cînd în biblioteca ei o să fie aşezate pe rafturi şi cărţile scrise de mine. Iaca va fi o mîndrie pentru mine pentru ca ochişorii ei simpatici să plutească peste frazele, expresiile formeulate de mine, care, în mod indirect vor fi scrise fiind cu gîndul îndreptat la dînsa.
Apoi Sabina dispăru din Teleneşti. De la o vrme, la începutul anilor 70 evreii plecau masiv din Teleneşti, peste hotare, parcă pe ascuns, pe neaşteptate, uneori fără a-şi lua rămas de la cei care-i cunoştea şi-i iubea,fără ca cineva să se aştepte la aşa ceva, Lucrul care nu mi-a plăcut niciodată. Doar la moldoveni este obişnuit, ca la o despărţire de acest fel să se facă o mare petrecere, cu lacrimi , muzică şi multe bucate, băutură…
Sabina , cînd deveni matură s-a căsătorit cu un moldovean din Teleneşti. Era mîndră cînd mă întîlnea, zicîndu-mi că e o mare fericirea să ai parte în viaţă de o iubire adevărată, aşa cum şi-a dorit-o. Soţul ei, era un fost marinar, cult şi înţelept, care o plimba mereu pe lanurile din juruil Teleneştilor cu motocicleta în ataş.Era agronom. Ea, de asemenea învăţase de pedagog şi preda la elevii din Ineşti limba rusă.
Fira Zislis
Preferam să mănînc bomboane şi îngheţată. La chioşcul din marginea Teleneştilor, din preajma casei lui Grişa Bitco, unde tata repara mereu încălcămintea, vînzătoare era o femeie robustă, roşie la faţă, cu multe mergele în jurul gîtului, cîruia toţi îi zicea Fira Zislis. Era o femeie de importanţă locală şi, cînd ne vedea pe cei de la Ineşţti, imediat ne chema ca să-i ajutăm cîte ceva la deridicat, de adus în ordine lăzile, sticlele goale şi, dînsa ne servea mai apoi cu dulciuri şi ,multă îngheţată Avea braţele scurte dar puternice, cu o bărbie rumenă, şi ochii c-am bulbucaţi, dar cînd ne vedea pe noi, îi migea cu atîta blîndeţe şi bunătate... « Dugheana » cum obişnuiau să-i zică oamenii din jur, se afla şi în preajma stadionului...Seara venea la ea un flcău, care o lua pe rama dinainte a bicicletei şi pleca cu dînsa la plimbare. Ea apoi, ne aduna pe mai mulţi copii, mergeam în ponoare să adunăm mănbunche de negară, pe care le aduceam la Movilă, un gorgan din marginea Ineştilor, la un loc unde nu însemna parcă nimic. Ea ne ruga să adunăm acolo buchetele de negară şi multă vreme urmărea cu ochii străpunşi de tristeţe zarea...
În timpul războiului trecut, pe acel loc au fost împuşcaţi şi îngropaţi sute de evrei din Teleneşti. Duzpă sfîrşirea războiului, cei întorşi la baştină, au deshuimat osemintele victimilor teroarei, le-au îngropat într-un mormînt comun la cimitirul din marginea Mîndreştilor. Dar, pe acel loc, unde se petrecuse execuţia oamenilor nevinovaţi, autorităţile fpăcuse gunoiştea tîrgului. Ciulucul îşi mîna apele lenoase, puturoase în tăcere.Şi numai Fira Zislis, ne povestea că în acel loc a fost împuşcată bunica, bunicul,mătuşa şi cei patru verişori, care n-au izbutit să se evachieze din tîrg.
-- Semnele distinctive se pun şi în locul unde omul şi-a găsit moartea, zicea Fira . Pe lîngă semenele care se pun al căpătîiul osemintelor. Dar ea lăsa negara să se vînturie şi nouă ni se părea că în unduirea serii, parcă se deprindeau spre durerile cerului înstelat lacrimi argintii, pline de durere şi necaz. Cît voi trăi am să mă zbat ca memoria despre moşii, strămoşii mei ce au murit pe-aceste meleaguri să rămînă memoprie şi, învăţătură pentru toate neamurile ce vor veni din urma noastră...
În apropiere Teleneştiul îşi avea rumoarea sa... Nimeni nu ştia cînd se întorcea Fira spre casă. În cele din urmă venea flăcăul cu bicicleta după ea...Ea era foarte fericită şi independentă la

chip , precum era vîntul ce se domolea mereu cu gingăşie peste dealurile pitoreşti ale micului şi romanticului cuib al copilăriei noastre.

Ghita Morghenştein

Soţul lui Ghita Morghenştein muri în drum cînd se evacua spre Kazahstan în războiul trecut. Revenită la Teleneşti vădană locuia într-o casă de la marginea Teleneştilor, printre gospodăriile scunde ale lipovenilor bărboşi. Avea o familie numeroasă, şi la toată nevoia ei ţinea în ograda mare, acoperită cu iarbă de troscot, fără gard şi poartă o căruţă, o bistarcă lungă, la care înhăma o gloabă şi pornea prin satele din jurca să adune terfe. Ghita, în fiecare an are cîte un soţ nou, de la care năştea cîte un copil.
-- Eu am şi de la moldoveni şi de la ruşi şi de la lipoveni şi de la toţi, că-s bună la inimă,zicea dînsa. Numai de la ţigani nu vreau să am…Şi pe toţi trebuie de hrănit…
Copii avea vreo şase : fete şi băieţi. Care mai smolit, care bălan, care roşcat. Niciunul nu semăna între ei. Numai fata cea mai mare, parcă arăduia cu Ghita din tinereţe. Purta ca şi mamă-sa păr lung, împletit în două cosiţe. Aşezată pe loitra căruţei, mergeau din sat în sat şi seara reveneau acasă, toţi pe un morman de terfe, ca să le predea la baza de comerţ a lui Ioină Mariamis.Acela, probabil, că nu totdeauna îi plătea cum se cuvine că ea stîrnea un tărăboi, de se scula în picioatre tot tîrgul. Toţi ştiau că nu trebuie să-ţi pui mintea cu Ghita. În serile de sîmbătă toţi evreii din Teleneşti, în şiraguri, de la mic la mare ieşeau la plimbare. Ghita, la fel ieşea cu copiii ei şi erau cei mai cîntăreţi, cei mai gălăgioşi.
-- Parcă n-ar avea de ce să se bucure, ziceau unii strîngînd a nedimerire din umere,Dar ei sunt cei mai veseli din oraş.
Veselia lor se schimba adeseori cu cîte o sfădălaie de mare anvergură, încît ţi se părea cî se face în acea ogradă moarte de om. Dar, în realitate era pur şi simplu clarificare de situaţie.În centrul tuturor certurilor stătea Ghita, co o jordie îmn mînă şi-i strunea pe fiecare din copii ei ca să lucreze şi să nu aibă în viitor un trai atît de greu şi anevoios ca şi dînsa. Copii stăteau ca muzicanţii ce ţin pupitrele înainte cu note. Citeau toţi, pînă la unul, apoi dînsa cerea de la ei ca să le povesteascăcele ce se scriau în cărţi şi dînsa rămînea la fel de încîntată cîtă înţelepciune au cărţile… Cînd era vorba de a merge prin sate la strîns terfe, dînsa îi îmbrăca pe toţi, asemănîndu-se toţi ca tărtăcuţele, colorate ca puişorii de potîrniche şi era mai mare dragul să-i vezi, la întoarcere. Stăteau toţi urcaţi sus pe mormanul de terfe, bucuroşi că au adus de prin sate. Mai ales că ei meergeau spre satele noastre sîmbăta, iar în această zi, gospodinele coceau vărzare, colaci şi pîne, şi, precum este obiceiul la moldoveni să dea de pomană, ei veneau fericiţi şi bucuroşi de darurile primite. Nu trăia Ghita nici sărac, dar nici bogat. Dînsa vroia doar ca copii ei, cîţi îi avea, să nu aibă soarta ei, şi să fie cunoscători de carte.Nu accepta daruri de la cei mai înstăriţi ai Teleneştilor, care se părea că din cauza moralităţii, parcă o ocolea. Dînsa vrouia totul să facă singură. Adeseori, avea o vorbă : « pentru plăcerti trebuie să mă răsplătesc... »
-- Cîndva noi o să rămînem în memoria copiilor noştri doar nişte umbre., spunea dînsa. Acuma mi-i interesant ce se spune în cărţi... Sunt încă tînără , doresc toate plăcerile pămîntului. Îmi plac bărbaţii, iar eu nu le plat pînă la urmă. Ei mă iubesc, îmi lasă amintire cîte un copil şi mă părăsesc. Ce pot face eu mai mult în viaţa asta, zicea dînsa lăsînd necăjită mîinile în jos parcă a disperare...
Nu ştiu cînd şi unde a dispărut casa Ghitei. Pe acel loc s-a construit Casa fericirii, şi moldovenii făceau nunţţile şi, celelalte ceremonii. Probabil că lui Ghita i-o fi dat apartament, i-o fi îmbunătăţit şi indemnizaţiile. Cert este că , fiind copil, nu mai averam prilejul s-o văd, pe dîmnsa şi copii. Şi din acea clipă Teleneştii părea că au devenit mai săraci şi mai pustii, îşi pierduse coloritul adevărat ce se cuvenea să-l aibă în conştiinţa mea formată de copil, un tîrg, sau centru raional...Ceva ceva se ştzerse din viaţa noastră din tîrg şi eu la fel aveam un lips cu

privire la aceste plăceri cotidiene. Cînd veneam la Teleneşti nu mai vedeam casa, ograda ei mare, cu acea căruţă, la care mereu stăteau să mănînce din opalcă amîndoi caii : unul şarg, slab şi ţintat în frunte, iar celălalt alb, cu o coadă şi o coamă bogată, fluturîndă în vînt...Dar oamenii cum apărea undeva vreun talmeş-balmeş zicea, cu multăp pricepere :
-- De ce te-ai răţoit, de parcă eşti de la de la Haia lui Iţic. Nu fi ca ea, căci touna o să ajungi nu la bine....

Golda Gorodeţki

-- Ascultaţi-mă pe mine, căci ceia ce o să vă spun eu totul este drept şi adevărat ! zicea întruna economista colhozului Era o femeie josuţă, cu ochii mici, jucăuşi, ageri şi avea o extraordinară asemănare cu mama.Ea după o zi grea de muncă, venea cîte-odată pe la noi, ca să se plăngă : Muncesc ca o nebună toată ziua şi nicidecum nu găsesc tei de curmei, ca să le fac ceva cîştig oamenilor. Tovarăşii fac aşa, ca oamenii de la pămînt că nu primească mai nimica...
De vreo cîteva ori mergea zvonul prin Ineşti că economista Golda a fost supusă arestului, cercetărilor pentru abuz de serciu şi delapidări.Unii, mai înclinaţi spre bîrfe, afirmau cu toată certitudinea, că economista, fiind în cîrdăşie cu spionii din America şi Anglia, a fost prinsă în flagrant tocmai la dealul Molnicului, lîngă o scărtă de paie, cu mari documente la ea. Nimeni nu explica ce fel de acte ce fel de obiecte secrete se ascund la poalele codrilor Budîăilor, fapt era că Golda lipsea de la serviociu în ultima vreme… Abea, în preajma ernii, cînd ţăranii de la Ineşti aveau de primit leafa pentru un an întreg, au prins a se îmbulzi la brigadă, lîngă ghişeul casierіţei. Spre surprinderea tuturora au văzut-o pe spioanca de ieri, Golda Gorodeţki. Femeia avea o geantă cafenie, burduşită cu bancnote. Era severă, iar sub ochi se observau cearcăne, paloare de boală. Lumea din Ineşti au primit banii toţi : care era foarte mulţumit, care era foarte supărat de cele cîte a primit. Toţi o lăudau şi cineva o condamna pe Golda. Numai femeia îi urmărea pe toţi cu ochii chinuiţi şi zicea arareori :
-- Doamne… Cît de mult îmi pare rău de bieţii oameni. Adevăraţi robi. Muncesc un an întreg, dar primesc atăt de puţin. Foarte puţin primesc, toţi ca unul…
Golda era slăvită la acea oră, că merge cu regularitate la curorturi pentru a-şi întrema sănătatea, iar în tîrg se bîrfea : cine merge lşa curort, neapărat este ... curvă. Femeia, însă, de fiecare dată cînd mergea încolo, revenea acasă doar cu o sumedfenie de impresie, mărturisind întruna despre oameni diferiţi şi interesanţi, prin mărturisirea lor despre locurile de unde au venit. Despre Murmansk, Kamceatka, Vladivostoc, Tbilisi, Tallin, Kiev...
Peste cîtăva vreme, încă nu se potoliseră bîrfele cu privire la spionomania femeii, dar într-o zi, Ineştii au fost surprinşi de noutatea lugubră.La numai 40 de ani Golda Gorodeţki s-a îămbolnăvit de cancer şi muri într-o zi de primăvară, cînd peste Teleneşti ningea întruna cu petale de vişin.Îi rămîsese o fiică ce umbla la şcoală, cu o gîţă mare,bogată... Era o zi atăt de frumoasă, cu un eveniment atît de trist !

Mihail Isaacovici Homschii

El a fost mulţi ani preşedintele colholului în numele lui « Gheorghe Dimitrov » din localitatea noastră. Un bărbat chel, cu ochii mari, deştepţi, avea o vădită asemănănare cu clasicul literaturii noastre Vasile Alecsandri.
-- Femeilor bine făceţi că vă odihniţi. Trebuie să vă întăriţi, s-adunaţi la puteri căci dacă nu veţi avea voi grijă de sănătate, atunci cine o să aibă ?...
El se pricepea foarte bine în agricultură. Şi în creşterea animalelor. Şi în viaţa culturală. Din brigadiri şi zvenevoi, făcuse un cor de se slăvea în toate împrejurimile. Dar ce orchestră avea

colhozul nostru ! Pare-mi-se că absolvise Academia agricolă de la Kiev. DE la o vreme el devenise bolnav ştţi a fost internat la spital. A stat acolo vreo jumătate de an, pînă a revenit din nou la cîrmuirea colhozului. El vorbea clar româneşte. Cînd s-au împlinit 18 ani de la înfiinţarea colhozului, el a afăcut o masă mare la clubul din mijlocul satului, invitînd petoţi doritorii. S-a petrecut o sindrofie faimoasă, încît toată lumea a simţit că mai poate să se bucure şi de roadele muncii sale, ca la o nuntă.Pe gratis! A participat şi Mihail Isaacovici, care , la un moment dat a început să cînte de rînd cu oamenii satului acele cîntece populare la acea vreme.Ţin minte cuvintele, care le învăţase şi el, probabil, la liceul din tinereţe şi cînta cu deosebită plăcere...
-- Colo-n vale, la fîntînă
Două fete spală lînă...
O mare problemă avea dînsul cu cei care furau la colhoz pe dealul mare. Miliţianul (poliţistul) Harea îi prindea cu genţile, traistele pline şi acela era pornit deseori pentru a-i da în judecată, dar preşedintele, făcea semn ca să lase pe seama lui şi-i citea morală , după care-l trimitea spre casă, cu traista plină. Nu ştiu cum se întîmpla, dar oamenii se temeau mai mult de Homski, decît de miliţianul de sector...
Oamenii de la Ineşti îl iubeau pe Mihail Isaacovici. Ascultau de sfaturile lui. Toate necazurile după ce le treceau pe la diferite instanţe, ajungînd la el, neapărat erau rezolvate de către preşedintele artelului agricol, precum prefera el să numească denumirea de « kolhoz »… Ceia ce nu-i plăcea lui erau cei ce amăgeau. Adeseori îl auzeam cum zicea referindu-se la vînzătorii de la “ Hozmag” (magazinul de uz casnic) din centrul orăşelului, zicîndu-i “ Hoţmag”.
Mihail Isaacovici adunase în conducerea cîrmuirii nişte specialişti de elită cu familii de Caplan,Mariamis,Iozic, Fagher cu şcoală veche de agronom şi zootehnicieni, ce se pricepeau minunat în agricultură, cu ajutorul cărora făceau roade minunate în gospodăria noastră, făcînd-o înaintată în toată conducerea raională…Dar preşedintele avea o atitudine frumoasă faţă de toată lumea, indiferent că era nacealnic, că era om de rînd. Adeseori el se oprea în mijlocul drumului, de era duminică sau zi lucrătoare şi stătea cît trebuia cu oamenii de vorbă. Le asculta păsurile, le alina prin vorbe durerile, necazurile…
S-a apucat odată să arate cum se plivesc planetele, a apucat hotărît sapa şi a tras o postată, apoi, dînd întîmplare, a tăiat un popuşoi tinerel, înţepenind cu sapa în mînă, înintea femeii. Femeia şi-a aplecat fruntea fiindu-i parcă şi ei incomod, de acţiunea tovarăşuluii preşedinte, dar Homski, ieşind din situaţie, i-a spus:
-- Apoi, oameni fără de păcate nu sunt pe lumea asta, draga mea...
Mihail Isaacovici, lăsa o impresie deosebită pentru mine, deoarece un evreu să se ocupe cu agricultura era ceva neobişnuit , chiar şi la acele zile. La noi în sat este şi un loc, unde pînă mai ieri era un masiv acoperit cu vii elitare şi se numeşte „la Grişman”, fapt, ce pînă la război fusese un boier ce se ocupa de viticultură...Dar în persoana lui am înţeles cîte talente poate avea acest popor, în diferite domenii, deoarece Mihail Isaacovici avea cunoştinţe de cauzăîn agronomie, viticultură, horticultură, zootehnie, dar cel mai iomportzant...în omenie. Teleneştii era un tîrg cu o diasporă puternică de evrei , dar el, cu discipolii lui, formau o castă de agricultori, robi ai pămîntului, cum se obişnuia să se spună atunci...Dar lucrul ce îl îndeplineau era făcut cu bunăvoinţă, multă înţelepciune şi curaj. Pentru asta îl am ca amintire şi el, niciodată nu a rămas undeva orfan de amintirea mea din copilărie, deoarece am fost alături de mulţi evrei, specialişti de elită în domeniul gospodăriei săteşti.Erau veterinari, agronomi, ingineri-mecanici.În echipa lui Homschii a fost un inginer cu numele de familie Caplan, un bărbat foarte deştept, chel, care a gestionat construirea unui complex enorm de creşterea porcinelor din dealul Teleneştilor . Acest Caplan uimea lumea, prin capacitatea lui de muncă. Nimeni nu ştia cînd dormea acel om. Mereu era printre muncitori, citind întruna proeictele , dînd indicaţii şi fără de el nu se făcea nimica. Nu-l încurca nici preşedintele

colhozului, dîndu-i voie să ducă lucrările aşa cum se cuvenea. Şi iată că sosi clipa, cînd complexul a fost dat în expluatare. Televiziunea, ziarul „Pravda” de la Moscova trîmbiţau despre farmecul acelei enorme crescătorii, unde porcii sunt hrăniţi după o tehnologie avansată, din baliga lor se fabrică nutreţuri combinate, care li se dă ca mîncare şi toată această supraveghere se face prin intermediul televizorului intern. Toţi vorbeau că lui Caplan o să-i confere titlul de Erou al Muncii socialiste. Dar trecea timpul şi acest lucru nu se întîmpla şi atunci cineva din sătenii noştri s-a exprimat că nu are loc această conferire, deoarece Caplan este... evreu, iar Kremlinul, nu prea are grijă de ei... În acea primăvară inginerul Caplan s-a prezentat la lucru, a glumit cu muncitorii, chiar a mers pe la tîrlele porcinelor, cu mîinile la spate, şuierînd, precum îi era feleşagul şi, dintr-odată s-a poticnit şi a căzut secerat la pămînt. Cînd s-au apropiat oamenii de-acolo de el, inginerul Caplan deja era mort, în rezultatul unui atac de cord...
Mihail Isaacovici a avut foarte mari emoţii din această cauză şi, forte curînd a plecat şi el la Kiev, ca să îşi facă operaţie chirurgicală la cap. Cînd s-a întors acasă, povesteas lui tata cum a decurs această operaţie supercvomplicată şi cum el a scăpat cu viaţă şi a revenit la munca cea de puşcărie a colhozului.
De la o vreme Partidul comunist a început o campanie frumoasă, care consta ca fiecare colhoz să pregătească numere culturale şi să participe în toată seriozitatea la festivaluri raionale şi republicane. La club seară de seară, specialiştii de frunte ale colhozului, toate fetele tinere de la cîrmuire umblau la cor. Era o grupă de dansatori, dar şi o fanfară, care întrunea cei mai iscusiţi muzicanţi din Ineşti, Teleneşti, Mihalaşa. Era o pregătire nemaipomeniotă şi, la festivalul raional au obţinut primul loc. Colhozul, unde mergea, lua cu ei într-o maşină găini fripte, ouă ferte, brînză de oi pîine de casă, cît roata de la căruţă şi, desigur un butoi cu vin din cel mai bun. După concert se adunau toţi artiştii amatori şi făceau op masă şi o veselie. Mihail Isaacovici era sufletul tuturor întrunirilor şi, participa şi el la cor cu vocea lui, frumoasă de tenor... În comportarea lui, se observa o nuaţă de om înţelept şi inteligent, care cu multă chibzuinţă şi răbdare era atent, faţă de ţăranii noştri necăjiţi, simpli. Oamenii îl iubeau şi se socoteau cu el, fiind deopotrivă parcă un ţăran evreu din talpă cu marea grijă de a creşte şi dea da la timp pînea la stat.

David Mendeleevici

Era un bărbat slăbuţ, cu un păr bogat. Muzicant de excepţie, dirijor la casa pionerilor. Avea o ciudată asemănare la înfăţişare cu Gheorghe Asachi.De la Ineşti, într-o iarnă am pornit puhoi, să învăţăm muzica la el. Ne-a ascultat pe toţi la auzul muzical, propunîndu-ne ca să repetăm bocăneala lui pe o tinichiea. Aprobîndu-ne pe toţi, ne-a ţinut o lecţie de muzică, auzind de la el numele lui betoven, Şubert, Puccini… De la el am auzit că toată lumea este o muzică: sunetul ploii,căderea frunzelor, tunetul, trăsnetul, chiar şi…huruitul camioanelor. Totul este muzică. Această informaţie ne-a uimit cumplit pe toţi…Muzicantul semăna leit cu un compozitor de opere , care mereu păşea gînditor, meditativ prin centrul tîrgului. Ne întîlnea prieteneşte şi, niciodată n-am observat în lumina oachilor lui decît dragoste de om, de muzică.În mînile lui cînta orice instrument: viara, fluierul, ţîmbalul, naiul…El prefera ca pereţii din coridor să fie împodobiţi cu portrete ale compozitorilor şi ale reproducţiilor din pictorii peredvijnicilor.: Levitan, Vasneţov, Şîşkin…Suricov,Kramscoi. El dorea să îmbine culorile şi muzica.
-- Să preţuiţi muzica şi culorile, ne îndemna dînsul. Să fiţi apreciatori ai frumosului… El mergea zilnic ca şi noi pe lîngă gunoiştea fumegîndă a oraşelului şi după ce trecea pe lîngă această întreprindere de salubrizare, ne cobora pe toţi într-o lume a frumosului…
Curînd din puhoiul cel de ineşteni au rămas doar vreo cîţiva, printre casre eram şi eu. Mergeam la el ca să ascult , în zilele de iarnă, lecţiile de muzică, de la care aflam biografia

mitologică şi mirifică ale compozitorilor din secolul XIX, convingîndu-ne că un om de geniu poate să fie aşa numai dacă are o biografie bogată, întortocheată…Muzica şi culorile.Ne-a vorbit şi de Ciorlionis. Pronunţam anevoios acest nume. Uneori el ne aduna în jurul lui şi ne citea cîte un vers plăcut din creaţia lui Bayron, Şiller, Haine,Garsia Lorca, Omar Haiam, Şolom Aleiheim…nume ce le-am aflat hăt departe, peste cîţiva ani, cînd m-am pomenit în clasa şcolii medii, la profesorul Beniamin Kogan. Ne plăcea cum dînsul pronunţă cuvintele într-o română impecabilă, perfectă, cu intonaţie. Nu m-am interesat niciodată ce fel de studii a avut acest minunat om, dar era o adevărată personalitate enciclopedică, ce ne îndemna întruna de a îmbrăţişa frumosul, sublimul şi toate cele plăcute din viaţa unui om deştept…Adeseori îl întîlneam pe David Mendeleevici plimbîndu-se în preajma stadionului în compania prietenilor lui: doi cîini koker spaniel roşcaţi dar cu urechile şi boturile albe. Mai avea şi un motănaş siamez care-l purta pe spate, mereu mîngîindu-i blana...
El a fost unul dintre primii care a emigrat. Peste cîţiva ani, sora mi-a arătat o fotografie color primită de o prietenă de a ei de la Ierusalim. Pe un covor, cu multe fructe exotice în jurul lui, cu opărul vopsit era David mendeleevici. Se propaga cît de îmbelşşugată este viaţa în occident. Deşi în ochuii lui era tristeţe şi nostagie după tîrgul Teleneşti, după noi, după viaţa lui toată catre deşi el plecase, rămîsese toată aici…Cu noi, alături, în sufletul nostru, care nu mai avea ce să ia mai bun de la acele vremuri de răstrişte.Eram gata să încruţişez pumnii cu toată lumea, ca să pot apăra acei oameni ai istoriei mele şi vroiam că ei să fie cît mai mult pe făgaşul biografiei mele, pentru a rămîna în vîltoarea timpului, ca ei să fie de folos nu numai mie ci şi copiilor mei. Şi azi pot să confirm cu toată certitudinea, că oamenii de factura acelei înţelepciuni, adeseori foarte neînţeleşi şi neapreciaţi, poate ignoraţi definitiv, ne lipsesc şi, prin comemorarea mea, eu îi văd , măcar în memoria mea scundă, aduşţui la vatra unde ei au văzut lumina zilei şi-au petrecut primii ani luminoşi ai vieţii.Iar în amintirile mele vagi picură, picură,picură amintirea despre acele vremi îndepărtate ce aveam fericitul prilej să mă aflu printre acei oameni...
De la el auzeam pentru prima oară că există genurile de dans ca Suita, Menuietul, Gavota, Contradansul, Polca , Mazurca,Poloneza, Kracoveacul, Valsul, că există compozitori ale acestor genuri ca Şopen., Ştrauss, Bizze, Hidn, Mozzart... Şi-apoi tot de la el am aflat că există şi genuri vocale ca Forma de lid, Imnul, Balada, Vocakliza, Recitativul, Aria,, Arieta, Ariozo, Cavatina de Gluc...
Favel Fagher
Prin ploaie, ger sau vînt, chiar dacă drumurile se desfundau de la Teleneşti, zilnic, în afară zilei de luni cu o motocicletă neagră cu ataş venea la Ineasca avînd toate mecanismele şi casetele necesare ca să ne arate kino la clubul din Fundătură. Favel, un bărbat înalt, cu părul creţ, roşcat, cu faţa lunguiaţă, nasul lung, ascuţit, ochii mici şi sclipitori, mereu îmbrăcat într-un impermiabil cu poalele lungi, din piele neagră, avînd obiceiul să şuiere melodii vesele. Avea mîinile cu degete subţiri, care după ce stăteau înţepenite pe ghidonul motocicletei, după ce descărca aparatura pe scena largă, pustie şi rece a clubului, prindea să trebăluiască. Ficsa aparatul de proiectare pe un vîrstac de lemnăruie vechi şi, pînă a porni mecanismul cu bîzîitul strident, chema droaia de copii care stăteam cu privirile curioase în uşa de la intrare şi ne spunea:
-- E un film despre război! Să fiţi cuminţi c-o să vedeţi ruşii atacă şi fug nemnţii de la de le scapără călcîiele, şi după ce ne urmărea cu ochii lui şmecheri, ne prevenea: să nu strigaţi, să nu bateţi din palme, sau să tropăiţi din picioare, c-o să se năruie podul în capul vostru. Dacă vine comisia şi vede toate daunele, o să mă dea afară de la serviciu...
Stăteam nemişcaţi, plini de emoţii, urmărind la ecran cum ruşii, trecînd prin chinuri îngrozitoare, în cele din urmă, se răzbunau pe nemţi, punîndu-i pe-aceia să fugă, părăsind tranşeiele, tancurile, tunurile şi toate celea dobîndite pînă la acele momente. Ne părea bine, fireşte şi eram entuziasmaţi despre eroismul ruşilor şi laşitatea nemţilor , iar cînd se termina

epizodul peliculei ce o demonstra de probă la ecran, pregătindu-se pentru seansul de seară, cînd vor veni gospodari, flăcăi şi fete mari să vadă filmul integral, Favel, în tăcerea potolită, zicea cu voce stinsă, puţin oftînd:
-- Că multe minciuni mai toarnă sovieticii, mămulică dragă!
Nu încercam să polemizăm cele nepricepute de noi, căci Favel Fagher, cerea să părăsim sala pentru ca să ne spună că ne aşteaptă mîine cînd ne va dem,onstra epusodul altui film şi mai interesant. Noi, majoritatea nu aveam răbdare, astîmpărul şi seara, ne prezentam în jurul clubului, sperînd că vom nimeri cumva înăuntru să putem vedea tot filmul cu pricina, unde ruşii atacă, iar nemţii părăsesc în goană cîmpul de luptă. Favel Fagher, pe lîngă faptul că trebuia să aducă aparatura în ordine, să o monteze, să demonstreze filmul, mai avea funcţia de vînzător de bilete şi de casier. După ce intra lumea înghesuită în încăperea clubului, vindea bilete spectatorilor şi apoi pornea să ruleze filmul la ecran. Cele cîteva ore cît demonstra filmul, el stătea la uşa clubului cu biletele,încasînd bani de la cei ce doreau să intre în sala plină de zăpuşală. Noi, copiii, ce nu preferam să stăm acasă sau să dormim, ne roteam în jurul casei de cultură, în speranţa, ca să întîlnim vreo rudă bănoasă, care ar achita costul filmului şi ne-ar permite să vedem ceea ce aveau dreptul să vadă integral doar maturii. Mecnicul de cinema nu avea voie să ne permită nouă minorilor la seansul de noapte, sau să ne dea voie de a viziona filmul pe gratis. Adeseori, în toiul demonstrării filmului, de la raion soseau membrii unei comisii şi-l controlau pe Favel. Era o situaţie complicată pentru el, căci ne iubea şi vroia şi noi să rămînem mulţumiţi. Uneori, pe la miojlocul seansului văzîndu-ne înghesuiţi pe după colţul casei de filme, ne chema pe secret, cîte pe unul şi, strecurîndu-ne înăuntru ca pe cîrlani la strungă, ne dădea voie să privim filmul pe gratis. Ne prevenea: dacă va veni comisia, să ne ascundem sub scaune, căci aminterlea, va avea neplăceri....
În unele din zile, ne aduna în jurul lui să ne povestească multe din cele văzute în pustiul Karacum, unde a fost evacuat, împreună cu familia, în timpul războiului. Era curios pentru toţi să aflăm că femeile poartă saci negri să nu li se vadă faţa, bărbaţii poartă halate vărgate, turbane pe cap, cînd afată e o căldură teribilă, dar cel mai mult ne uimea mărturisirile lui, că oamenii din pustiu beau lapte ca iapă.
-- Acolo sunt măgăruşi răbdurii de muncă, mai adăuga el. Dar nu sunt cu două picioare ca în părţile noastre, ci cu patru... În Kazahstan femeile frămîntă aluatul, apoi îl netezesc pe coapsa piciorului şi după care aruncă lipiile într-un tandîr cu pereţii fierbinţi. Tandîrul, ne lămuri el, e un fel de cuptor de-al lor, care se încălzeşte cu lemn de saksaul, unde se coace pîine gustoasă, cu miros de flori şi de femeie, zicea el, făcîndu-ne şmechereşte din ochi...
Am înţeles şi mai multe despre viaţa oamenilor din Asia Mijlocie, cînd la clubul din sat s-a demonstrat filmul despre aventurierul Hodja Nasredin. Era un film foarte îndrăgit de noi, copiii, căci la şcoală povesteam unul altuia cîte un episod din cele văzute la ecran, încercînd a ne şmecheri în aceiaşi modaliutate unul pe altul. Mai ales ne plăcea scena, cînd Nasredin i-a împrumutat bani unui cunoscut, după care, la despărţire, pe neobservate i-a tăiat buzunarul, lăsîndu-l pe-acela lefter...
Ne îndobrisem cu nenea Favel şi, îl aşteptam mereu la marginea satului, să vină de la Teleneşti , unde locuia, cu noi şi noi filme în ataşul motocicletei. Din marginea satului pînă la club era o distanţă mare şi el, ne lua cît putea duce în ataşul motocicletei şi ne spunea să chemăn cu voci tare ca toată lumea să vină deseară la kino.
-- Oameni buni, veniţi la kino! Strigam veseli, cu voci zglobii. Despre război! Ruşii atacă, şi nemţii fug!
De la o vreme, Favel Fagher, încetase să demostreze la ecran explozii, durere, lacrimi de război. O mare fericire pentru mamele şi fetele din sat, de la un timp devenise filmele indiene. Sala clubului devenea arhiplină, neîncăpătoare iar vestea că se va derula filme de producţia indiană stîrnea un ajiotaj, de cu zori şi pînă după miezul nopţii. Mai ales printre mamele şi domnişoarele sentimentale, care ieşeau din sală după vizionarea peliculei, cu feţele triste,

zguduite de cele văzute, înlăcrimate. Iar noi, cînd veneam cu nenea Favel spre club, aducînd un film ordinar, de aceiaşi tematică, stînd căţăraţi în ataşul motocicletei anunţam spectatorii, ce-i aşteaptă în seara ce vine:
-- Film indiski! Ibovnicii cîntă, dar nu se pupă niciodată,ca la noi! Hai, la film indiski!
Dacă se stărnea renumita glodăraie de la Ineasca şi nu se putea răzbate, Favel Fagher, lăsa motocicleta la marginea satului şi ducea în braţele vînjoase două cutii de tinichea în formă rotundă, în care se aflau peliculele filmului îmbobinate. Parcă-l văd şi-acum înnotînd prin glod cu impermiabilul, asudat şi cu ajutorul nostru ajungeam într-un sfîrşit cu bine la uşa casei de cultură. După ce se odihnea puţin, trăgea o ţigară, apoi descuia lacătul şi instala aparatura. În asemenea cazuri, ştiind că pe glod nu voa sosi controlul, el încuia uşa pe dinăuntru şi ne permitea să privim toate almanahurile cinematografice de popularizarea ştiinţei, jurnalele ce se demonstrau totdeauna seara, înainte de a porni rulajul filmului propriuzis. Din aceste jurnale, de scurt metraj aflam şi multe noutăţi ale zilelor trecute: politică, ştiinţă, modă şi sport. În sat, la acele timpuri încă nu erau televizoare şi aceste almanahuri cinematorgrafice prezentau o adevărate descoperiri senzaţionale pentru toţi noi. Nenea Favel, împreună cu noi, afla despre războiul din Vietnam, revoluţia din Cuba, cutremurul de pămînt din Taşkent, despre selecţionata de fotbal a Braziliei la Mexico...
Uneori simţind că nenea este chinuit şi flămînd, deoarece aparatura cinematografică mai era capricioasă, necesita reparaţie, îi aduceam plăciunte cu bostan, colaci, sfinţi, în formă de cifra „8” şi, cîte un păhăruţ cu vin roşu. El ne surîdea plin de încîntare pentru bravura ce o făceam în favoarea lui, se ciupea niţel, după care iar închidea uşa de la intrare, trăgea perdelele întunecate de la geamuri şi ne permitea să privim tot filmul ce avea să se deruleze deseară în faţa sătenilor. Alteori, după ce şurubărea la aparatul capricios, se întrecea cu duştele, şi se vedea că el este cu adevărat fericit în compania noastră...El ne povestea cu pasiune despre fraţii Liumier, despre Cerle Cveaplin , multe file din lumea cinematografică, încît îl ascultam cu gurile căscate de interes...Almanahul cinematografic, trezea şi pentru el marea nemulţumire, cînd politica de la Kremlin, prezenta statul Israel ca pe un monstru adevărat din Orientul Mijlociu. I se încreţea fruntea în prezenţa acelei amprente minciunoase a istoriei , dar în cele din urmă surîdea cu sarcasm ca să zică:
-- Ce neghiobie politica asta rusească, Doamne!..
Trecea timpul şi noi, copiii, deveneam tot mai maturi şi mai înţelegători. Drmul din centrul satului se pietruise, iar clubul se mutase în altă clădire, mai nouă. Aparatura de cinema era mai sofisticată şi nenea Fagher, nu trebuia s-aducă personal filmele de la Teleneşti. Le aducea un camion special. Viaţa lui devenea mai uşoară şi mai comodă. Cu toate-acestea el nu avea entuziasmul şi dragostea deodată faţă de meseria aleasă. Era tăcut şi, parcă absent. Deoarece clubul era gard în gard, cu casa noastră, nenea Favel, uneori venea la noi în ospeţie. Mama îl servea cu lapte din ulcior de lut, cu ouă crude, pe care dînsul prefera să le beie crude. După o pauză de tăcere el iarăşi povestea cu durere despre peripeţiile familiei lor petrecute în evacuare, în pustiurile Kazahstanului. Erau momente, cînd amintindu-şi despre grozăviile din trecut, începea să plîngă ca copiii. Mama îl consola, dar în cele din urmă parcă încerca să-l dea la socoteală:
--Eşti bărbat în toată legea, dar de ce nu legi viaţa cu vreo femeie? E vremea... Trebuie să te căsătoreşti, dragul meu, căci ai nevoie de mîngîiere, îngrijire.
-- În toată nepriceperea mea, răspundea Favel, nu am întîlnit niciuna pe gustul meu...
-- Ei ba, îi replica mama. Ia-n bagă de seamă mai bine. Este Haia Bravermann, fată bună, cu serviciu la bancă, femeie delicată, se îmbracă frumos... Ţi-ar sta bine alături de dînsa.
-- Da mata crezi că numai atîta trebuie la o căsnicie? zicea bărbatul, dînd semne că o cunoaşte bine pe Haia şi demult au clarificat relaţiile cu ea.
Mama îl prea îndesea cu asemenea sfaturi; să se căsătorească, fiindcă este un evreu prea întrecut cu vîrsta şi, nici părinţii lui, care din păcate, murise în războiul trecut, nu s-ar fi

bucurat de starea lui: cînd nu e nici flăcău, nici gospodat. Favel, însă avea planurile sale . Asculta îngîndurat şi nu-i păsa că mama împreună cu mama lui au fost prietene, la şcoală au stat într-o bancă şi le legau amintiri frumoase. Ea îi povestea mereu despre mama lui, pe care şi-o amintea foarte vag, dar îndemnul de a se însura nu-l încînta deloc.
O vreme Favel Fagher, mai continuă să vină pe ploi şi pe viscol la Ineasca ca să arate filme. Apoi, într-o zi a dispărut din tîrg. Nu ştia nimeni unde o fi plecat. Numai la cîteva luni, o comisie de comunişti de la raion a venit în clubul nostru, pentru ca în faţa întregului sat, să anunţe că Favel Fagher, s-a dovenit a fi un trădător de Patrie!.. Cum de a îndrăznit dînsul să lase raiul sovietic şi să emigreze în Isreael?!..
Începuse primul val de emigrare în străinătate a evreilor şi oamenii care se hotărau la acest pas dispăreau peste noapte ca în timpul deportărilor lui Stalin. Evreii aveau preferinţa să nu divulge secretele şi intenţiile personale în această privinţă. La începutul anilor „70 al secolului trecut evreii din teleneşti, ca şi toţi ceilalţi din fosta URSS aveau două drumuri: ori în occident, sau la cimitir. Favel Fagher alesese drumul străinătăţii, lăsîndu-ne pe noi copiii din Ineasca, văduviţi şi lipsiţi de plăcerea cunoştinţelor cinematografice.

Sara Ţimmerman
Motto : Moise zice în Biblie :
« Dumnezeu Vă porunceşte
să vă veseliţi în sărbătorile voastre. »

Mama zicea că această femeie e de-o seamă cu ea, dar părea şi la vorbă şi la port să fie, de cel puţin, două ori mai mare decît mama. Era lată în şale, cu o faţă grasă, ochii mari, mereu umezi, nasul lung, acvilin cu pomeţii ieşiţi în obraji, drept că vocea îi era vie, cristalină. O aud şi azi, spunîndu-i mamei : « Dumnezeul lui Moise, spre deosebire de cel al creştinilor, este un Dumnezeu gelos, totdeauna gelos, care de excesul geloziei se teme de rivalitatea divinităţilor păgîne. Depărtînd pe evrei de celelalte neamuri, acel Dumnezeu luase o măsură preventivă contra contagiunii politeismului. El e singur şi voieşte a rămîne singur. Astfel, în Biblie perceptul « nu te amesteca cu celelalte neamuri » este subordonat dogmei « nu crede în alt Dumnezeu ». De cîte ori unitatea lui Dumnezeu nu este ameninţată Moise se arată bucuros de a fi sociabil. Sînt pasaje în care el admite fraternitatea tuturor oamenilor. Sînt pasaje în care el insuflă evreilor sentimente de ospitalitate în privinţa străinilor. Sînt pasaje, în fine, în care Biblia se pare a ghici pe Hristos. » .
Fiind copil nedezlipit de mama, o ascultam şi eu şi înregistram relativ uşor în bostanul meu cele spuse de mătuşa Sara , dar de înţeles aproape că nici azi nu înţeleg ce a avut ea în vedere. Mătuşa Sara Ţimermann, cum spuneam,părea că are mulţi ani, se mişca greu, spriginîndu-se în cîrjă şi, cînd ne vedea, ruga să ne dăm mai aproape de ea, fiindcă avea şi auzul stricat. Mama venea la dînsa cînd avea o bucurie, dar şi atunci cînd avea o scîrbă, sau pur şi simplu n-avea ce face. Casa mătuşii era lungă, cu prispele joase şi coridor din scîndură roşie, situată în mahalaua ce ducea spre Mihalaşa... Nu avea nici soţ, nici copii, trăia singură ca pustnicul. Pe pereţii casei erau atîrnate covoare vechi, moldoveneşti, iar pe pervazurile ferestrelor erau multe cărţi.Lua una şi ne citea. Tot aşa, în a doua zi a Paştelui, nu este sinagogă, în care să nu răsune următoarea invocaţie : « Fă, Doamne, şi astă dată, precum făcuşi în acea noapte, în care cutreierînd Egiptul ai păstrat pe evrei şi ai secerat pe ne- evrei. Mai pe scurt, deosebirea dintre exclusivismul biblic şi cel talmudic este o deosebire totală, atît în scopuri, cît şi în mijloace. Scopul lui Moise este : « Fă toate , pentru a nu crede într-un alt Dumnezeu ». Scopul rabinilor este « Fă toate pentru a nu te amesteca cu celelalte neamuri ! » Mijlocul lui Moisei este : » Pentru a nu crede într-un alt Dumnezeu, e bine să nu te amesteci celelalte neamuri. ».

Mijlocul rabinilor este : « Pentru a nu te amesteca cu celelalte neamuri, e bine să nu crezi într-un alt Dumnezeu. »
Ea ne citea, iar în tindă ardea primusul, încălzind ceva demîncare.Pe masă totdeauna stătea un coşuleţ cu nişte copturi rumene, mirositoare, învelite cu un şerveţel, care se numeau « homentaşi ». Era o adevărată sărbătoare cînd mătuşa ridica acel şerveţel şi mă servea cu gostoşeniile de felul « ştrudn » sau « beigîlî », pe care ea le pregătea cu atîta îndemnare, uneori, chiar în prezenţa noastră. Măiestria ei de bucătăreasă, precum îmi zicea mama, a deprins-o de la evreicele bătrîne, care , pînă la război trezea marea admiraţie printre gospodinele din Teleneşti.Mai mîncam la ea şi zamă de găină, căreia dînsa îi zicea « mondalî », dar mîncarea cea mai preferată a ei era peştele umplut cu carne... Înainte de a ne întreba despre toate ale vieţii, ea prefera să ne servească cu aceste bunătăţi ale bucătăriei evreieşti, după care, îndreptîndu-şi mergelele mari, galbene din jurul gîtului, îşi netezea cărarea de păr din moalele capului, descoperindu-şi faţa ovală, senină, ce demonstra că odată, în tinereţe, mătuşa a fost o domnişoară de o frumuseţe rară şi pornea să povăţuiască... Mama îmi spunea că au învăţat împreună într-o clasă, iar mătuşa scria poezii, iar la sărbători cînta de rupea la armonică... Ridurile de pe faţa mătuşii Sara se încruţişau şi se amestecau într-o dezordine înspăimîntătoare.Avea o răbdare uimitoare de a o asculta pe mama, ca pe o veche şi fidelă prietenă şui, surîndu-i îi spunea :
-- Veruţă ! Să nu crezi că mie mi-i uşor. Viaţa nu este o sărbătoare, dacă nu ţi-o faci singură. Ea e o mare durere, dacă nu vezi sărbătoarea din ea. Eu, una, de cînd s-a terminat războiul nu mai am linişte în suflet. Mai ales, noaptea, mă dor toate măruntaiele şi nici nu pot spune ce mă doare. Am fost la doctorii Vainştoc şi la Bleahman dar mi-au spus că boala mea nu poate fi vindecată şi că că mai mult decît doreşte Dumnezeu n-am să trăiesc. Aşa că, împacă-te cu ceea ce ai şi veseleşte-te în sărbătorile tale.
După vreo două-trei ore de taifas, mătuşa Sara iar ne servea cu turte dulci, cu dulceaţă de vişine, după care, păşind a nevoie, contrar împotrivirilor mamei, ne petrecea pînă la poartă. La poarta casei noastre, ne întîmpina tata, care ştia c-am fost la mătuşa Sara, şi o lua pe mama peste picior :
-- Ai fost să te jelui... Dacă te-am obijduit o să fiu blestemat de rabin...
Vorba e că la noi în sat, deşi nu era sinagogă şi nici biserica noastră nu lucra, lumea credea şi mai credea că omul poate fi pedepsit de Dumnezeu dacă cineva îi va cere, prin preot sau altă faţă bisericească, să facă acest lucru.Precum la Teleneşti, în ciuda vremurilor, comuniştii admisese ca sinagoga să funcţioneze... Mama lua vorba tatei drept glumă şi-i spunea că merge la mătuşa Sara, doar să-şi amintească de anii îndepărtaţi ai copilăriei. Doar ea, mătuşa, a trăit atunci într-o mahala cu noi, împreună au luptat cu toate greutăţile şi au trăit toate bucuriile timpului iar anii de şcoală pe care dînsa îi petrecuse împreună, au fost cei mai luminoşi ani din viaţa ei.
-- În 1941, săraca a scăpat ca prin urechile acului de la moarte.
Reamintindu-şi acele groaznice timpuri, mama plîngea ca un copil, povestind cum evreii au fost împuşcaţi, ziua în ameaza mare, la Movila din marginea satului. Tata n-a putut fi martorul acelui dezmăţ antiuman pentru că se afla la concentrare,dar cînd auzea mărturisirile mamei, se cutremura din spate şi zicea :
-- Poate că cineva crede că evreii sînt mincinoşi, eu însă niciodată n-am văzut ca ei să bage mîna în buzunar străin… Nu am auzit să-l fi minţit pe cineva. De ce oare au fost pedepsiţi atît de crunt şi de români şi de nemţi ? – se întreba tata.
Iar mama continua să povestească înspăimîntător cum grupe de soldaţi înarmaţi, îi prindeau pwe evrei, îi puneau să-şi sape groapa, apoi îi împuşcau mişeleşte… Şi toate se petreceau în ochii trecătorilor. Se spune că ţipetele şi strigătele disperate ale acestora se auzeau hăt, peste dealuri şi văi. Dacă cineva dintre cei sortiţi la moarte scăpa prin minune, de glonte şi încercau să iască din groapă, soldaţii îi loveau în cap cu paturile armelor şi-i vîrau de vii în pămînt...

Mătuşa Sara a scăpat cu zile datorită unor ineşteni buni de inimă, care au răpit-o din coloana celor condamnaţi chiar în timpul execuţiei şi au ascuns-o mai întîi într-un pod de casă, silind-o să se dăvăsească într-un ştiubei cu pene. Apoi, peste cîteva nopţi au dus-o la Nistru, au ajutat-o să treacă cu barca la Butuceni, iar de acolo ea s-a salvat singură ajungînd tocmai în munţii Pamir...
-- Mare frică şi durere a mai tras sărmana femeie, zicea mama. Cînd s-a întors din evacuare, nici nu am putut s-o recunosc, atît de schimbată şi îmbătrînită era. Din cauza fricii ce a tras-o nu numai a îmbătrînit, dar s-a şi îmbolnăvit. Ar fi putut chiar să moară. Dar mare este puterea lui Dumnezeu, că i-a dat zile şi iată că mai este împreună cu noi.

După ce ascultam aceste mărturisiri, îmi dădeam seama că mătuşa e de anii mamei. Dar cît de mult se deosebeau ! Mama avea părul lung, cu foarte puţine fire sure, păstra umbrele luminate ale tinereţei, în ochi îi juca sclipirea şi voioşie, dar mătuşa Sara era deja adîncită în bătrîneţe şi nimeni nu puitea spune că împlinise doar 40 de ani…
Dar nu numai mama o vizita acasă la ea pe mătuşa Sara. În pragul casei lungi, cu ferestre şi geamuri în şirag, cu deregi, veneau şi alte femei din Ineasca şi chiar neveste tinere care manifestau interes pentru bucătăria evreiască. Cînd mătuşa pregătea zeamă de găină cu tăieţei de casă, toată mahalaua se umplea de mirosul ei. Şi lumea, tineri şi bătrîni veneau la dînsa că ea n-avea pe cine să servească şi-l servea pe roicine. Ea nu pierdea o oră în zadar. Dacă nu făcea mîncare apoi stătea pe scaunul din prag, cu ochelari grei pe ochi şi Împletea colţuni, pulovere pe care le vindea şi-i asigura existenţa, că nu lucra în colhoz şi nu primea pensie. Trăia din ceea ce împletea, dar şi darurile pe care i le aduceau evreicele din mahala, prietenele ei şi al mamei : Fanea Berştein, Buşa Brohman, Mira Glanţ, Tuba Fincheli, Molea Ghelfand, precum şi celelalte cu numele de Perla, Ida, Ţilea, Emma, Hana şi toate cu durerile, necazurile aparte, fiindcă erau c-am de aceiaşi vîrstă. Aceste nume mă încîntau, erau neobişnuite pentru limba satului meu, dar rămîneam impresionat că sunt poetice, pline de miracol şi de romantism. În clipa întîlnirilor, acele femei, dornice să se consoleze una pe alta, totuna căzînd pradă amintirilor, boceau ca la mort. Mama plîngea de rînd cu ele şi după ce se împărţea din toată durerea, înţelegeam că la un necaz acele femei nu sunt singure...Mătuşa Sara avea întotdeauna ceva bunişor, ascuns în sertar pentru mine şi , chiar dacă îşi era nespus de greu uneori să stau în prezenţa acelor bocitoare, aşteptam plin de curiozitate ce bomboane voi primi de la mătuşa Sara Ţimermann.
Alteori, precum am spus, o găseam pe mătuşa Sara citind cărţi groase, cu un scris mărunt. Uneori, despărţindu-se greu de lecturi ea îi povestea mamei conţinutul acelor cărţi, încît mă captiva cu lumea romanului « Donul liniştit » sau al « Anei Carenina »…

Rămîn, însă, la părerea, că bunătatea acelei femei o simţeam mai ales cînd mama avea vreo durere sufletească ori chiar se îmbolnîăvea, şi era internată la spitalul, care se afla în vecinătatea casei mătuşii Sara. Mama , în acei ani, nu ştiu din care cauză, dar nimerea mereu în spital bolnavă de ficat. Atunci, mătuşa, sprijinindu-se în cîrje venea în curtea spitalului şi-i ţinea mamei de urît zile întregi, vorbindu-i de cîte în stele şi-n lună.
De n-ar fi fost să moară ambele, sînt sigur că şi pînă azi nu s-ar mai fi săturat de vorbit. Mătuşa ca un mare prieten cu mine, cînd mă vedea desfăcea braţele şi mă primea în îmbrăţişările ei, sărutîndu-mă cu mult dor.
-- Nu ştiu cum se întîmplă îmi zicea mama adeseori. Cît de mare nu ar fi necazul, durerea ce o am, dar e de ajuns să stau cu ea la o vorbă şi parcă mi se ia ceva cu mîna de pe inimă. Mi se face mai uşor şi vreau să trăiesc cît mai mult ; mă fac mai blajină, mai liniştită, mai iertătoare…
Mă bucuram fireşte de prietenia mamei cu mătuşa Sara şi prietenile acesteia. Copilăria mea obţinea un îndemn deosebit spre un viitor luminos şi mi se părea că florile, ierburile din

ponoarele ce despărţea Ineasca de Teleneşti eram mai frumoase şi mai plăcute. Mă întorceam cu mama de fiecare dată acasă veseli, înaripaţi de dornici ca mîine vom avea o dorinţă mai mare pentru a ne întoarce la casa mătuşii Sara ca la o sărbătoare adevărată…